

348. БАКТЕРІОЛОГІЧНИЙ ІНСТИТУТ

Кінець позаминулого століття ознаменувався видатними досягненнями вчених у царині боротьби з такою небезпечною заразною хворобою, як дифтерит. До того часу перелік засобів, що їх рекомендували медики хворим, обмежувався сулемою, бертолетовою сіллю та теплими ваннами, котрі, однак, не завжди рятували від фатального кінця. Результатом кропіткої праці німців Леффлера і Берінга та француза Ру став винайдений ними особливий спосіб виготовлення з крові окремих тварин, переважно коней, цілющої сироватки. Розповсюджувало цей дорогий закордонний препарат у Києві "Південно-російське товариство торгівлі аптечними товарами", скорочено ПРТТАТ (ЮРОТАТ).

Будинок ПРТТАТ (ЮРОТАТ), вулиця Саксаганського, 108/18

Восени 1894 року виникла думка про виготовлення протидифтеритної сироватки на місці, у Києві. Сприяла цій ідеї впливова тоді газета "Киевлянин". Вона ж узяла на себе клопіт збирати добровільні приватні пожертвування. На зібрані таким чином гроші член "Товариства київських лікарів", професор університету О. Д. Павловський відвідав із науково-пізнавальною метою Берлін і Париж, після чого в листопаді того ж таки 1894 року заснував в одному з приміщень Київського університету бактеріологічну станцію та здійснив імунізацію відразу 14 коней.

У поміч професорові тоді ж було створено тимчасовий особливий господарчий Комітет на чолі з відомим київським купцем і благодійником **Лазарем Бродським**. Лише за перші два місяці існування

Графиня Марія Браницька

станції на ній було виготовлено понад 500, а від березня по жовтень 1895 року - понад 6 тисяч флаконів цієї сироватки, яку застосовували при наданні медичної допомоги хворим у Києві. Вартість вмісту одного флакона силою в 1000 одиниць антитоксину становила лише 2 рублі, а для бідних людей (рівень заможності й бідності мав право засвідчити лікар) вони відпускалися безплатно. Це стало можливим завдяки щедрим пожертвуванням, що безперервно надходили на адресу господарчого комітету.

М. Г. Хряков

Зокрема, купці **М. А. Терещенко** і **М. Г. Хряков** та граф **В. О. Браницький** надіслали по тисячі рублів кожний, якийсь **Добровольський** офірував 400 пудів вівса та коня, графиня **Марія Брани-**

цька зі своїх заводів - теж одного коня арабської крові і 3 - полукровки, а **К. М. Сакович** із Білої Церкви - 52 кролі.

Першими пацієнтами, що їм успішно защепив сироватку особисто професор **О. Д. Павловський**, стали 50 київських дітей. Його сироватка врятувала життя також і роз'їзному лікареві Д. К. Заболотному, майбутньому президентові АН УРСР, який, працюючи в той час у Подільській губернії, заразився був цією страшною хворобою від тамтешніх селян. А сам О. Д. Павловський продовжував тим часом працювати над удосконаленням технології виготовлення чудодійної речовини. Удвох із магістром ветеринарії **О. М. Максutowим** він винайшов спосіб прискореної імунізації коней. Отримана при цьому сироватка виявилася значно ефективнішою від найсильніших препаратів Берінга. Ці та інші блискучі успіхи, отримані в боротьбі з дифтеритом, і викликали наприкінці 1895 року серед освіченої громадськості міста свіжу думку про заснування у Києві особливого "Товариства боротьби із заразними хворобами", очолити яке погодився той самий Лазар Бродський. Нова громадська організація поставила перед собою ще ширше коло завдань, а саме боротьбу не тільки з дифтеритом, а й усіма заразними хворобами взагалі. Для досягнення цієї мети вона потребувала серйозної науково-практичної підтримки з боку спеціальної установи, якою міг би стати Бактеріологічний інститут. На його організацію **Лазар Бродський** пожертвував спочатку 40 тисяч рублів власних грошей, мотивуючи цей свій крок тим, що, мовляв, той "хто пережив втрату дітей від фатального неочікуваного недугу (так загинула його малолітня донька Віра - В. Г.), має втіху від того, щоб попередити тяжке горе інших батьків". У випадку припинення існування Товариства власником інституту мав стати Київський університет св. Володимира.

О. Д. Павловський

Господарчий комітет створив особливу будівельну комісію на чолі з професором університету **В. Є. Черновим** та запропонував його архітекторові університету **К. Г. Іванову** скласти проект будівлі для Бактеріологічного інституту. Останній погодився, але перед початком своєї роботи відвідав Петербург, де ознайомився з діяльністю тамтешнього інституту експериментальної медицини, та отримав необхідні відомості про бактеріологічні інститути, що функціонували в Парижі і Берліні. Пішло назустріч комітетові також і інженерне відомство, яке надало в його розпорядження велику ділянку власної землі, з можливістю її розширення в майбутньому, що містилася на краю дубового гаю на північному схилі Байкової гори, звідки відкривалася чудова панорама мало не всього Києва. Спроби підшукати відповідну ділянку землі у центрі міста успіху не мали.

14 квітня 1896 року в Києві відбулися одразу дві знаменні події: перше засідання в приміщенні Дворянського клубу членів щойно заснованого тоді "Товариства боротьби із заразними хворобами" та закладення в центрі зазначеної вище садиби на Байковій горі Бактеріологічного інституту. Будівництво двоповерхової споруди інституту підрядчик Л. Б. Гінзбург здійснив у надзвичайно короткий термін і вже 21 жовтня 1896 року відбулося її урочисте освячення. Це був справжній палац науки з привабливим фасадом у стилі ренесанс, барельєфними прикрасами та символічною скульптурною групою угорі (в проекті), чудовими залами й анфіладою просторих кімнат. Розкішне оформлення вестибюля доповнювали бюст Пастера і дві мармурові дошки із зазначеними на них датами закладення й освячення будинку. Приміщення його першого поверху призначалися для виконання пастерівських щеплень проти сказу, а на другому поверсі містилися дві великі зали для засідань ради Товариства і для аудиторії на 200 осіб, де читалися лекції студентам і земським лікарям, та відділення для приготування протидифтеритної сироватки з рядом лабораторій і кабінетів. Завершували комплекс розкішна стайня для 35 коней та окремі будівлі для собак, кролів і морських свинок.

Відразу після заснування Бактеріологічний інститут посів належне йому місце серед медичних закладів Києва та й усієї країни. Другою страшною хворобою після дифтериту, від якої він успішно рятував людей, був сказ, але ця тема заслуговує окремої розповіді. Головна споруда колишнього Бактеріологічного інституту, що міститься на вулиці М. Амосова, 4, добре збереглася до наших днів і сьогодні її займає гідний спадкоємець, а саме Київське підприємство з виробництва бактерійних препаратів "Біофарма".

349. ЗЕМСЬКА ФЕЛЬДШЕРСЬКО-АКУШЕРСЬКА ШКОЛА

На початку 1840-х років у Києві існували 2 невеликі лікарні, які обслуговували представників переважно заможних верств його населення. Бідний же люд залишався практично без медичної допомоги навіть під час епідемій різних хвороб, які траплялися досить часто. Не остання роль у цьому належала відсутності потрібної кількості медичного персоналу середньої ланки, зокрема, фельдшерів. Ситуацію було виправлено певною мірою відкриттям 1 жовтня 1842 року при Кирилівських богоугодних закладах на вулиці Кирилівській (б. Фрунзе, 103) першого в Україні середнього медичного закладу, а саме фе-

льдшерської школи.

Першими вихованцями цієї школи стали 15 дітей київських міщан та вчорашніх «буйних» бурсаків. Містилася вона в благодійному, розділеному сіньми на 2 половини (клас і їдальня) баракі. У її штаті перебували лише 2 викладачі, а практичні заняття проводили безплатно лікарі Кирилівської лікарні. Харчування вихованців та їхній одяг (поношені лікарські халати) вражали своєю убогістю. До того ж вони потерпали від наглядча - відставного унтер-офіцера, який безжально шмагав їх різкою за найменші провини. Упродовж тривалого часу щорічний випуск фельдшерів у школі не перевищував 20-30 осіб. Пізніше навчальний заклад перебрався до будинку на тій самій вулиці Кирилівській, 58, а 1907 року - до будинку на вулиці Великій Дорогожицькій (Мельникова, нині Іл'єнка), 46.

Із того часу віт отримав назву, зазначену в заголовку цього сюжету, і на навчання в ньому стали приймати дівчат. 1912 року школа отримала власне приміщення на усій тій же вулиці Великій Дорогожицькій, 50 (нині Ю. Іл'єнка, 14). Посаду її директора обіймав тоді **М. І. Цибульський**. Упродовж 1909-1910 років у ній працював і при ній же мешкав український композитор і громадський діяч **К. Г. Стеценко**.

Вулиця Кирилівська, 58

350. ІНСТИТУТ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я

Дивися 356. "Медичний жіночий інститут" у цьому ж розділі.

351. ІНСТИТУТ ПОВИВАЛЬНОГО МИСТЕЦТВА

Дивися 380. "Школа повивального мистецтва" у цьому ж розділі.

352. ІНСТИТУТ УДОСКОНАЛЕННЯ ЛІКАРІВ

Вулиця Жандармська (нині Саксаганського), 75

1840 року в нашому місті було засновано перше в Україні науково-медичне Товариство лікарів із метою сприяння подальшому розвитку медичної науки і практики. При ньому 1918 року розпочав своє існування клінічний Інститут удосконалення лікарів, який мав амбулаторію з аптекою, хіміко-бактеріологічну лабораторію, поліклініку та стаціонар. 1919 року його було передано державі та реорганізовано в навчальний Інститут удосконалення лікарів. Містився він на бульварі Шевченка, 13 та вулиці Саксаганського, 75, мав у своєму складі 3 факультети, 60 кафедр і центральну науково-дослідну лабораторію. 1944 року його адресою стала вулиця Багговутівська, 1.

353. КИЇВСЬКИЙ МЕДИЧНИЙ ІНСТИТУТ

Дивися 356. "Медичний жіночий інститут" у цьому ж розділі.

354. КЛІНІЧНЕ ТОВАРИСТВО

1881 року студент 4-го курсу медичного факультету Київського університету св. Володимира (нині Національний університет імені Т. Г. Шевченка) **О. А. Кисіль** заснував перше серед студентів-медиків

наукове Клінічне товариство. У ньому згуртувалися талановиті хлопці й дівчата, які над усе прагнули пізнати і перемогти усі хвороби. Так у 1892-1893 навчальному році, наприклад, усі засідання його членів присвячувалися боротьбі із холерою, епідемія якої лютувала тоді у нашому місті. На одному з них доповідь «До біології та клінічної бактеріології холери» виголосив студент Д. К. Заболотний, майбутній медичний світило. У березні 1981 року Студентське наукове товариство імені професора О. А. Кисіля Київського медичного інституту (сьогодні Національний медичний університет імені О. О. Богомольця) урочисто відзначив 100-річчя свого існування

355. МЕДИЧНА АКАДЕМІЯ

Дивися 356. "Медичний жіночий інститут" у цьому ж розділі.

356. МЕДИЧНИЙ ЖІНОЧИЙ ІНСТИТУТ

Емансипація жінок у царській Росії щодо здобуття ними, насамперед, вищої освіти, свої перші кроки зробила, схоже, у галузі медицини. Тодішнє суспільство визнавало перевагу медика-жінки перед медиком-чоловіком, надто біля ліжка хворої жінки або хворої дитини. Понад 1600 представниць слабкої статі навчалися 1907 року в зарубіжних університетах, щоб здобути звання лікаря. 3- поміж них добре відомими на батьківщині були Суслова і Кашеварова-Руднева.

У самій Росії така можливість для жінок з'явилася лише восени 1872 року, коли у Петербурзі при імператорській медико-хірургічній академії було відкрито, як дослід, чотирирічні курси, після закінчення яких випускниці проходили практику в пологові- поміч, них закладах і спеціальних лікарнях або клініках під орудою досвідчених лікарів. Про своє бажання навчатися на цих курсах заявили 120 жінок, але тільки 82 із них віком від 20 до 35 років, котрі мали атестат про середню освіту (гімназичну), стали першими слухачками. Закінчивши повний курс навчання і практики, вони дістали офіційне звання "вчена акушерка", а пізніше - "жінка-лікар" з достатньо великими правами.

А у Києві обмежились тоді лише публічними лекціями, які влаштовувало місцеве Товариство природознавців для жінок, котрі прагнули мати вищу освіту. І це при тому, що у місті працювали випускниці названих вище курсів.

Наприкінці 1880-х років у тому ж Петербурзі існували на кошти державної скарбниці жіночі лікарські курси, але через фінансову скруту їх довелося закрити. Уся країна включилася у рух за поновлення цих курсів Зіміна і Тальберг. Остання з 1884 по 1892 спостерігала за станом здоров'я великої княгині Олександри Петрівни - засновниці київського жіночого Покровського монастиря.

Наприкінці 1880-х років у тому ж Петербурзі існували на кошти державної скарбниці жіночі лікарські курси, але через фінансову скруту їх довелося закрити. Уся країна включилася у рух за поновлення цих курсів. Не став винятком і Київ. У залі купецького зібрання відбувся з цією метою благодійний концерт за участю вже відомого тоді композитора М. В. Лисенка.

Водночас Міністерством народної освіти (МЛО) царської Росії було створено для розгляду питання про жіночу вищу освіту окрему комісію, яку очолив товариш міністра князь Волконський. До її складу увійшли представники міністерства, петербурзьких університету і навчального округу, медичного департаменту та інших установ, що мали відношення до цього питання. Комісія опрацювала і подала на розгляд Державної ради законопроект про заснування в країні жіночого університету з факультетами історико-філологічним і природничо-математичним, а також жіночого медичного інституту, їхніми студентками могли стати лише ті із жінок, котрим було вже понад 22 роки і хто мав атестат зрілості й володів грецькою і латинською мовами.

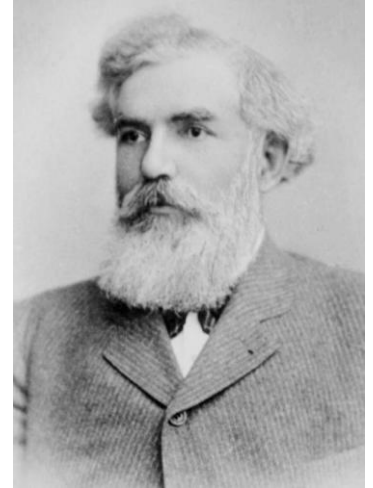
Багато земств країни заявили про потребу якнайшвидшого заснування таких навчальних закладів, а **Л. А. Родственна-Шенявська** зобов'язалася вносити упродовж 10 років після їх відкриття по 12 тисяч рублів на рік до тих 700 тисяч, які на той час уже було зібрано. Після тривалих бюрократичних зволікань вищі жіночі медичні курси у Петербурзі було відкрито 1897 року, але з урахуванням масштабів країни їх виявилось недостатньо. Питання про надання населенню медичної допомоги і далі залишалося дуже гострим. Якщо у військах належало мати одного лікаря на 400 військовослужбовців, то у земських повітах один лікар припадав на незліченно більшу кількість людей - від 10 до 100 тисяч. А загал молодих жінок шукав, утім, змоги докласти своїх зусиль для суспільного добра.

Досвід діяльності сестер милосердя в селах України показував, наскільки жінки з медичною підготовкою потрібні й корисні для простого народу. Виходячи з цього, київське відділення Всеросійського Червоного Хреста, яке своїм грошовим внеском також сприяло відкриттю жіночих медичних курсів у Петербурзі, звернулося наприкінці 1898 року до всіх зацікавлених осіб із закликом жертвувати гроші на заснування жіночого медичного інституту і в Києві, який задовольняв би потреби населення Київської, Подільської, Волинської, Чернігівської і Полтавської губерній. За приклад наводилася Москва, де тоді почало зароджуватись товариство для заснування такого ж навчального закладу, який мав підтримку самого імператора. Проти виступили журнали "Новое время" (в особі його автора професора В.

К. Анрепа) і "Російський архив патології". Вони стверджували, що спочатку треба задовольнити усі потреби вже існуючого навчального закладу, а вже потім думати і про відкриття нових. З урахуванням цього професори київського університету Володимира **К. К. Високович, Ю. П. Лауденбах, В. К. Ліндемман, Г. М. Мелков, П. І. Морозов, А. А. Муратов, Н. А. Смоленський, А. А. Садовень, К. Г. Тритшель і С. П. Томашевський**, а також приват-доцент **Н. К. Неєлов** вирішили заснувати попервах не самостійний медичний інститут, а медичне відділення при київських Митних жіночих курсах (ВЖК) з п'ятирічним терміном навчання. За такого варіанту неабияк прискорювався сам процес оформлення навчального закладу, оскільки для створення відділення при ВЖК достатньо було санкції міністра МНО, а для окремого інституту знадобилося б не менше двох років для проходження цілої низки урядових інстанцій.

За ініціативою **С. П. Томашевського** 19 травня 1907 року відбулося перше засідання засновників і обрання педагогічної ради відділення і господарчого комітету, які очолив професор **А. А. Муратов**.

Так сталося, що медичне відділення при ВЖК стало приватним навчальним закладом, у якому ані викладачі, ані учні не могли користуватися правами державних навчальних закладів. Але його засновники запевнили, що у міру подальшого зростання і виконання відповідних зобов'язань вони клопотатимуться про те, щоб вихованці мали право складати іспити на лікаря у державних комісіях російських університетів нарівні зі студентами-медиками, оскільки викладання на медичному відділенні дорівнювалося до університетського. 23 вересня 1907 року у залі засідань Київської міської думи (будівля не збереглася, стояла на нинішньому майдані Незалежності) відбулося урочисте відкриття відділення як нового навчального закладу міста.

Томашевський Сергій Петрович

Заняття студенток проходили у найманих приміщеннях **В. Й. Вондрака** на вулиці Золотоворітській, 11 та **Е. О. фон Брадке** на вулиці Тарасовській, 6. Для практичних занять відділення найняло поблизу Кирилівської лікарні на Куренівці окреме приміщення, щоб влаштувати там тимчасовий анатомічний театр. Величезна відстань між аудиторіями і анатомічним театром примусила педраду звернутися до міського управління з клопотанням про відведення ділянки землі площею 400 квадратних сажнів, яка містилась у нижній частині садиби Олександрійської лікарні (нині центральна Міська клінічна лікарня) і межувала із Собакою стежкою (нині вулиця Мечникова), для забудови на ній власного анатомічного театру.

Навесні 1908 року міське управління це клопотання задовольнило, у липні розпочалися будівельні роботи, і тоді ж було зрубано 154 дерева, а 27 вересня, коли вже було споруджено два з половиною поверхи, відбулося урочисте закладення будівлі медичного відділення. Настоятель лікарняної церкви о. Моліженов, який здійснював цю церемонію, наголосив, що глум над трупом визнається великим гріхом і злочином, але вивчення трупа з науковою метою для освіти трудівників, котрі після цього застосовуватимуть свої знання до живих людей, є справа Божа.

29 листопада 1909 року відбулося освячення спорудженої за проектом військового інженера **П. В. Голубятникова** 3,5-поверхової будівлі медичного відділення при ВЖК. На горішньому поверсі розміщувалися кафедра нормальної анатомії і великий зал, на середньому поверсі - приміщення для кафедр оперативної хірургії і гістології, а також окремі зал для практичних занять по гістології, на першому поверсі - кафедри загальної патології і патологічної анатомії. На півповерсі розміщувалися лабораторія для робіт із загальної патології, приміщення для тварин, що використовувались для наукових дослідів, трупів, переміщення яких здійснювалось за допомогою електричних пристроїв, каплиця, кімнати для служителів відділення і машинне відділення для опалення і вентиляції. В окремій двоповерховій будівлі містилася аудиторія заввишки понад 9 метрів з амфітеатром, розрахована на одночасне перебування в ній 250-300 слухачок. Аудиторія мала також і хори для демонстрування експонатів анатомічного музею.

Будівництво обійшлося медичному відділенню у 110 тисяч рублів, котрі було зібрано впродовж двох років від його слухачок як плата за право навчання, від педагогічного персоналу і приватних осіб. Удова дійсного статського радника **Є. А. Завистовська**, приміром, заповіла відділенню 6 тисяч рублів. За ці ж гроші 1909 року у садибі Кирилівської лікарні було споруджено будівлю для клінічної аудиторії відділення на 300 слухачок.

Звертає на себе увагу інтенсивність зростання кількості слухачок медичного відділення, яким керував професор С. П. Томашевський. Якщо його перший випуск, котрий відбувся 21 червня 1912 року, налічував 95 осіб, то на початок 1914 року студентів стало вже 1500. Окрім будівель, що згадувалися

раніше, відділення ще мало у своєму розпорядженні кілька клінік в Олександрівській і Кирилівській лікарнях, а частина навчальних приміщень була у найманому будинку на вулиці Золотоворітській, 11. Щоб зосередити усі служби в одному місці, відділення виділило 200 тисяч рублів для побудови власного великого будинку під назвою "Біологікум", для чого місто надало йому на розі Жилианської і Прозорівської (нині Еспланадна) вулиць, за Троїцьким народним будинком (нині театр оперети) ділянку землі площею 600 квадратних сажень, хоча відділення просило її у садибі Олександрівської лікарні. На жаль, через відомі усім політичні події будівництво не відбулося.

1916 року медичне відділення при ВЖК було перетворено, нарешті, на самостійний жіночий медичний інститут. При цьому кількість бажаючих вступити до нього значно перевищила число вакантних місць, і постало питання про відкриття паралельних курсів.

За Тимчасового уряду інститут очолював професор університету **П. І. Морозов**, а його помічником був приват-доцент цього ж університету **М. О. Свенсон**. Потім у будинку інституту проводили свої з'їзди і розміщувались різні соціал- демократичні і радянські організації. 1920 року інститут поєднали з медичним факультетом місцевого університету і на їхній базі створили Інститут охорони здоров'я, перейменованій у грудні 1920 року на Київську медичну академію, а 1921 року — на Київський медичний інститут. А сьогодні будівля колишнього жіночого медичного інституту, яка добре збереглася до наших днів і міститься на вулиці Мечникова, 5, перебуває у віданні Національного медичного університету імені академіка О. О. Богомольця.

357. ОДОНТОЛОГІЧНИЙ ІНСТИТУТ

Заснований 1919 року на базі кількох зуболікарських шкіл. 1920 року увійшов до складу щойно утвореного тоді Інституту охорони здоров'я на правах окремого факультету.

358. ПАТОЛОГО-АНАТОМІЧНИЙ ІНСТИТУТ

Перебував у складі медичного факультету університету св. Володимира (нині Національний університет імені Т. Г. Шевченка). Приміщення для нього планували споруджувати спочатку в садибі університетського Анатомічного театру на вулиці Фундуклеївській (нині Богдана Хмельницького), 37, але з якихось причин цього не сталося. 1903 року Міністерство народної освіти визнало за бажане бачити його на території Олександрівської лікарні (нині Міська центральна клінічна лікарня на вулиці Мечникова, 1/39) з урахуванням умов з боку міського управління. Останнє погоджувалося виділити тут необхідних розмірів ділянку землі, що прилягала до Собачої Стежки (нині вулиця Мечникова), а Київський архітектор Ф. Ф. Ессен виготовив для нього проект. Однак і в цьому випадку щось не спрацювало. І будівля інституту постала 1914 року в північно-східній частині Клінічного містечка, яке розбудовувалося тоді на узвозі Протасів Яр, 7.

359. ПЕРША МІСЬКА АПТЕКА

Понад 90 років тому київські власті здійснили чергову спробу хоч якось полегшити життя найбільш прошарків його населення відкриттям першої міської аптеки, позаяк у приватних аптеках, кількість яких доходила тоді до 40 (при Денікіні - до 53), ціни на ліки були надто високими і для них недоступними. А напередодні з цією ж метою почав функціонувати також і перший міський ломбард.

За повідомленнями енциклопедій слово "аптека" перекладається із грецької, як "комора". Перший у Росії такий заклад під назвою "Московська царська аптека" влаштував при Іванові Грозному англієць Джеме Тренчем, присланий сюди королевою Єлизаветою. У XVII столітті за царя Михайла Федоровича для врегулювання усіх питань, пов'язаних із охороною здоров'я, було засновано Аптекарський приказ. Не без сприяння останнього в країні з'явилися дві наступні аптеки, а саме "Нова" в Москві та у Вологді. Ще 8 аптек, до того ж усі в Москві, дозволив відкрити 1702 року імператор Петро I, надавши при цьому їхнім власникам значні пільги.

Прийнятий 1873 року за німецьким зразком російський закон встановлював для всіх губернських міст країни, до яких належав тоді і Київ, єдину норму, а саме одна аптека на кожні 10 тисяч їхнього населення. Окрім того, кількість рецептів, опрацьованих кожною із них упродовж одного року, не повинна була перевищувати 15 тисяч одиниць. Власником аптеки дозволялося бути лише фармацевтам, що мали звання магістра чи провізора і вік, більший за 25 років.

У Києві подібні заклади почали з'являтися ще в XVII столітті. 1715 року було засновано аптеку для обслуговування місцевого гарнізону, а 1728 року іноземець **І. Гейтер** відкрив на Подолі, на вулиці Притисько-Микільській першу у місті приватну аптеку, яку пізніше придбав переселенець із Швеції родоначальник знаменитої київської династії **Г. Ф. Бунге**. З метою забезпечення цієї та інших аптек лікарською сировиною наприкінці XVIII століття було висаджено на схилах Андріївської та Старокиївської гір чималий за площею сад.

Треба згадати і казенний Аптекарський сад, який простягався від сучасного фунікулера аж до гори Дітинки. Цілющі рослини з нього надходили переважно до казенного "магазинного" складу аптеки на

Подолі, головним провізором якої був тоді батько славетного українського композитора Артемія Веделя.

Темпи подальшого розвитку київської аптечної мережі були надто повільними. Яскравим свідченням того можна вважати аптеку, тринадцяту за ліком, яка була відкрита 1883 року на вулиці Хрещатик, 47. Лише після 10-річних безперервних клопотань про це місцевих жителів, викликаних десятикратним перевантаженням двох інших аптек, які вже існували тоді на Хрещатику. Щоправда, через три роки по тому їх загальна кількість у місті збільшилася відразу на 5 одиниць, але власники останніх почали з самого початку між собою ворогувати через неправильне, як вони вважали, рішення міських властей щодо визначення ними місцеперебування кожної із них. Не спромігся припинити цю сварку навіть член медичної ради Міністерства внутрішніх справ Росії Снегирьов, який спеціально приїздив до Києва і мав нагоду переконатися в тому, що заради своїх власних амбіцій згадані вище аптечні ділки зовсім не бажали рахуватися із загальними інтересами. Такими ж, напевно, були тоді й усі інші аптекарі міста, що встановлювали надмірно високі ціни на ліки, які вони пропонували своїм клієнтам.

Ось чому ще за кілька років до початку Першої світової війни професор медицини Київського університету святого Володимира (нині Національний університет імені Т. Г. Шевченка) **В. Є. Чернов** та завідувачий відділом народного здоров'я при кіській управі, майбутній міський голова **Ф. С. Бурчак** внесли на розгляд Думи пропозицію щодо необхідності відкриття в Києві саме міської аптеки. При цьому вони посилалися на досвід таких міст Росії, як Петербург та Вільно, де подібні заклади на той час вже існували і відпускали хворим ліки за всіма, без огляду на те, хто їх видав, рецептами із знижкою відповідно на 25 % і 20 % від такси, яку було на них встановлено. Але Київ, наголошували вони ж, повинен не наслідувати сліпо приклад зазначених вище міст, а визначити свій шлях у вирішенні цієї нової для нього проблеми, чого й прагнули добитися у своїх пошуках її виконавці.

Вулиця Ярославська, 5

Проведена упродовж кількох наступних років підготовча робота принесла бажані результати; і 6 січня 1915 року відбулося урочисте освячення приміщення в будинку М. М. Істоміна на вулиці Ярославській, 5 та відкриття в ньому першої в південно-Західному краї, центром якого був тоді Київ, міської аптеки для обслуговування виключно мешканців Подільського, (Куренівка) та Бульварного поліцейських дільниць. Витрати міста на її облаштування та оплату робіт, виконаних для неї вихованцями Олександрівського ремісничого училища, яке містилося на вулиці Ігоровській, 14, становили всього 25 тисяч рублів. Діяти нова аптека розпочала під керівництвом її першого завідувача провізора **Шерингівського**. За ухвалою, прийнятою Міською управою, різні медикаменти за рецептами приватних лікарів відпускалися в ній із знижкою на 15% від нормальної ціни на них у приватних аптеках, а за рецептами міських лікарів-кураторів, на яких останні засвідчували бідність хворого - із знижкою на 40%. Продаж їх без рецептів у ручному відділі здійснювався за цінами, які існували у тих же приватних аптеках.

Перший рік функціонування цього напівблагодійного закладу, котрий не ставив собі за мету досягнення будь-якого прибутку, виявився досить успішним. Його річний обіг досяг значної суми, яка становила 65 тисяч рублів, і він продовжував нарощувати обсяги послуг, які надавав населенню зазначених вище районів міста. Так, якщо за першу чверть 1915 року, наприклад, аптека виконала замовлення по 6173 рецептах, здійснила 11002 операції по ручному продажу своїх то-варів і отримала при всьому цьому 7881 рублів виручки, то рівно через рік ці показники мали дещо інший вигляд, а саме відповідно 17691, 28722 та 31837. Перевага її перед приватними аптеками, окрім низьких цін, полягала ще й у тому, що хворі будь-якого часу знаходили в ній необхідні для себе ліки, навіть дефіцитні, які часто були відсутні в інших аптеках міста.

Слід зауважити, що таких успіхів у своїй діяльності аптека досягла не в останню чергу за рахунок ентузіазму її працівників, кількість яких не відповідала спочатку таким великим обсягам робіт. Через це відчутно потерпали й самі клієнти, яким доводилося часто простоювати у "шляпінських" чергах по кілька годин, чекаючи на виконання своїх замовлень. Однак Міська управа цей недолік незабаром ви-

правила, збільшивши її штат на відповідне число осіб, і заходила була виконувати підготовчі роботи по відкриттю на тій же Ярославській вулиці центрального міського аптечного, складу, а в межах Либідської поліцейської дільниці — ще однієї міської аптеки.

Для її розміщення планували використати приміщення критого ринку Троїцького базару, який залишився після закінчення роботи Всеросійської виставки 1913 року і містився на місці частини нинішньої площі перед Олімпійським спортивним комплексом на вулиці Великий Васильківській.

Проте втілити цей свій задум у життя їй, схоже, так і не судилося через відомі всім події, які розпочалися вже наступного 1914 року.

Останнім часом у приміщенні колишньої першої міської аптеки, цієї чи не єдиної в Києві, що залишилася з дореволюційних часів, матеріальної пам'ятки соціального захисту його малозабезпечених громадян з боку держави, функціонує госпрозрахункова аптека № 10. Саме звідси впливала на адресу нинішньої міської влади і пропозиція щодо прийняття нею заходів по збереженню цієї своєрідної пам'ятки шляхом надання останній статусу та напрямку діяльності її славної попередниці. Але, на жаль, цього не сталося.

Аптека 2004 року припинила своє існування, а її приміщення реконструйоване під приватний заклад громадського харчування.

360. ПОВИВАЛЬНИЙ ІНСТИТУТ ПРИ ПОЛОГОВОМУ БУДИНКУ ОЛЕКСАНДРІВСЬКОЇ МІСЬКОЇ ЛІКАРНІ

Проект статуту цього медичного навчального закладу розробили члени малої лікарської Ради Олександрівської міської лікарні. Термін навчання на ньому мав становити 2 роки. До нього могли вступати жінки віком від 18 до 40 років з освітою не нижчою за 4 класи жіночих гімназій без огляду на їхнє віросповідання. По закінченні інституту вони отримували право займатися практичною діяльністю в усіх містах і місцевостях безмежної Російської імперії. Педагогічний персонал його передбачався у складі завідуючого, двох викладачів і репетитора. Вони й мали готувати науково-освічених і достатньо досвідчених акушерок. Фінансове утримання закладу мало забезпечуватися за рахунок плати за навчання. У січні 1897 року директор Олександрівської лікарні надіслав цей проект статуту на розгляд членами Міської управи, у другій половині 1899 року його мали обговорити на своєму засіданні гласні (депутати) Міської думи і прийняти відповідну ухвалу. Чи сталося таке, відслідкувати не вдалося.

361. ПОЛОГОВОДОПОМОГОВИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД

При Олександрівській лікарні, що на вулиці Мечникова, 1/39. Із 1895 року функціонував міський пологовий будинок і при ньому існував зазначений у заголовку статті навчальний заклад.

362. ПРИВАТНИЙ ЗУБОЛІКАРСЬКИЙ ІНСТИТУТ Л. С. ГОЛОВНИЧЕРА

Засновник цього ВНЗ доктор **Л. С. Головничер** та співзасновники доктори **Р. І. Гельві** і **С. І. Лур'є** та зубний лікар **З. С. Головничер** склали проект його статуту та подали 1906 року на розгляд ректорові місцевого університету. Інститут мав готувати науково-освічених зубних лікарів та влаштовувати для них повторні курси зуболікарських знань. Він перебував у підпорядкуванні Міністерства народної освіти та під наглядом попечителя Київського навчального округу. Повний курс навчання в ньому, що розділявся на 7 семестрів, тривав 3,5 роки. Право вступу до інституту мали особи обох статей після закінчення ними 6 класів гімназії. Студенти-юнаки мали пільгу підлягали призову на військову службу лише після закінчення цього ВНЗ. Від часу свого заснування і до радянських часів він містився на вул. Хрещатик, 50.

363. ПРИВАТНИЙ ЗУБОЛІКАРСЬКИЙ ІНСТИТУТ ДОКТОРА ПРОЖЕЙКА

Існував за новим статутом короткий час у другій половині 1919 року. А у 1913—1914 роках функціонувала на Бессарабській площі, 5 його зуболікарська школа.

364. ПРИВАТНИЙ ТЕРАПЕВТИЧНИЙ ІНСТИТУТ О. І. КАМІОНСЬКОГО

Мав хірургічне відділення і лікарню, в якій хворих лікували за допомогою води, світла і електрики. Містився 1900 року на вулиці Маріїно-Благовіщенській (нині Саксаганського), 59, а із 1903 року - на тій самій вулиці Маріїно-Благовіщенській, 72.

365. ПРИВАТНА ЗУБОЛІКАРСЬКА ШКОЛА Л. С. БЛАНКА

Заснував її доктор **Л. С. Бланк** 1897 року в будинку на Хрещатику, 3 за статутом зуболікарських шкіл, затверджених Міністерством внутрішніх справ 28 травня 1891 року. Це був перший у Києві медичний навчальний заклад такого профілю. Подібні заклади вже існували на той час у Петербурзі, Москві та Одесі - по 2, у Варшаві і мав відкритися у Харкові. Необхідність такої школи у нашому місті підказало саме життя - велика кількість молодих людей для того, щоб отримати посвідчення дантиста, змушена

була влаштовуватися на практику до місцевих зубних лікарів.

До школи Л. С. Бланка приймали юнаків після закінчення ними 6 класів гімназії. Термін навчання у ній становив 2,5 роки, упродовж яких учням викладалися анатомія, хімія, фізика, гістологія, фізіологія, патологічна анатомія, загальна і приватна хірургія, загальна терапія і фармакологія, а також спеціальні предмети - пломбування зубів, виготовлення штучних зубів тощо. Випускні іспити відбувалися при місцевому університеті. 1898 року школа перебувала на вулиці Прорізній, 15, у 1899-1903 роках - на Хрещатику, 3, а від 1904 року і до кінця свого існування десь після 1913 року - знову на Хрещатику, 3.

366. ПРИВАТНА ЗУБОЛІКАРСЬКА ШКОЛА Л. І З. ГОЛОВНИЧЕРІВ

На Хрещатику, 50 існувала зуболікарська школа із лікарнею при ній, власниками якої були в 1902-1903 роках - доктори **Л. Головничер** і **І. Ольденберг**, а із 1903 року і до радянських часів - **Л. і З. Головничери**. Якесь відношення мав до неї і доктор **С. Лур'є**. Через грубі порушення утримувачами школи її статуту Голова Ради Міністрів П. А. Столипін, за погодженням із Міністерством народної освіти, звернувся у листопаді 1909 року до київського генерал-губернатора Ф. Ф. Трепова з вимогою, щоб він попередив їх про очікувані наслідки такої діяльності. 1913 року при школі, яка тоді перебувала вже на вулиці Рогнединській, 3, було засновано Товариство для надання матеріальної допомоги тим її учням, які її потребували.

367. ПРИВАТНА ЗУБОЛІКАРСЬКА ШКОЛА М. М. ЖУКА

Засновник школи - приват-доцент місцевого університету. Із 1904 року спочатку вона містилася на Хрещатику, 36. Через грубі порушення М. М. Жуком її статуту Голова Ради Міністрів царської Росії П. А. Столипін, за погодженням із Міністерством народної освіти звернувся у листопаді 1909 року до Київського генерал-губернатора Ф. Ф. Трепова з вимогою негайно закрити цей медичний навчальний заклад, що й було зроблено у середині наступного року за наказом міністра внутрішніх справ. Посаду його директора обіймав цей короткий час замість звільненого М. М. Жука директор лікарні для чорноробів **Левитський**.

368. ПРИВАТНА ЗУБОЛІКАРСЬКА ШКОЛА О. Д. ЗАНДБЕРГА

Містилася у 1900—1902 роках на Хрещатику, 50, а у 1904—1907 роках на тому самому Хрещатику, 40. При своїй школі О. Д. Зандберг тримав лікарню і лабораторію штучних зубів.

369. ПРИВАТНА СТОМАТОЛОГІЧНА ШКОЛА М. П. ЖУКА

Містилася на вулиці Пушкінській, 32, а лікарня при ній — на Галицькій (нині Перемоги) площі.

370. ПРИВАТНА ШКОЛА МАСАЖУ, ГІМНАСТИКИ І ЛІКАРСЬКОЇ КОСМЕТИКИ ДОКТОРА В. К. КРАМАРЕНКА

У 1910—1913 роках функціонувала на вулиці Столипінській (нині Олесь Гончара), 39.

371. СТАНЦІЯ ШВИДКОЇ МЕДИЧНОЇ ДОПОМОГИ

Такий поширений вид медичних послуг, як "швидка допомога" має свою, насичену багатьма цікавими фактами, історію. А розпочиналося все після великої пожежі, що сталася 1881 року у віденському "Ринг театрі", що призвела до численних людських жертв. Тоді ж зусиллями відомого доктора Мунді, що усе своє життя присвятив рятуванню людей, було відкрито у Відні першу у світі станцію по наданню мешканцям австрійської столиці безплатної швидкої медичної допомоги. Необхідний для її заснування первісний капітал надав місцевий філантроп - граф Вільчек. Завдячуючи матеріальній підтримці з боку населення вона міцно стала на ноги і невдовзі почала слугувати зразком для решти подібних установ. Приклад Відня поспішила наслідувати більшість міст Західної Європи та Америки.

У Російській імперії перші 2 станції швидкої медичної допомоги з'явилися на межі XIX і XX століть: 1897 року - у Варшаві на кошти графа **К. Пржездецького** і 1900 року в Лодзі, а третім містом став наш Київ, схоже, не випадково. Ситуація із наданням його мешканцям медичної допомоги виглядала просто жахливою. Варто було комусь із них раптово захворіти на вулиці, як його відправляли спочатку до поліцейської дільниці, а вже звідти із супроводжуючим папірцем - до Олександрійської (нині Центральної міської клінічної лікарня на вулиці Мечникова, 1/39) лікарні. Тут городничому зазвичай говорили: "Місць немає" і той мусив везти хворого знову до поліцейської дільниці. Якщо останній по дорозі помирав, то його труп транспортували до анатомічного театру (моргу), а якщо він залишався в живих, то до його послуг були всі інші лікарні міста, в яких вільних місць також не було. Після цього шлях хворого лежав знову до Олександрівської лікарні, де від городского цього разу вимагали листовне підтвердження про відвідання ним усіх цих лікарень і отримавши їх, повторювали: "А місць у нас таки немає". Закінчувалися такі епопеї тим, що хворого відпускали на усі чотири сторони із упевненістю, що він якось там "виходиться".

Бажаючи позбавити рідне місто такого ненормального явища, місцевий лікар **К. М. Модзелевський**

кий став ініціатором заснування у Києві 1901 року Добровільного товариства швидкої медичної допомоги, яке свою головну місію вбачало в "негайному втручанні при всіх захворюваннях і нещасних випадках, що траплялися поза приватних будинків". У той самий час воно розраховувало на матеріальну підтримку з боку як міських властей, так і окремих благодійників.

По закінченні підготовчих робіт у приміщенні, що містилося у дворі садиби № 6 на вулиці Пироговській (до 1869 року - Больнична), 30 червня 1902 року Товариство розпочало свою діяльність. В основу організації власної "рятувальної" станції за прикладом міста Відня було покладено принцип обслуговування усіх районів Києва централізовано. Одночасно при станції став формуватися і музей, основу колекції якого складали предмети, що слугували знаряддям насильств, самогубств, "випадковостей і небережностей". Були тут також і картини, що зображали способи надання допомоги у нещасних випадках, різні транспортні засоби, плани і світлини зразкових станцій і анатомічні атласи. Слідом за Києвом подібні заклади відкрилися у Вільні, Ризі, Мінську, Казані, Ростові на Дону, Катеринославі на інших містах країни.

Членом Київського товариства швидкої медичної допомоги міг стати "кожний бажаючий обох статей без огляду на звання, стан і віросповідання". Його діяльністю керувало правління, що складалося із 12 чоловік і обиралося загальними зборами членів. Штат же самої станції нараховував у своєму складі 22 особи - 9 лікарів, 8 санітарів, 3 кучерів, двірника і кур'єра. До кінця 1902 року 3 медичні карети виробництва відомої фірми "Лонер і К°", придбані на пожертвування приватних осіб (перша із них - на кошти **О. М. Терещенка**) та організацій, зробили 2006 виїздів. Вони здійснювалися за певною схемою: починаючи з 9 години ранку і до 11 години вечора екіпаж однієї із карет готовий був через 1,5 хвилини після надходження виклику виїхати до місця пригоди. Після кожних двох годин при відсутності викликів відбувалася зміна персоналу і коней, а після виїзду чергової карети заміна наставала негайно.

Лікарі чергували з 9 години ранку до 12 ночі по дві одночасно, а третій, при необхідності, виїздив на виклик сам завідуючий станцією. Цю посаду першим обійняв доктор **Є. Гнус**, другим 1907 року - доктор **О. Гельсінгіус**, затим - колишній міський голова лікар **М. Проценко**, а із 1908 року - професор Київського університету **К. Е. Вагнер**. Кожний лікар при своєму оформленні на цю службу мусив зробити не менше 50 виїздів спільно з іншими лікарями, а вже потім отримував право робити їх самостійно. З метою поліпшення умов їхньої праці правління Товариства видрукувало упродовж 1904-1916 років спеціальний збірник "Календарь, адресная и справочная книга

г. Киева". Дані до нього із дозволу місцевих властей адресний стіл міста надавав безплатно.

Після 5 років існування станції кількість виїздів до постраждалих перевищувала 5000 на рік, а в окремі дні вона досягала цифри 100. Найчастіше її послугами користувалися чорноробочі і ремісники. Джерелами існування станції були членські внески, пожертвування і щорічна субсидія від міських властей у розмірі 5 тисяч рублів, а також прибутки від усіляких розважальних заходів, що їх влаштовувало з цією метою правління Товариства. Відчутну прибавку до загальної суми грошей, до 30 тисяч рублів на рік, приносили благодійні грошові лотереї, яких усього лише за 50 копійок її учасники могли виграти новий автомобіль на 4 пасажирів марки "Опель" вартістю 3600 рублів, набір столового срібла на 12 персон, коня, корову, золотий або срібний годинник, швейну чи друкарську машинку, килим, вазу, чайний сервіз, самовар, дзеркало, туалетний або чорнильний прибор, альбом тощо. Але Міське управління з якихось міркувань проведення таких лотерей заборонило, що змусило правління Товариства звернутися до міської влади із клопотанням про збільшення щорічної субсидії до 14 тисяч рублів з метою покриття витрат, що все збільшувалися.

Одними з перших жертводавців на користь Товариства виявилися інженер **А. А. Абрагамсон** і присяжний повірений **Ю. К. Шедель**, які передали його правлінню по 1000 рублів кожний. Певну суму грошей на придбання нової санітарної карети пожертвувала якась **М. Л. Решиць**. А Друга київська біржова артіль, що обслуговувала пасажирську станцію Київ-1 Південно-Західної залізниці, в ознаменування 35-річної служби на посаді начальника станції **М. Беєра** надала у розпорядження Товариства повний екіпаж: коня і виписану із Відня карету із підвісним ліжком і двома місцями для супроводжуваних. Він призначався для перевезення хворих від вокзалу до міських лікарських закладів або ж до приватних квартир. Плата за перевезення таких хворих у розмірі 10 рублів за кожного надходила на користь Товариства. Однак усіх цих коштів не вистачало для нормальної роботи служби.

Невдовзі приміщення станції на вулиці Пироговській стало геть ветхим. До того ж значно збільшилися обсяги робіт, що їх виконувало Товариство і з якими йому все важче ставало справлятися. Отож 15 червня 1907 року воно й перебралося до садиби № 33 на вулиці Володимирській, придбану у професора місцевого університету **Г. Е. Рейна** за 110 тисяч рублів. Із цієї суми 42700 рублів склали спеціальні пожертвування по 10 тисяч рублів, що надійшли від Міської управи та відомого київського благодійника **Лева Ізр. Бродського** і по одній тисячі рублів - від члена Державної Думи **В. М. Бубнова** та місцевих заможних людей **М. Б. Гальперіна**, **М. Р. Закса**, **Д. С. Марголіна**, **С. С. Могильовцева**,

І. Н. Харіна, О. И. Попова та інших, а решту грошей надав усе той же Л. І. Бродський. У новій садибі на місці одноповерхового будиночка і частини будівлі, що її займала станція Товариства планувало почати спорудження двох будівель за проектом, складеним архітектором і І. А. Зекцером, першого - власне для станції і другого - житлового будинку, від прибутків за оренду якого вона змогла б безбідно існувати.

Почесним членом Товариства став великий князь Андрій Володимирович, який узяв його під своє високе опікунство. Надходження пожертвувальників збільшилося і 1911 року, наприклад, склали суму 39 тисяч рублів, а капітал Товариства на той час обраховувався сумою в 137631 рублів. Кількість чергових лікарів, у порівнянні з 1907 роком, зросла і збільшилася кількість виїздів, добравшись до цифри 7387. Вони здійснювалися переважно до хірургічних і терапевтичних хворих, а також до тих, хто ставав схильним до самогубства. Із загальної кількості осіб, що постраждали, чоловіки становили 44,6 %, жінки - 29,2 % і решта - діти. Вік пацієнтів, що працювали на заводах, фабриках і будовах, коливався, в основному, від 15 до 40 років. В окремих випадках через брак вільних лікарів і великої кількості викликів доводилося навіть відмовляти в медичній допомозі. Ось чому керівники Товариства стали задумуватися над питанням про заміну карет на автомобілі. Але на придбання останніх у них бракувало власних коштів, натомість залишалися сподівання на допомогу з боку приватних осіб.

За клопотанням правління Товариства, яке визнало особливі заслуги чергових лікарів у справі надання медичної допомоги і за «самовідданне виконання своїх обов'язків і людяність» останні отримали права державних службовців, а лікарі **А. А. Байбаков** і **М. М. Шаров** за їхню 10-річну роботу в Товаристві обрані почесними членами з присвоєнням звань заслужених чергових лікарів.

На вулиці Володимирській Товариство швидкої медичної допомоги не затрималося. Справа в тому, що сусідню садибу №31, яка також належала професорові **Г. Е. Рейну**, придбало для себе Губернське земство з метою спорудження на ній будинку-пам'ятника для земської управи. Позаяк землі тут виявилася недостатньо, земство запропонувало Товариству обмін своєї садиби на вулиці Рейтарській, 22, де на той час містився сирітський будинок, на садибу на вулиці Володимирській, 33. Цю домовленість було юридично оформлено 14 березня 1913 року, після чого станція із 9 травня 1913 року тимчасово перебувала в садибі Міського санітарного двору на вулиці Ново-Павлівській (нині - Вінниченка). А у садибі на вулиці Рейтарській відбулося у травні все того ж 1913 року закладення будівлі для станції, вартість спорудження якої за проектом того ж самого архітектора І. А. Зекцера становила 250 тисяч рублів. Нова станція за всіма показниками мала перевершити всі існуючі на той час подібні заклади як на теренах царської Росії, так і у всій Європі.

Лев Борисович Гінзбург

Спорудження будівлі для станції швидкої медичної допомоги) погодився здійснювати відомий у Києві підрядчик **Л. Б. Гінзбург** на таких умовах: він негайно приступить до зведення флігеля для служб і стайні, закінчить їх вчорні до 1 липня 1913 року, а фасадний головний будинок здасть "під ключ" у листопаді 1913 року. Цих умов підрядчик дотримався, і 20 листопада 1913 року станція перебралася із санітарного двору до флігеля, а дещо пізніше передбачалося її новосілля в головному корпусі. Проте закінченню робіт завадив брак грошей, для отримання яких Товариство придумало оригінальний спосіб. Воно запропонувало облицювати окремі приміщення будівлі (головну приймальню, залу, вестибюль та інші) мармуровими плитками розміром 3х6 вершків (13,2х26,4 см), які за 25-100 рублів, в залежності від місця їхнього розташування, міг купити кожний бажаючий і увічнити на них своє ім'я. Окрім того, правління Товариства реалізовувало економічні електричні лампочки "імені Товариства швидкої медичної допомоги", дрова 1-го сорту усіх порід у розпиленому і колотому вигляді та інші товари зі складу, що базувався на вулиці Поліцейській (нині Федорова), 14. Почали надходити також пожертвування від установ та приватних осіб. Так, Київський **Дворянський** клуб, наприклад, в ознаменування 75-річчя свого існування перерахував Товариству 2 тисячі рублів власних коштів, удова **Н. М. Фарбштейн** із дітьми - одну тисячу рублів, **Є. В. Терещенко** у пам'ять про свого покійного чоловіка, почесного члена цього Товариства **О. М. Терещенка** і власник будинку на вулиці Великій Житомирській, 24 **С. Т. Горенко** - по 10 тисяч рублів. Ці кошти були адресовані на придбання двох автомобілів, які долучилися до тих двох автомобілів, що їх мало Товариство у своєму розпорядженні з 1913 року. У той же час його правління звернулося до Міської думи із клопотанням про ухвалення нею обов'язкової постанови, згідно з якою всі екіпажі на вулицях міста мусили давати дорогу автомобілям і каретам швидкої допомоги. Раніше таке стосувалося лише по відношенню до пожежних обозів.

Ось так спільними зусиллями і було споруджено фасадний, у стилі венеціанської готики будинок станції швидкої допомоги на вулиці Рейтарській, 22. Правління Товариства в особі свого Голови **В. Е.**

Неметті передало його безплатно Міському управлінню. Останнє влаштувало із 29 серпня 1914 року на всіх поверхах будівлі хірургічний лазарет Київського міського кредитного Товариства на 300 ліжок із можливістю збільшення цієї кількості до 400. Взамін правління отримало від уряду безпроцентний кредит на 25 років у розмірі 100 тисяч рублів. Лазарет, опікунство над яким здійснювала Т. П. Неметті, мав чудово облаштовану операційну і перев'язочну.

З початком Першої світової війни розширилася і сфера діяльності Товариства швидкої медичної допомоги. Окрім свого прямого обов'язку надавати медичні послуги населенню Києва і його околиць воно ще й транспортувало тяжкопоранених воїнів із залізничного вокзалу в лазарети, а також із одного лазарету до іншого. За період від 20 серпня 1914 року і до 31 грудня 1915 року було транспортовано 4687 чоловік. При цьому Товариство відчувало значні труднощі, пов'язані з недостатньою кількістю чергових лікарів і молодшого медичного персоналу, котрих було мобілізовано до війська. Отож доводилося навчати командированих на станцію представників нижчих військових чинів. Як і раніше, не вистачало також і коштів, позаяк від продажу чаю, цукру і дров довелося відмовитися, потік пожертвувальників і членських внесків зменшився вдвічі, а витрати з кожним днем збільшувалися. Товариство продовжувало наполегливо шукати нові джерела надходжень. Зокрема, воно знову звернулося до Міської думи із клопотанням про збільшення йому субсидії до 30 тисяч рублів на рік.

На завершення варто відмітити, що поряд із Товариством негайну медичну допомогу тим, хто її потребував, за невелику плату, а бідним - безплатно надавали ще й лікарські чергування, влаштовані 1906 року при Київському товаристві фельдшерів і фельдшериць, а також "Жіночий трудовий союз допомоги Росії", який 1917 року відкрив у будинку Міської думи (не зберігся, містився на нинішньому майдані Незалежності) безплатний вечірній прийом приходящих хворих. Свідчення ж про діяльність станції швидкої медичної допомоги в наступні роки подані у відповідній статті енциклопедичного довідника "Київ". Сьогодні її колишнє приміщення на вулиці Рейтарській, 22 окрім фасадного корпусу №1, що перебуває на ремонті, займає Київська міська клінічна лікарня №16.

372. СУДОВО-МЕДИЧНИЙ ІНСТИТУТ

Входив до складу медичного факультету місцевого університету св Володимира (нині Національний університет імені Т. Г. Шевченка) і містивсь на території його Анатомічного театру на вулиці Фундуклеївській (нин Богдана Хмельницького), 37, відчуючи при цьому певні незручності. Отож правління університету, за підтримки попечителя Київського навчального округу, і звернулося 1895 року до міських властей із клопотанням про виділення на території Олександрівської лікарні (нині Міська центральна клінічна лікарня на вулиці Мечникова, 1/39) земельної ділянки площею 600 кв сажнів із метою спорудження на ній будинку для інституту. Проте із ЦИІУ рішуче не погодилася адміністрація лікарні, мотивуючи свою позицію побоюванням, що від інфекційних, холерних та інших трупів можуть траплятися випадки зараження її хворих. Із якихось причин не пройшов також варіант із вільним від забудови місцем між лікарнею та Кловським узвозом (та постала 1908 року будівля Медичного жіночого інституту). Отож інститут продовжував існувати за старою адресою, але, зрештою, мав перебраться до місечка, спорудження якого розпочалося 1913 року на узвозі Протасів Яр, 7. Проте на заваді здійснення цього наміру стала Перша світова війна, що невдовзі почалася.

373. ТОВАРИСТВО КИЇВСЬКИХ ЛІКАРІВ

Ініціаторами заснування такого Товариства з метою сприяння розвитку медичної науки й практики стали київські лікарі **І. П. Кудрявцев**, **С. І. Волинський** та **Л. Ф. Гротковський**. Його статут було затверджено 4 жовтня 1840 року, тобто ще до того, коли у складі місцевого університету Володимира (нині Національний університет імені Т. Г. Шевченка) з'явився 1841 року медичний факультет. Засідання членів Товариства, яких первісно нараховувалося 28 осіб, відбувалися в різних місцях Києва і на них повідомлялися цікаві спостереження із лікарської практики, проводилися огляди медичної літератури, обговорювалися питання лікування найбільш поширених у місті хвороб тощо.

Діяльність Товариства значно поживалася після набуття членства в ньому професорами, викладачами й випускниками медичного факультету університету. Протоколи засідань його членів, які відбувалися 2 рази на місяць, окрім літньої пори, друкувалися окремими брошурами, а їхні наукові доповіді - у різних медичних та інших виданнях. Конкретним результатом всебічної діяльності членів Товариства у напрямку надання мешканцям Києва практичної медичної допомоги стало відкриття 1875 року Міської Олександрівської лікарні, що на вулиці Мечникова, 1/39. Особливо активними виглядали члени Товариства під час російсько-турецької війни 1877-1878 років. Зокрема, вони організували збір пожертвувальників від населення та вкладали власні кошти до фонду допомоги воїнам російської армії.

Ряди Товариства постійно поповнювалися новими членами. Так, 1883 року, наприклад, їх нараховувалося 128 осіб із 200 лікарів, які мешкали тоді в Києві. А до 1900 року кількість лікарів у місті, не рахуючи військових, подвоїлася. Самий старший із них мав 82 роки, наймолодший - 24 роки.

Із діяльністю цієї громадської організації пов'язані імена багатьох видатних вітчизняних медиків, зокрема, **В. О. Караваєва, С. П. Боткіна, І.І. Мечникова, В. П. Образцова, М. І. Пирогова, І. М. Сеченова, М. В. Скліфосовського, Ф. Г. Яновського** та інших, а також Л. Пастера. Своє існування вона припинила наприкінці 1920-х років.

374. ТОВАРИСТВО ЛІКАРІВ ДЛЯ НІЧНИХ ЧЕРГУВАНЬ

125 років тому у нашому місті було започатковано нову форму медичного обслуговування його мешканців, а саме нічні лікарські чергування з метою надання термінової фахової допомоги на дому тим із них, загострення хвороби яких припадало на нічний час. Первісно думка про їх організацію зародилася серед групи київських лікарів наприкінці 1880 року. На своїх перших зборах, що відбулися 10 грудня за ініціативою ординатора терапевтичної факультетської клініки місцевого університету св. Володимира (нині Національний університет імені Т. Г. Шевченка) **М. О. Лаговського**, вони й заснували "Товариство лікарів для нічних чергувань" у складі 16 осіб.

Попри свою одночасну приналежність до відомого у місті "Товариства київських лікарів", що існувало в ньому з 1840 року, члени щойно створеної організації тоді оголосили себе у справі, заради якої вони об'єдналися, цілком незалежними від останнього і побажали мати своїм опікуном Міську думу. Натомість кожний із них зобов'язувався бути присутнім на нічних чергуваннях не менше двох разів на місяць і при цьому негайно відгукуватися на запрошення відвідати за названою адресою будь-якого хворого, а бідних з-поміж них безплатно. Нове Товариство планувало обладнати у місті не менше трьох пунктів таких чергувань, але з огляду на недостатню кількість своїх членів вирішило обмежитись на початку організацією лише одного з них.

Решта членів "Товариства київських лікарів" обурилася такими діями своїх колег і заявила про свою принципову незгоду брати участь у здійсненні їхнього задуму. Проте його голова доктор Ю. І. Мазон у цій ситуації повівся інакше і на засіданні Міської думи, що відбулось 15 січня 1881 року, виступив із клопотанням про відкриття пункту нічних чергувань лікарів у центрі міста та про матеріальне забезпечення цього корисного для всіх киян починання. У відповідь думці тоді ж, без будь-яких зволікань спочатку ухвалили були надати для таких чергувань приміщення в Контрактовому будинку на Подолі, посилаючись на цілковиту відсутність у цій частині міста лікарів, а зтім, зваживши на аргументи все того ж **Ю. І. Мазона**, змінили своє рішення на користь однієї із канцелярських кімнат, що належала їхньому виконавчому органу - управі і містилася в будинку Міської думи (не зберігся) на Думському (нині Незалежності) майдані. Усе необхідне обладнання, включаючи штори і особливий ліхтар із відповідними на них записами для позначення в нічний час входу до неї з боку вулиці, було передбачено ними за рахунок міської скарбниці.

Отож уже 6 лютого 1881 року перший у Києві пункт нічних лікарських чергувань розпочав своє функціонування в часовому режимі від 9 години вечора до 7 години ранку. Заможні кияни, що зверталися до нього, сплачували певну суму грошей як візникові за проїзд до хворого і назад, так і черговому лікареві за відвідування останнього, а бідні люди всі ці послуги отримували безплатно. До кінця року пункт надав медичну допомогу 601 особі, із яких 184 приходили до нього особисто, а решта отримали її у власних квартирах, місцезнаходження яких визначалося поліцейськими дільницями, головним чином Старокиївською, Либідською та Двірцевою (Липки).

З часом за відсутності належного контролю з боку міських властей члени Товариства стали припускати серйозних порушень щодо виконання перед містом своїх зобов'язань: розподіливши між собою прибуток, окремі з них або зовсім не з'являлися на нічні чергування, або ж починали їх десь після 2-ої години ночі. З огляду на ситуацію Міська управа визнала за необхідне припинити функціонування пункту, проте останній невдовзі все ж відновив свою роботу, але вже в приміщенні закладу штучних мінеральних вод (не зберігся, містився на території нинішнього Хрещатого саду).

Перебування пункту нічних лікарських чергувань за новою адресою тривало до 18 лютого 1885 року, коли управа дозволила йому перебраться до свого колишнього приміщення в будинку Міської думи. Окрім того, за рахунок відмови лікарів від гонорарів вона спромоглася відкрити 5 квітня того ж року ще й другий такий же пункт при аптеці Неметті, що містилася в будинку Фромета на Бібіковському (нині Тараса Шевченка) бульварі, 36 і утримувала власну поліклініку, де заможні люди платили за кожну медичну пораду по 30 копійок, а для бідних вони були цілком безплатними. Голова Товариства доктор Козловський, який щойно змінив тоді на цій посаді доктора Радецького, клопотався перед міськими властями про дозвіл заснувати подібну поліклініку і при самому Товаристві, але, схоже, його так і не отримав.

Існування пункту в будинку Фромета тривало недовго. Через незначну завантаженість - усього два хворих за все літо - його діяльність у жовтні 1886 року було припинено. Натомість спроба заснувати замість нього пункт на Подолі не мала успіху через відсутність лікарів, які мешкали б у цій частині міста.

Отож, немалий за територією і населенням Київ упродовж тривалого часу мусив задовольнятися наявністю лише одного пункту нічних чергувань, що продовжував працювати в будинку Міської думи. Обсяг медичних послуг, що їх лікарі надавали населенню, дедалі зростав. Так, якщо 1890 року, наприклад, до них звернулися за допомогою 1053 хворих, то 1911 року їхня кількість наблизилася до цифри 3000. При цьому в кабінеті лікаря доводилось одночасно робити щеплення від віспи і роздавати харчові продукти, а під час епідемій в ньому містився ще й черговий пункт санітарів. Але воляння голови Товариства доктора **Варавки** про переселення цього пункту в інше, більш просторе приміщення до вух, "батьків міста" чомусь не доходили.

Варто зазначити, що значно спрощена в порівнянні із Києвом нічна медична допомога існувала тоді і в деяких інших містах царської Росії, таких як Петербург, Москва, Одеса і Варшава. Париж отримав її дещо пізніше за Київ, а Лондон - лише 1890 року. Отож наше місто по праву може пишатися тим, що його нічні лікарські чергування в тому вигляді, в якому їх заснувало спеціально створене для цього Товариство спільно з міськими властями, були найпершими, тобто найстарішими не тільки на теренах царської Росії, а й усієї Європи. До речі, така форма надання медичної допомоги хворим, окрім згаданого вище пункту в будинку Міської думи, існувала напередодні Першої світової війни ще й при Києво-Хрещатицькій аптеці Філіповича (з 1897 року) та при Товаристві акушерок і фельдшерів на вулиці Маріїно-Благовіщенській (нині Саксаганського), 105.1 лише із 1902 року в Києві почала діяти знана і шанована всіма швидка медична допомога, історія якої заслуговує окремої великої про себе розмови.

375. УНІВЕРСИТЕТСЬКЕ КЛІНІЧНЕ МІСТЕЧКО

Медичний факультет, утворений 1841 року замість закритої у місті Вільно Медико-хірургічної академії, був четвертим у Київському університеті Володимира після філософського, математичного та юридичного. Таку черговість він зберігав тривалий час і за кількістю своїх студентів. Так, 1865 року, наприклад, їх було лише 18 із загальної кількості 130, що вступили тоді до університету. Студенти-медики брали активну участь у його навчальному процесі. Це підтверджується відомим фактом: 1869 року через відсутність підручника вони самі видали посібник із фармакології, використавши для цього вітчизняні та німецькі джерела, а також записи лекцій місцевого професора Гейбеля з цього предмета. З метою здобуття ними практичних навичок для майбутньої роботи за ініціативою першого декана факультету В. О. Караваєва з 1844 року почали створюватися факультетські клініки, які розміщувалися попервах у самому корпусі університету (на першому поверсі), пізніше - при військовому госпіталі на Печерську, а з 1866 року - у власних будинках на Бібіковському бульварі (нині - клінічна лікарня бульварі Тараса Шевченка, 17).

Бурхливий розвиток біологічних наук, а також значне підвищення наукових вимог з боку самих студентів, кількість яких рік у рік зростала і досягла 1910 року 5350 чоловік, змусили правління університету прийняти рішення про спорудження нових будинків для навчально-допоміжних установ. У ці плани входило спорудження і так званого клінічного містечка як установи, перед якою ставилося завдання забезпечення на можливо тривалий строк найбільш правильної і широкої науково-навчальної діяльності медичного факультету університету. Для реалізації першого етапу цього задуму - спорудження будинків двох клінік - часткової патології і терапії та хірургічної патології, за клопотанням ради професорів університету Міністерством народної освіти царської Росії були виділені кошти в сумі 450 тисяч рублів. Після їх спорудження у вивільнених будинках клінік на Бібіковському бульварі збиралися розмістити навчально-допоміжні установи фізико-математичного факультету університету.

З урахуванням тієї обставини, що до 1910 року в центрі Києва вже не виявилось вільної землі досить великої площі, правління університету вважало єдиним зручним місцем для спорудження Клінічного містечка ділянку землі військового відомства, яка межувала з територією військового шпиталю і Прозорівською вулицею, (нині Еспланада). Але військові висунули зустрічні, неприйнятні для університету умови, після чого декан медичного факультету професор Оболонський порушив перед (міською думою) клопотання про відведення такої землі в садби Олександрівської лікарні (нині Центральна міська клінічна лікарня на вул. Мечникова, 1/39). Вигода для міста від цього полягала в тому, що йому надавалася можливість збільшення кількості ліжок у лікарні за умови їх функціонування упродовж цілого року. Однак дума не визнала за можливе задовольнити це клопотання і запропонувала університету ділянку землі, вкрай нерівну, яка вимагала великого нівелювання, площею 15 десятин на Байковій горі поблизу Бактеріологічного інституту за умови обов'язкового продажу університетом місту садби Анатомічного театру (нині Музей медицини на вулиці Богдана Хмельницького, 37) і переміщення його самого в Клінічне містечко.

У змаганні за право споруджувати будинки клінік узяли участь чотири київські та дві іногородні будівельні фірми. Перевагу було надано петербурзькому купцю Меню, який 1913 року і завершив спорудження двох з'єднаних світлим коридором 2-поверхових будинків названих вище клінік, а також ве-

ликої лабораторії при кафедрі хірургії за проектом цивільного інженера, архітектора університету **В.О. Осмака**. У центральній частині будинків клінік містилась загальна аудиторія на 250-300 слухачів, на першому поверсі амбулаторії, приміщення для огляду хворих, кабінети і робочі кімнати професорів та лікарів-спеціалістів, а на другому поверсі - великі світлі палати сонячні тераси і приміщення для денного перебування хворих.

На другому і наступних етапах тут передбачалося звести окремі клініки - сіфілідологічну, дерматологічну, нервову та психіатричну, клініки гістологічного, судово-медичного, фізіологічного, фармакологічного, фармацевтичного та гігієнічного інститутів, а також інститути загальної патології, фізіологічної хімії, оперативної хірургії та патолого-анатомічний із трупним покоем з холодильником і невеликою капличкою, анатомічний театр, і допоміжні будівлі, для чого треба було збільшити відведену ділянку на 4,5 десятин.

У клінічне містечко намічалось перенести викладання всіх медичних наук. Його організатори прагнули все розрахувати на багато років наперед з урахуванням того, що в майбутньому тут з'явиться потреба спорудження будинків абсолютно нових інститутів та установ, про які тоді нічого не було відомо. Для реалізації цього грандіозного задуму в Петербург у Міністерство народної освіти спеціально виїздили декан медичного факультету університету **Садовень**, та професори **Ліндеман** і **Стефаніс** з метою захисту проектів перелічених вище споруд, схвалених факультетом, бо в цьому міністерстві панувала тоді тенденція до значного скорочення поданих проектів і зменшення відповідно до цього суми кредиту.

До початку війни 1914 року встигли спорудити в північно-східній частині території лише один будинок патолого-анатомічного інституту. У перші дні війни в будинках Клінічного містечка було обладнано військовий лазарет № 19 - Київського губернського земства, до якого 1915 року була підведена трамвайна лінія, а у 1920 році тут розміщувався головний хірургічний шпиталь Першої Кінної армії.

Сьогодні у вцілілих будинках колишнього клінічного містечка медичного факультету Київського університету на вулиці Миколи Амосова, 7 розташований Науково-дослідний інститут фтізіатрії і пульмонології імені академіка Ф. Г. Яновського МОЗ України.

376. ФЕЛЬДШЕРСЬКО-АКУШЕРСЬКА ШКОЛА

Якийсь час існувала із 1906 року на Хрещатику, 50.

377. ПРИВАТНА ФЕЛЬДШЕРСЬКО-АКУШЕРСЬКА ШКОЛА М. Н. БРАТКОВА

Вона містилася у 1910-1911 роках на вулиці Великій Підвальній (нині Ярославів Вал), 10. Дружина засновника цього закладу **Л. Ю. Браткова** тримала власну жіночу гімназію на вулиці Малій Васильківській (нині Шота Руставелі), 37.

Вулиця Велика Житомирська, 19.

378. ПРИВАТНА ФЕЛЬДШЕРСЬКО-АКУШЕРСЬКА ШКОЛА П. Т. НЕЙШТУБЕ

Доктор медицини **П. Т. Нейштубе** володів лікарнею "Квістана" на 100 ліжок, в якій лікували людей від усіх хвороб, та пологовим будинком. При своїй лікарні він заснував акушерсько-фельдшерську школу. Увесь цей лікарський комплекс містився в 1904-1907 роках на вулиці Володимирській, 4, а із 1907 року і до радянських часів - на вулиці Великій Житомирській, 19. Тут функціонувала також і його школа масажу і лікарської гімнастики. За рік навчання в ній учням доводилося платити 20 рублів.

379. ПРИВАТНА ФЕЛЬДШЕРСЬКО-АКУШЕРСЬКА ШКОЛА О. Т. ТУРОВЕРОВА І М. М. РОМАНОВСЬКОГО

При школі існував Інститут масажу та лікарської і педагогічної гімнастики. Містилася вона 1908 року на Хрещатику, 50. На навчання до неї приймалася молодь обох статей.

380. ШКОЛА ПОВИВАЛЬНОГО МИСТЕЦТВА

Цей навчальний заклад існував при заснованому 1841 року медичному факультеті Київського уні-

верситету св. Володимира (нині Національний університет імені Т. Г. Шевченка). У ньому дівчат навчали надавати правильну допомогу породіллі. Увесь цикл навчання у школі складався із двох курсів, під час яких учениці проходили обов'язкову практику в акушерсько-гінекологічній клініці під наглядом старшої повивальниці. Кожна з них мусила приходити до клініки у визначені дні о 10-й годині ранку і перебувати в ній упродовж 24 годин, дотримуючись досить суворих правил поведінки. Внесені 1878 року до статуту школи зміни зробили ці правила ще жорсткішими. Після успішного складання випускних екзаменів учениці отримували звання повивальниці (в народі їх називали бабцями-повитухами) із відзнакою або без неї.

Якогось часу школу було перейменовано на Інститут повивального мистецтва, який існував до 1 червня 1883 року, коли його з якихось причин було закрито. А школа повивального мистецтва відновила своє функціонування не пізніше 1904 року. Вона, як і раніше, існувала при акушерсько-гінекологічній клініці університету, будинок для якої на Бібіковському (нині Тараса Шевченка) бульварі, 17 було споруджено 1885 року.

Наприкінці позаминого століття у місті існувало Товариство взаємодопомоги повивальниць і фельдшерниць. Для нічних чергувань його членів було освячено 17 жовтня 1899 року спеціальне приміщення на розі провулків Хрещатицького (нині Шевченка), 13 і Михайлівського, 21. Виконувати свою місію школа припинила не раніше 1913 року.

КУРСИ

381. КУРСИ БАБОК-ПОВИТУХ

Існував упродовж 1905-1914 років при безкоштовному пологовому притулку Товариства надання медичної та матеріальної допомоги бідним породіллям на вулиці Нижній Вал, 33.

Вулиця Нижній Вал, 33

382. КУРСИ ПІДГОТОВКИ СЕСТЕР МИЛОСЕРДЯ

1. Київське відділення Всеросійського Товариства опікунства над пораненими і хворими спільно із київським Товариством лікарів 5 січня 1877 року відкрило при Олександрівській лікарні, що на вулиці Мечникова, 1/39 безплатні курси для підготовки сестер милосердя. Слухачки мали пред'явити довідки про освіту не нижче чотирьох класів жіночих гімназій та про політичну благонадійність. Окрім практичного навчання з догляду за пораненими і хворими, їх знайомили ще й із головними умовами життя здорової і хворої людини та заснованими на них потребами для раціонального і гігієнічного утримання хворих. Курси успішно закінчили 20 березня 1877 року 33 молоді особи. Вони першими у нашому місті отримали офіційне звання сестер милосердя, а також знання, що давали їм можливість працювати у будь-якому шпиталі.

2. Під час російсько-турецької війни 1877-1878 років у Києві діяли 2,5-місячні військово-фельдшерські курси, на яких понад 30 сестер милосердя удосконалювали свої знання з тим, щоб виконувати обов'язки фельдшерниць у військових лазаретах.

3. На вулиці Жандармській (нині Саксаганського, 75) київська громада Червоного Хреста відсвяткувала 25 вересня 1883 року новосілля. Для неї інженер **В. П. Катеринич** спорудив тут за проектом архітекторів **В. І. Сичугова** і **В. Н. Миколаєва** дерев'яні одноповерхові будинки. В одному із них розмістилися лікарня, амбулаторія і аптека, а в іншому - сестри милосердя, для яких 9 листопада 1883 року розпочали функціонувати курси, заснований з ініціативи Дамського комітету Товариства Червоного Хреста. Викладання предметів на них здійснювалося під керівництвом професора В. В. Підвисоцького. 1896 року Товариство нараховувало у своєму складі 56 сестер милосердя і 20 учениць. Сестри працювали в Київському військовому шпиталі, в лікарні і аптеці Товариства та в приватних будинках, а частина з них постійно перебувала у дальніх відрядженнях - у Хабаровську, Владивостоці, Порт-Артурі та інших містах далекого Сходу.

4. Після початку Першої світової війни 2-місячні курси для підготовки сестер милосердя воєнного часу діяли при їхній Марійській громаді на території її садиби на вулиці Маріїно-Благовіщенській (нині Саксаганського), 75. На них приймалися особи жіночої статі християнського віросповідання віком не молодші за 18 років. їхніми слухачками були, зокрема, княгиня і княжна **Радзивілл**, княжна **Лопухіна-Демидова** і сестра паризької громади **Гадзяцька**.

5. Головний лікар Київської Марійської громади Червоного Хреста професор місцевого універси-

тету М. М. Дитеріхс за пропозицією Головного управління Російського Товариства Червоного Хреста заснував двомісячні курси для підготовки сестер милосердя воєнного часу. Це сталося у липні 1917 року.

383. МЕДИЧНІ ЖІНОЧІ КУРСИ

Дивися "Вищі жіночі курси" у розділі «Навчальні заклади педагогічні»

384. ПРИВАТНІ ЛІКАРСЬКО-ПЕДАГОГІЧНІ ЖІНОЧІ КУРСИ "МАТИ І ДИТИНА" А. О. КАРНИЦЬКОГО

Засновані приват-доцентом місцевого університету, вони містилися 1908 року в будинку Сетгофер-Сетових на вулиці Володимирській, 42. На навчання до них приймалися дівчата після закінчення ними середніх навчальних закладів.

385. САМАРИТСЬКІ ЖІНОЧІ КУРСИ

Термін "самаритяни" словники тлумачать, як об'єднані в релігійну громаду нащадки давньоєврейського населення Ізраїльського царства; етнічна група в Палестині. Трирічні самаритські жіночі курси в Києві заснувало 14 вересня 1906 року Товариство трудової допомоги інтелігентним жінкам. На них приймали жінок у віці від 18 до 40 років і з освітою не нижче 6 класів гімназій та навчали їх відомі медики за програмою фельдшерських шкіл правильно доглядати за хворими і пораненими та бути добрими помічниками лікарів. За навчання їм доводилося платити щорічно спочатку по 30 рублів, через деякий час - по 60 рублів і наприкінці існування курсів - по 100 рублів. Клопотання керівництва Товариства перед київським губернатором про скасування для жінок при прийомі їх на курси вимоги щодо освітнього цензу виявилися марними. Курси містилися на вулиці Мало-Житомирській, 6 кв. 9 до 1914 року, коли вони, разом із Товариством, перебралися до будинку Корчак-Чепурківського на вулиці Ірининській, 3. Тоді ж у будинку І. Г. Белянкіна на тій самій вулиці Ірининській, 4 Товариство заснувало самаритську лікарню на 50-60 жінок, де проходили практику учениці курсів. Існування останніх Товариство припинило 15 травня 1915 року з поки що нез'ясованих причин.

НАВЧАЛЬНІ ЗАКЛАДИ ВІЙСЬКОВОГО ВІДОМСТВА

386. ВОЛОДИМИРСЬКИЙ КАДЕТСЬКИЙ КОРПУС

Наприкінці 1820-х років значно збільшився особовий склад російської армії, і тих офіцерів, яких готували столичні кадетські корпуси, стало не вистачати. Отож із метою поповнення командирських кадрів імператор Микола I і наказав 1830 року заснувати подібні військові навчальні заклади в губернських містах. Вирішення питання про розміщення майбутнього кадетського корпусу саме в Києві затянулося з якихось причин аж до 1846 року. Наступного року дворяни Київської, Подільської та Волинської губерній зголосилися надавати на його утримання певну суму грошей із розрахунку по 5 копійок сріблом із кожної ревізської душі, що виливалося в 68304 рублі 95 копійок щорічно. Іще вони побажали, щоб називався він Володимирським у пам'ять народження 10 квітня 1847 року великого князя Володимира Олександровича.

До збирання необхідної для спорудження за проектом відомого київського архітектора **І. В. Штрона** будинку для навчального закладу суми грошей долучилися також і дворяни Херсонської та Таврійської губерній. Усього дворяни п'яти зазначених вище губерній пожертвували для цього 256 630 рублів 82 копійки. Перебуваючи 1847 року в Києві, Микола I особисто визначив місце для велетенського навчального корпусу, що мав у плані вигляд літери "Н", - колишній митрополичий хутір площею біля 200 десятин із чудовим ставком і живописним гаєм. 10 травня 1850 року відбулася урочиста церемонія його закладення. Будівельні роботи мали тривати упродовж 4-х років, при цьому жодне дерево не могло бути зрубаним без відома імператора. Останній же, відвідавши в черговий раз Київ 1851 року, вирішив, з огляду на значні грошові пожертвування місцевого дворянства, прискорити відкриття навчального закладу заснуванням тимчасового Неранжированого Володимирського Київського кадетського корпусу. Його місцем перебування Микола I визначив приміщення Другої чоловічої гімназії на Бібіковському (нині Тараса Шевченка) бульварі, 14 (пізніше там оселилася Перша чоловіча гімназія). Було негайно сформовано 2 навчальні роти, до складу яких увійшли також і учні дворянського походження цієї гімназії, а решта її вихованців влаштовувалася в других гімназіях міста. Увесь цей процес формування нового навчального закладу відбувався під безпосереднім керівництвом полковника **Р. В. фон Вольського**, який став його першим начальником. Він підписав 10 грудня 1851 року перший наказ по корпусу, що стосувався його складу, і ця дата вважається днем його заснування. А 1 січня 1852 року в надзвичайно урочистій обстановці відбулося офіційне відкриття навчального закладу в присутності митрополита Київського Філарета, київського генерал-губернатора Д. Г. Бібікова та інших запрошених високих гостей. Він перебував у підпорядкуванні особливого відомства, яке очолював головний начальник військово-навчальних закладів цесаревич Олександр Миколайович.

Першими вихованцями новоствореного Неранжированого Володимирського Київського кадетського корпусу стали 200 дітей дворянського походження у віці від 9,5 до 12 років. У стройовому відношенні вони складали 2 неранжировані роти на чолі з ротними командирами, а в навчальному – 2 підготовчі класи на чолі з ротними офіцерами. Навчальною частиною опікувався інспектор класів, а посади у вчителів обіймали частково корпусні офіцери, частково - працівники цивільних навчальних закладів Києва. У старших загальних класах корпусу викладалися топографія, ситуації і законодавство. Із 1855 року до класів стали навідуватися поранені офіцери-севастопольці, які своїми розповідями про героїчну оборону міста зміцнювали в серцях кадетів любов до своєї Батьківщини.

Посівши царський престол, новий імператор Олександр II розпочав реформувати військово-навчальне відомство. Одне з його нововведень полягало в запровадженні в губернських кадетських корпусах двох спеціальних класів, по закінченні яких кадати ставали офіцерами. Це майже співпало з переїздом 18 серпня 1857 року Неранжированого Володимирського Київського кадетського корпусу до власного будинку на новопрокладеному Кадетському шосе (нині Повітрофлотський проспект). Сума грошей, витрачених на його спорудження та влаштування в цьому православної домової церкви в ім'я св. рівноапостольного князя Володимира та католицької каплиці, перевищувала 1 мільйон рублів. Через кілька днів, а саме 30 серпня в ньому відбулося урочисте відкриття Володимирського Київського кадетського корпусу. Перебуваючи вже у повному складі, він отримав від Олександра II військову святиню - знамено, урочиста церемонія прибиття якого до древка та його освячення відбулася 17 квітня 1858 року. Того дня батальйон кадетів уперше пройшовся церемоніальним маршем, маючи у своїх рядах прапороносця зі знаменом в руках.

Домова Володимирська церква містилася у великій двосвітній залі на другому поверсі східного фасаду. Її храмовий причт складався з настоятеля, диякона і трьох псаломщиків. Щорічна винагорода, яку вони отримували, становила відповідно 720, 450 і 180 рублів. Розкішні ікони для однарусного іконостаса написали петербурзькі живописці академіки Тихобразов, Лавров і Горбунов. Особливо вражали присутніх образ св. Миколая в іконостасі, виконаний у грецькому стилі, та великий запрестольний сюжет Воскресіння Христового, написаний академіком де-Лавезом. Різьблену раму для останнього виготовив за 3800 рублів Охтенський мешканець Алексеєв. А на додачу до цього - чудові люстри, красиві підсвічники біля ікон, 2 напрестольні п'ятисвічники та інші дорогоцінні культові предмети. Імператор Олександр III, відвідавши храм 1885 року і приємно вражений побаченням, вигукнув: "Пречудова церква!", а військовий міністр, генерал-лейтенант Куропаткін, побувавши у ньому 1898 року, запевняв, що подібної за красою церкви не мав жоден із кадетських корпусів, що існували тоді в країні. Усе це значною мірою сприяло вихованню у кадетів стійких релігійних почуттів. Під час церковних відправ вони поводити себе пристойно. Із них складався великий, на 2 кліроси хор, який своїм чудовим співом зачаровував молільників. Святиною храму вважалася ікона св. князя Олександра Невського, яку 1852 року подарував йому

Микола II. Вона зберігалася в особливому кіоті і мала напис "17 апреля 1818г.", який зазначав день народження спадкоємця престолу. На чорній мармуровій дошці, прикріпленій до однієї із церковних стін, значилися прізвища трьох колишніх кадетів, які загинули смертю героїв під час російсько-турецької війни 1877-1878 років. У храмі вінчався в присутності М. С. Грушевського і С. В. Петлюри прем'єр-міністр Центральної Ради **Всеволод Голубович** із **Тетяною Кардиналовською**. Закрито його було 1919 року.

Реформа 1865 року капітально змінила дух і внутрішній устрій кадетського 4 корпусу - він став із 14 серпня одним із загальноосвітніх навчальних закладів міста під назвою "Володимирська Київська військова гімназія". Його стройовий склад було ліквідовано, а безпосередніми керівниками дітей могли бути цілком світські люди. Її випускники, щоб стати офіцером, мусили закінчувати ще й військове училище. Від вступників до гімназії вимагали надати довідки про дворянство, здоров'я та щеплення проти віспи і метричне свідоцтво, а також послужний список батька чи указ про його відставку. Із них малолітні від 10 до 12 років та молоді дворяни віком від 14 до 17 років приймалися на повне казенне утримання, а малолітні від 12 до 14 років мусили платити за своє навчання по 200 рублів сріблом щорічно.

Малолітні 10-12 років, які вступали до першого класу, мали знати 12 молитов і усі 10 заповідей Божих, добре читати й писати російською мовою без грубих помилок, чітко розповісти прочитане, легко розв'язувати нескладні задачки і вільно читати французькі та німецькі тексти (бажано). Їм викладали Закон Божий, російську, французьку і німецьку мови, історію, географію, елементи математики і фізики, природознавство, чистописання і малювання.

Перехід від корпусної строгості до гімназичних вольностей викликав у старших вихованців сум'яття, незадоволення і навіть обурення, яке в січні 1867 року прийняло характер масових безпорядків. Згідно з оголошенням 22 червня 1882 року імператорським рескриптом "Во внимание к вековым заслугам бывших в Империи кадетских корпусов", на початку 1882/1883 навчального року військовій гімназії

було повернуто колишній статус, назву "Володимирський Київський кадетський корпус" і корпусне знамено, яке до цього зберігалося в домовій церкві, а також знову стали відмічати щороку 10 грудня корпусне свято в пам'ять про заснування 1851 року Неранжированого Володимирського Київського кадетського корпусу. Цього дня в багатьох містах імперії збиралися колишні випускники корпусу на товариські обіди. 1898 року вони заснували благодійну організацію "Опікунське Товариство про колишніх вихованців Володимирського Київського кадетського корпусу і Володимирської Київської гімназії" для допомоги тим із них, хто цієї допомоги потребував. 1907 року місцем постійного перебування цього Товариства став Київ.

Окрім зазначених вище обов'язкових предметів кадетам викладали також і фехтування, гімнастику (навчав перший у Росії чемпіон з неї **Б. А. Гонзатко**), рухомі ігри, хоровий спів, музику і гру на струнних духових інструментах. 12 травня кожного року на великому кадетському плацу відбувалося велелюдне свято мистецтв, а у липні організовувалася освітня подорож для кадетів пароплавом униз по Дніпру. До послуг вихованців були бібліотека і музей, 1912 року видавався "Кадетский журнал".

Упродовж 50 років існування корпусу і гімназії їх закінчили близько 2 тисяч офіцерів царської армії, у списку яких значилися генерали **фон Вольський, Савицький і Котляров** та підполковник **Безбородко**. Навчався і відомий філософ **Микола Бердяєв**.

Навчальний заклад являв собою ціле кадетське містечко. Вже 1886 року, наприклад, у ньому нарахувалося близько 1200 мешканців - самих кадетів (1907 року їхня кількість становила 584 особи), членів родин службовців, челяді тощо. Отож його керівництво дбало про комунальні зручності для них.

Володимирський кадетський корпус

тимчасово містилося Олексіївське інженерне училище, поки споруджувався на Звіринці його власний будинок (нині Київський військовий лицей імені Івана Богуна), а ще школа прапорщиків.

У буремні роки революції й і громадянської війни діяльність кадетського корпусу припинилася. Згідно з наказом Головнокомандувача військовими силами Півдня Росії № 2586 від 17 жовтня 1918 року (гетьманщина) вона мала відновитися, але вже 14 грудня 1918 року Києвом оволоділа Директорія, а 5 лютого 1919 року - більшовики. Упродовж 1920-1941 років у будинку колишнього кадетського корпусу містилася П'ята (пізніше Київська) піхотна школа, посаду комісара якої обіймав у 1923-1928 роках герой громадянської війни **М. П. Амелін**. Із кадетським корпусом пов'язані імена й інших відомих людей. У 1853-1864 роках викладав малювання у ньому російський живописець **О. О. Агін**, на межі 1880 і 1890 років російську словесність читав український вчений-філолог **П. Г. Житецький**. У ньому в різний час навчалися автор першої рельєфної карти Росії Тілло (випуск 1856 року), російський генерал **Самсонов** (випуск 1875 року), у 1891-1894 роках - дипломат, генерал-лейтенант Радянської Армії, письменник **О. О. Ігнат'єв** і у 1892-1899 роках - майбутній відомий радянський військовий діяч **С. С. Каменєв**. Сьогодні будівлю колишнього Володимирського Київського кадетського корпусу на проспекті Повітрофлотському, 6 займає Міністерство оборони України.

387. МИКОЛАЇВСЬКЕ АРТИЛЕРІЙСЬКЕ УЧИЛИЩЕ

До відкриття артилерійського училища місто розпочало підготовку ще 1910 року. Для його розміщення було виділено відповідних розмірів земельну ділянку на Брест-Литовському шосе (нині проспект Перемоги) проти політехнічного інституту. Проте лише у середині 1913 року імператор Микола II, турбуючись про комплектування російської польової артилерії виключно кваліфікованими офіцерами, офі-

Микола Бердяєв

До містечка вела від Бібіковського бульвару красива Тополина алея, уздовж якої росли 249 тополі і по якій пішов 1908 року трамвай, до нього було прокладено 1896 року від Галицької (нині Перемоги) площі каналізацію, воно мало із 1886 року на Солом'янському кладовищі Кадетську дільницю і на Мишоловці - літні табори для відпочинку. При самому корпусі із якогось часу, але не пізніше 1899 року функціонувала Кадетська церковна школа грамотності.

1914 року в приміщенні корпусу

ційно розпорядився заснувати у Києві артилерійського училища. Після розгляду цього питання Радою Міністрів та схвалення його Державна Дума Росії прийняла відповідний закон. Згідно з ним було утворено спеціальну господарчо-будівельну комісію, яку очолив генерал-майор **Д. М. Промтов** і склад якої затвердив у червні 1914 року імператор.

Члени комісії разом із представниками місцевої влади визначили місце майбутнього будівельного майданчика велику земельну ділянку площею 22,5 десятини, що містилася у Кадетському гаю, навпроти Солом'янського кладовища, на відстані 400 сажнів (850 метрів) від Кадетського корпусу (нині Міністерство оборони України). На ній за проектом, розробленим академіком архітектури **Д. Д. Зайцевим**, мало розміститися ціле училищне містечко з населенням, що могло досягати 1000 чоловік. Їх належало забезпечити комфортними умовами проживання, а саме каналізацією, якісною водою, електроосвітленням і зручним сполученням із містом. Триповерхова будівля самого навчального закладу складалася з головного і 3-х бічних корпусів, розрахованих на перебуванні у них спочатку 450, а в подальшому 600 юнкерів. Навколо неї мали постати ще «біля 40 різних корпусів, зокрема, один 4-поверховий і два 3-поверхові житлові будинки для квартир офіцерів, приміщення для 300 коней тощо. На розбудову всього комплексу уряд виділив суму грошей, що перевищувала 4 мільйони рублів, а потреба в цеглі перевищувала 30 мільйонів штук.

На щорічне утримання училища в бюджеті військового відомства було передбачено 595098 рублів. Воно мало ділитися на 3 класи (по 5 відділень у кожному з них) і 2 батареї. 1915 року «вінценосний артилерист» Микола II дав згоду на присвоєння йому свого імені. Дещо пізніше, а саме 17 липня 1915 року митрополит Київський **Флавіан** здійснив урочистий чин закладення головного корпусу училища.

Миколаївське артилерійське училище

училища, до якого було прийнято 200 юнкерів і яке тимчасово розмістилося в новоспорудженій казармі, відбулося 8 листопада все того ж 1915 року в день вшанування пам'яті св. Архистратига Михаїла. На свято отримали запрошення всі артилеристи, які перебували тоді в Києві. Вони мали бути зодягнутими у форму воєнного часу і мати на грудях старший орден. Молебень із цієї нагоди відправив преосвященний Василій, єпископ Канівський. Наступний молебень було відправлено у грудні 1916 року з нагоди прискороного випуску юнкерів і посвячення їх в офіцери, а напередодні училище відвідав Микола II. 1918 року було відкрито Перший Український Національний університет (за іншими джерелами - Київський Державний Український університет) у присутності В. К. Винниченка, І. І. Огієнка та інших діячів української держави. Наказом по Київському військовому округу від 16 березня 1919 року тут стали працювати Перші артилерійські курси для командного складу, на які було прийнято 450 чоловік, із яких 60 % - вихідці з робітників і по 20 % - із селян та інших прошарків населення. Після громадянської війни курси поступилися місцем 4-й артилерійській школі, в якій упродовж 1926-1928 років навчався майбутній генерал армії, двічі Герой Радянського Союзу **І. Д. Черняхівський**. 1937 року школу перетворено на Друге Київське артилерійсько-зенітне училище імені **П. Лебедева**.

Останніми роками тут містилися Київське вище зенітно-ракетне орденів Леніна і Червоного Прапора інженерне училище, а за ним – філія Артилерійської академії, потім – Академія протиповітряної оборони сухопутних військ, сьогодні так само тут, на проспекті Повітрофлотському, 28-30 функціонує Національна академія оборони України.

388. ДРУГЕ КИЇВСЬКЕ МИКОЛАЇВСЬКЕ ВІЙСЬКОВЕ УЧИЛИЩЕ

1914 року Державна Дума царської Росії ухвалила закон про заснування у Києві такого військового

Серед запрошених перебували гості з Японії, начальник Михайлівської артилерійської академії і артилерійських училищ генерал-лейтенант **В. Т. Чернявський**, начальник київського Миколаївського артилерійського училища згаданий вище генерал-майор **Д. М. Промтов** та інші. Після освячення було зроблено на пам'ять колективний фотознімок. Між іншим, поруч і в той самий час зводилася будівля і для Другого Київського Миколаївського військового училища.

Урочисте відкриття самого

училища, яке й було відкрито 1 вересня 1914 року, і до занять тоді приступили 210 кадетів.

Посаду його начальника обійняв генерал-майор **В. І. Гаврилов**. На ділянці землі, відведений Київською міською думою в місцевості "Кадетський гай" весною 1914 року розпочалися будівельні роботи. 22 вересня 1916 року відбулося освячення власного будинку училища, а через місяць його відвідав імператор Микола II. 23 листопада 1916 року здійснили прибивання до древка подарованого ним прапора, а наступного дня - його освячення в присутності юнкерів, духовенства, генералітету, командирів окремих частин, начальників військових училищ, членів офіцерських родин, а також імператриці Марії Федорівни. Для молодого навчального закладу це дійсно була неординарна подія.

При училищі існували бібліотека і музей, а також домова церква (встановити її назву не вдалося), посаду настоятеля якої обіймав протоієрей М. Алабовський. Поруч споруджувалася тоді ж будівля для Миколаївського артилерійського училища.

Сьогодні приміщення цього училища на Повітрофлотському проспекті, 28-30 займає Національна академія оборони України.

389. ОЛЕКСІЇВСЬКЕ ІНЖЕНЕРНЕ УЧИЛИЩЕ

На початку 1914 року Державна Дума царської Росії ухвалила, з подання комісії у військових і морських справах, закон про заснування у Києві Другого інженерного училища, розрахованого на 300 кадетів. Прийом заяв від молодих людей усіх соціальних станів не молодших 17 років і не старших за 43 роки відбувався у два етапи - до 20 травня і до 10 липня. Вони мали подати прохання про зарахування на ім'я імператора і свідоцтво про середню освіту. Бажаючих навчатися в училищі виявилось багато, тому довелося влаштовувати конкурсний відбір, за яким було прийнято 95 осіб.

Відкриття училища відбулося 25 травня 1915 року. Тимчасовим пристанищем для нього стало Приміщення Володимирського Київського кадетського корпусу (нині його займає Міністерство оборони України). Одночасно на Звіринці, на місці переданого світській владі лаврського саду та суміжної із ним ділянки військово-інженерної землі розпочалося спорудження для нового навчального закладу уздовж Воєнної дороги власного велетенського будинку. Його проект склав київський архітектор **М. О. Шехонін** у співавторстві з інженером **І. Лільє**. При цьому не обійшлося без

конфлікту з місцевим населенням. Він мав місце через те, що зазначені вище ділянки землі, визначені під забудову, розділяла густозаселена Церковна вулиця, яку проектом було передбачено або ліквідувати, або ж змінити її напрямом, утворивши кілька завулків, що зменшувало вартість садиб і квартир, які на ній містилися. Мешканці вулиці звернулися до міського голови із проханням залишити її в такому вигляді, в якому вона перебувала Упродовж останніх 200 років, але даремно.

Церемонію закладення головного корпусу і Богородицької церкви в ньому було здійснено 20 травня 1916 року в присутності військових інженерів та офіцерів інженерних частин дійсної служби або ж у відставці, зодягнених у літню форму весняної пори і при старшому ордені. Дещо раніше, а саме 15 березня 1916 року в училищі, посаду начальника якого обіймав генерал-майор Градов, відбувся перший прискорений випуск прапорщиків інженерних військ. На той час навчальний заклад мав уже дещо іншу назву. 20 лютого все того ж 1916 року імператор Микола II дав дозвіл на присвоєння йому імені спадкоємця престолу цесаревича і великого князя Олексія Миколайовича та на його скорочену назву "Олексіївське інженерне училище". Коли саме воно потрапило до власної оселі і чи потрапило до неї взагалі, з'ясувати поки що не вдалося. Відомо лише, що її відвідав під час будівництва Микола II і що 1917 року тут містилася редакція журналу "Церковно-общественная мысль".

За радянської влади, а саме на початку 1920 року тут функціонували інженерна школа, затим ніколи червоних командирів 12 армії імені М. О. Щорса, а від січня 1921 року і по жовтень 1924 року - Київська вища об'єднана військова школа, в якій навчалися майбутні радянські воєначальники, **І. В. Панфілов** і **М. Ф. Ватутін**, пізніше - школа червоних командирів імені С. С. Каменева, яку 1928 року відвідав **А. В. Луначарський**, і з червня 1947 року - Суворовське військово-інженерне училище. Сьогодні ж будівлю колишнього Олексіївського інженерного училища на бульварі Лесі Українки, 25 займає Київський військовий ліцей імені Івана Богуня.

390. ПЕРШЕ КИЇВСЬКЕ ВЕЛИКОГО КНЯЗЯ КОСТЯНТИНА КОСТЯНТИНОВИЧА ВІЙСЬКОВЕ УЧИЛИЩЕ

Упродовж 1834-1839 років на території Старої (Петрівської) Києво-Печерської фортеці або Цитаделі було споруджено на вулиці Московській, 37 за проектом військового інженера генерал-майора **О. Фреймана** видовжену 2-поверхову будівлю, так звану казарму для батальйону військових кантоністів - себто дітей тих солдатів, які перебували на 25-річній військовій службі. Вони навчалися тут у Київському військовому училищі, при якому існувала домова церква в ім'я св. Архистратига Михаїла, і тут же мали житло.

Військове училище припинило своє існування 1 жовтня 1865 року, коли його змінило Київське пі-

хотне юнкерське училище. В училищній церкві з цього приводу було відправлено молебень. До нового навчального закладу приймалися діти віком від 12 до 15 років, переважно круглі сироти, а також тих військових чинів, які не мали можливостей помістити своїх синів до військових гімназій.

Юнкерське училище користувалося серед військовиків неабиякою популярністю. Якщо у рік заснування кількість його вихованців становила 100 осіб, то 1872 року - вже 400 осіб. 1892 року це училище закінчив відомий російський військовий діяч – **А. І. Денікін**. Проте, починаючи з 1888 року, почалося поступове переформування юнкерського училища знову на військове, і вже 1897 року воно отримало нову назву "Київське військове училище". До його корпусу було прибудовано великий двоповерховий флігель, приміщення якого призначалися для загальної аудиторії, класів, служб, збірної зали і двосвітної Покровської церкви з хорами. Освячення останньої здійснив 17 листопада 1912 року преосвященний Назарій, єпископ Черкаський в присутності Київського генерал-губернатора Ф. Ф. Трепова, командувача військами Київського військового округу М. І. Цветкова та інших запрошених осіб. Через розсувну перегородку храм поєднувався із збірною залюю. Посаду його настоятеля обіймав тоді протоієрей Євгеній Капралов.

Під час Першої світової війни в приміщеннях училища функціонував військовий лазарет на 20 ліжок, а 1914 року воно в черговий раз змінило вивіску і стало носити назву "Перше Київське великого князя Костянтина Костянтиновича військове училище" або просто "Костянтинівське військове училище".

Радянська влада церкву в будинку училища у 1920-х роках закрила і, надбудувавши його двома поверхами, розмістила в ньому військове училище зв'язку імені М. І. Калініна. Сьогодні будівлю колишньої казарми військових кантоністів на вулиці Московській, 45/1 займає **Київський військовий інститут управління та зв'язку**.

391. ВІЙСЬКОВА БЕЗПЛАТНА ШКОЛА

Її відкрила власним коштом 1881 року в будинку **Ф. К. Мезера** на Хрещатику, 41 донька генерал-майора **Воронцова** в пам'ять померлого того року імператора Олександра II і жертв російсько-турецької війни 1877—1878 років. Нічого більшого про цей навчальний заклад з'ясувати поки що не вдалося, окрім того, що існував він упродовж лише кількох років.

392. ВІЙСЬКОВА ЛЬОТНА ШКОЛА ПРАПОРЩИКІВ

За гетьманування Павла Скоропадського в системі Військового Міністерства Української держави існувала військова льотна школа ПРАПОРЩИКІВ. Для її потреб ще під час Першої світової війни розпочали були споруджувати за проектом київських архітекторів **В. Г. Кричевського** і **В. П. Пещанського** будинок, який через труднощі того часу, закінчили лише на початку 1930-х років (арх. **Й. Каракіс**) та розмістили в ньому «Будинок Червоної Армії і Флоту». Сьогодні цю будівлю на вулиці Грушевського, 30/1 займає Центральний Будинок офіцерів Збройних сил України військовий шпиталь

Початок існуванню госпіталю в Києві поклав указ Сенату, виданий 1755 року. Польовий за статусом, він містився на Печерську (біля заснованих будівничими Старої (Петрівської) Печерської фортеці поселень Нова Слобода та Ямки) в дерев'яних будівлях. В одній із них функціонувала церква в ім'я св. Великомученика і цілителя Пантелеймона. Під час Вітчизняної війни 1812 року шпиталь приймав на лікування одночасно до 2000 хворих і поранених.

У 1830-1840 роках на тому самому місці на Печерську було споруджено за вказівкою імператора Миколи I велику муровану двоповерхову, в стилі пізнього класицизму, будівлю військового (зимового) госпіталю, розрахованого на 1500 пацієнтів. Вона стала складовою частиною оборонного Шпитального укріплення, яке входило до системи Нової (Миколаївської) Печерської фортеці, і в плані нагадувала собою каре, що розкривалося усередину цього укріплення, оточеного високою цегляною стіною і кількома окремими бастіонами-капонірами. У його подвір'ї, призначеному для про-гулянок хворих, 1845 року з'явилися перші саджанці майбутнього саду.

Іншими словами, приміщеннями для госпіталю слугували фортечні каземати, абияк пристосовані під лікувальний заклад. Малоефективна система опалення і примітивна система вентиляції часто ставали причиною спалахів епідемій інфекційних хвороб, від яких гинуло багато хворих. Отож, починаючи з 1860-х років багато вищих посадових осіб, від головного лікаря **Соколова** аж до військового міністра,

Вулиця Грушевського, 30/1

робили неодноразові спроби змінити ситуацію на краще шляхом спорудження госпіталю за барачною системою в іншому, більш привабливому місці Києва. Таким вимогам відповідали вільні ділянки землі за Києво-Печерською лаврою (в районі так званого "Комендантського саду"), праворуч Житомирського шосе (за межами міста), в Кловській долині тощо. А київський генерал-губернатор О. П. Безак пропонував навіть помістити його в будинку тогочасної військової гімназії (нині цей будинок на Повітрофлотському проспекті, 6 займає Міністерство оборони України).

На заваді втілення цього корисного задуму в життя стала відсутність потрібної суми грошей. Натомість у різний спосіб намагалися поліпшити умови перебування в госпіталі пораненню хворих, серед яких 1877 року значилися 19 турків, узятих в полон під час чергової російсько-турецької війни. Ретельний нагляд за ними здійснювали уважні й доброзичливі сестри милосердя, яких утримував на свої кошти Дамський комітет Товариства опікунства над пораненими і хворими воїнами. А члени створеного 1877 року Єврейського гуртка, кількість яких становила 70 осіб, доставляли до госпіталю різноманітні продукти харчування. Окрім того, вони влаштовували в ньому, щоденні чергування бригади у складі 2-х чоловіків і 2-х жінок.

На початку 1870-х років вже існував також і літній військовий шпиталь, який містився на Лаботорній вулиці, біля яру, що пролягав між Прозорівською (нині Анрі Барбюса) вулицею і Володимирським базаром (не зберігся, на його місці сьогодні - палац "Україна"). 11 липня 1897 року тут відбулася урочиста церемонія закладення, а вже 10 травня наступного року й освячення церкви в ім'я св. Великомученика та цілителя Пантелеймона, спорудженої за проектом єпархіального архітектора В. М. Ніколаєва в російському стилі. Дзвони для неї було виготовлено в Москві, а ікони написав місцевий художник Вігуров. У зимовому госпіталі також функціонувала з 1845 року церква під назвою "Покровська". 15 серпня 1896 року відбулося її освячення після капітального ремонту, здійсненого за кошти приватних осіб. Святиною цього храму вважалася стародавня Володимирська ікона Божої Матері.

1878 року зимовий шпиталь відвідав відомий російський хірург **М. І. Пирогов** разом зі своїм асистентом доктором **Шкляревським** і визначив його стан як задовільний. Побічним підтвердженням цього може слугувати статистика за 1869 рік: на кожні 1000 чоловік нижчих чинів Київського військового округу припадало в середньому 299,9 хворих і 8,5 померлих. Як на той час - не найгірші показники. З метою їх поліпшення військові лікарі постійно поглиблювали свої знання і досвід практичної роботи. Для них читали лекції викладачі медичного факультету Київського університету святого Володимира (нині Національний університет імені Т. Г. Шевченка): з оперативної хірургії - приват-доцент **Флейшер** (1886 рік), з польової хірургії і топографічної анатомії - екстра-ординарний професор **П. І. Морозов** (1888 рік), з електродіагностики й електротерапії - професор **С. С. Чир'єв** (1888 рік) та інші. А власні спостереження і наукові висновки вони мали змогу оприлюднювати у "Врачебном сборнике Киевского военного госпиталя", перше число якого побачило світ ще у квітні 1882 року. Засновником цього друкованого органу був головний лікар госпіталю доктор медицини **Б. С. Шенфельд** (помер у липні 1896).

Шпиталь постійно потребував збільшення кількості своїх відділень і розширення власних приміщень. У 1870-х роках у ньому лікувалися від заразних, внутрішніх і висипних хвороб, діяли відділення судово-медичної експертизи та загальне арештантське. Пацієнти останнього нерідко здійснювали як вдалі, так і невдалі втечі. Позаяк історики воєн стверджували, що армії з обох сторін втрачали своїх воїнів, в основному, від внутрішніх хвороб (більшою мірою) і поранень, то керівництво госпіталю, зокрема, його начальник генерал-майор **Длотовський**, з особливою увагою ставилося до пацієнтів саме цих категорій. Для них було споруджено і 2 лютого 1889 року освячено окремі муровані будівлі для терапевтичного і хірургічного відділень, після чого стало можливим розподіляти хворих за видами поранень.

А двома роками раніше біля госпіталю з'явилася нова велика мурована будівля для офіцерських відділень. Їхнім пацієнтом 1889 року став 120-річний відставний унтер-офіцер Микола Пушкарьов. До госпіталю він дістався самотужки, мав добру пам'ять і охоче розповідав слухачам про окремі епізоди Вітчизняної війни 1812 року. Добре, що вже з 1880 року до нього існувала більш-менш впорядкована дорога з міста.

Ще двома мурованими двоповерховими будівлями з підвалами для дерматологічного відділення на 75 ліжок і для хворих на зір на 100 ліжок збагатився шпиталь 1902 року. Їх спорудив за кресленнями військового інженер-капітана І.І. Лільє підрядчик Кучер з урахуванням останніх тогочасних досягнень медичної науки. Не цуралися наукової роботи і самі працівники госпіталю. Ще 1890 року вони другими в місті після колег із Олександрівської лікарні (нині Центральна міська клінічна лікарня на вулиці Мечникова, 1/39) здійснили успішні дослідження з вирощування кохівської лімфи, необхідної для лікування на сухоти. Тоді на посаді начальника госпіталю перебував генерал-майор **І. П. Доршпрунг-Целіца** (помер 8 травня 1899 року). Проте із загальної маси пацієнтів, щодобова кількість яких коливалася від 901 до 1577 осіб (ліжок було 1228), переважали хворі на сифіліс та інші венеричні хвороби, черевний тиф

і туберкульоз. А всього в госпіталі разом із військово-фельдшерською школою, що діяла при ньому, нараховувалося 1896 року 1915 чоловік. Для їх утримання із міської скарбниці було витрачено 347 тисяч рублів.

Добру пам'ять по собі залишив головний лікар госпіталю, дійсний статський радник В. Ф. Бушуєв. При ньому, коли вже палахкотіла Перша світова війна, шпиталь поповнився чудовим рентгенкабінетом, зразковим Інститутом фізичних методів лікування і, нарешті, першим у Києві ще-лепним відділенням, а також отримав каналізацію та електроосвітлення. Від листопада 1914 року в ньому став функціонувати заснований на кошти київських воєнних дам лазарет імені великої княгині Анастасії Миколаївни на 60 ліжок для поранених офіцерів. А для поранених нижчих чинів існував лазарет "Імені пенсіонерів усіх відомств" на 110 ліжок, освячений 1 жовтня 1914 року в 2-му терапевтичному відділенні. Їхніх пацієнтів підбадьорювали своїми піснями відома польська співачка В. В. Кавецька і відомий балалаєчник Б. С. Траяновський, українські співаки В. І. Донець і О. П. Мишуга, а також своєю увагою особисто імператор Микола II та його мати імператриця Марія Федорівна. У січні 1918 року шпиталь зазнав з боку більшовиків артилерійського обстрілу, від якого загинуло 10 чоловік. Додаткові відомості про військовий шпиталь, який продовжує функціонувати на вулиці Шпитальній, 18, подає енциклопедичний довідник "Київ" видання 1985 року у статті "Шпиталь". Його очолює сьогодні генерал-майор медичної служби, заслужений лікар України М. П. Бойчак. 1999 року при цій лікувальній установі відновлено функціонування православної Покровської церкви. Зусиллями її настоятеля протоієрея Олега Скарня вона переселилася нещодавно до нового, пристосованішого для здійснення богослужінь приміщення, освячення якого здійснив 2 жовтня 2005 року Предстоятель УПЦ митрополит Володимир.

393. ВІЙСЬКОВО-ФЕЛЬДШЕРСЬКА ШКОЛА

Велетенську будівлю так званої північної напівбашти, що входила до системи Шпитального укріплення Нової (Миколаївської) Києво-Печерської фортеці, було споруджено упродовж 1839-1842 років для "проживання шпитальних чинів і службовців". Тоді ж до одного з її приміщень було переведено засновану 1838 року військово-фельдшерську школу спочатку з трирічним, а від 1870 року - із чотирирічним терміном навчання.

Школа при військовому госпіталі вважалася найкращою в імперії у списку навчальних закладів такого типу, вона мала ґрунтовну навчальну базу. До неї набирали переважно солдатських сиріт, яких від народження прикріплювали до військового шпиталю, а також дітей зубожілих селян. За їхнє навчання, включаючи проживання і харчування, платила Київська палата державного майна сріблом по 25 рублів. Приват-доценти Київського університету св. Володимира (нині Національний університет імені Т. Г. Шевченка) викладали їм анатомію, фізіологію, хірургію, венеричні хвороби, внутрішні хвороби, правила накладання пов'язок, маніпуляції та догляд за хворими. Учні школи, окрім медичних предметів, вивчали ще Закон Божий, російську і латинську мови, історію Росії, каліграфію, географію, арифметику тощо - всього 22 предмети. Тривалість кожного уроку становила 80 хвилин. Кожному вихованцю школи видавали щорічних 1,5 рубля на допоміжну літературу та різні посібники і платили 4,5 рубля "жалування". Бібліотека могла похвалитися книгами Гоголя, Грибоєдова, Карамзіна, Пушкіна, Лермонтова, Толстого, Тургенєва, Салтикова-Щедріна, Марка Вовчка та інших авторів. При школі існував домовий храм в ім'я св. князя Володимира.

Побутові умови, в яких перебували учні школи, не відзначалися великою розкішшю. Спали вони на солом'яних матрацах, після вмивання втиралися загальними рушниками, ті з них, що мали гарні голоси, співали у шкільному хорі. Літньої пори всі вихованці перебували в таборі, який існував у Китаєві. Вони розважали дачників концертами і спектаклями і навіть зробили 1895 року спробу поставити п'єсу Островського "Бедность не порок". 1895 року школу закінчили 70 юнаків. 31 травня вони склали присягу, після чого були прикомандировані до Київського військового шпиталю і в такому становищі перебували до призначення на службу. Прості й непомітні, вони щодня творили подвиги біля ліжка хворого й на полі бою, під час епідемій різних хвороб. Рятуючи пацієнтів, вони самі повсякчас наражалися на небезпеку. Того ж таки 1895 року прохань про зарахування до навчального закладу надійшло 200, а задоволено було лише 61. Він змінив 1918 року свою назву на Першу військову школу лікарських помічників. До програми занять було введено і нові предмети, а саме географію та історію України й українські мови та письмо. До неї приймали синів воїнських чинів у віці від 13 до 15 років з урахуванням ступеня їхнього сирітства та заслуг їхніх батьків.

Військово-фельдшерську школу свого часу закінчували співак **Михайло Донець**, пролетарський поет **Дем'ян Бідний**, герой громадянської війни Микола Щорс, політичний діяч **Панас Любченко**, письменник-гуморист **Остап Вишня** та історик і релігійний діяч **Іван Огієнко** (митрополит Іларіон). Своє існування вона припинила 1926 року.

Сьогодні будівлю на вулиці Шпитальній, 16, де містилася ця школа, займають поліклініка Головного

військового клінічного госпіталю та Головне медичне управління Міністерства оборони України.

394. ВОЛОДИМИРСЬКА КИЇВСЬКА ВІЙСЬКОВА ГІМНАЗІЯ

Дивися 386. "Володимирський Київський кадетський корпус" у цьому ж розділі

395. ГАРМАТНА ВІЙСЬКОВА ШКОЛА

За часів Центральної Ради містилася у Кадетському Гаю з парного боку початку Кадетського шосе – нинішнього Повітрофлотського проспекту. Її казарми займали сердюцькі гарматники, які під час бойових дій між Цетральною Радою та більшовиків дотримувалися нейтралітету.

396. ДРУГА УКРАЇНСЬКА ВІЙСЬКОВА ШКОЛА

Заснована в листопаді 1917 року Центральною Радою, вона містилася спочатку в приміщенні Лук'янівської церковно-вчительської семінарії на розі вулиць Багговутівської та Макарівської (нині Пу-гачова), а від грудня 1917 року і до кінця свого існування (квітень 1918 року) - в приміщенні Духовної академії на Олександрівській (нині Контрактовій) площі. Її випускники поповнили собою склад Чорного Куреня Гайдамацького коша Слобідської України, яким командував Симон Петлюра.

397. ІНСТРУКТОРСЬКА ШКОЛА СТАРШИН

Дивися 389. «Олексіївське інженерне училище» у цьому ж розділі.

398. ІНСТРУКТОРСЬКА ШКОЛА ПІДСТАРШИН

Дивися 387. «Миколаївське артилерійське училище» у цьому ж розділі.

399. КАДЕТСЬКА ЦЕРКОВНА ШКОЛА ГРАМОТНОСТІ

1903 року вже існувала при Володимирському Київському кадетському корпусі.

400. КИЇВСЬКЕ ВІЙСЬКОВЕ УЧИЛИЩЕ

Дивися 390. "Перше Київське великого князя Костянтина Костянтиновича військове училище" у цьому ж розділі.

401. КИЇВСЬКЕ ПІХОТНЕ ЮНКЕРСЬКЕ УЧИЛИЩЕ

Дивися 390. "Перше Київське великого князя Костянтина Костянтиновича військове училище" у цьому ж розділі.

402. КИЇВСЬКІ ІНЖЕНЕРНІ КУРСИ РОБІТНИЧО-СЕЛЯНСЬКОЇ ЧЕРВОНОЇ АРМІЇ (РСЧА)

Дивися 389. «Олексіївське інженерне училище» у цьому ж розділі.

403. КОСТЯНТИНІВСЬКЕ ВІЙСЬКОВЕ УЧИЛИЩЕ

Те саме, що й 390. "Перше Київське великого князя Костянтина Костянтиновича військове училище" у цьому ж розділі.

404. НАВЧАЛЬНІ ЗАКЛАДИ ДЛЯ ПОКАЛІЧЕНИХ ВОЇНІВ

Під час Першої світової війни один із влаштованих у Києві військових шпиталів містився у Марийсь-кому палаці в Липках. Для його пацієнтів причт сусідньої Олександрівської церкви (не збереглася, на її місці сьогодні - пам'ятник на могилі М. Ф. Ватутіна) організував та утримував один із таких навча-льних закладів.

405. НЕРАНЖИРОВАНІЙ КИЇВСЬКИЙ КАДЕТСЬКИЙ КОРПУС

Дивися 386. "Володимирський Київський кадетський корпус" у цьому ж розділі.

406. П'ЯТА (пізніше Київська) ПІХОТНА ШКОЛА

Дивися 386. "Володимирський Київський кадетський корпус" у цьому ж розділі.

407. ПЕРША УКРАЇНСЬКА ЮНАЦЬКА (ЮНКЕРСЬКА) ВІЙСЬКОВА ШКОЛА імені БОГ-ДАНА ХМЕЛЬНИЦЬКОГО

Дивися 390. «Перше Київське великого князя Костянтина Костянтиновича військове училище» у цьому ж розділі.

408. ШКОЛА ДЛЯ ДІТЕЙ ЧЕЛЯДІ ВОЛОДИМИРСЬКОЇ КИЇВСЬКОЇ ВІЙСЬКОВОЇ ГІМНАЗІЇ

Про відкриття такої школи службовці при гімназії говорили давно. Вони зібрали між собою по під-писці (по 50 копійок із кожної особи) потрібну суму грошей, до якої додалися ще й пожертвування від окремих службовців як грошима, так і книгами, і 15 вересня 1871 року безплатний навчальний заклад було відкрито в кімнаті, що нею поступився для цього директор гімназії, яка містилася тоді вже у вла-сному велетенському будинку на Кадетському шосе (нині Повітрофлотський проспект, 6). Першими його учнями стали 22 хлопчачі і 13 дівчат у віці від 7 до 14 років, розподілені по молодшому і старшому відділеннях. Дітям укладали російську граматику (читання й письмо), арифметику, Закон Божий, чис-тописання і креслення, з ними проводили наочні бесіди і пояснювальні читання, а також уроки співу.

Щорічна винагорода для вчителя становила 206 рублів. Як довго існувала ця школа, з'ясувати не вдалося.

409. ШКОЛИ ПРАПОРЩИКІВ

Таких шкіл, виникнення яких пов'язане з Першою світовою війною, нараховувалося в нашому місті не менше 5 одиниць. В одній із них навчався відомий український письменник Степан Васильченко. Місцями їх у різний час перебування називаються Діловий двір на вулиці Діловій (нині Димитрова), 1, будинки Міського приходського Куренівського змішаного училища № 6 імені С. Ф. Грушевського на Петропавлівській площі (б. вул. Фрунзе, 164), Київської жіночої гімназії святої княгині Ольги (колишня Міністерська жіноча гімназія) на вулиці Терещенківській, 4, Володимирського Київського кадетського корпусу на Кадетському шосе (нині проспект Повітрофлотський, 6), Троїцького Народного дому на вулиці Великій Васильківській, 51-А (нині №53), Києво-Подільського Духовного училища (Подільська бурса) на вулиці Костянтинівській, 5, Духовної академії на Олександрівській (нині Контрактова) площі, 4 і Міських приходських Печерських училищ № 1 (чоловіче) і № 2 (жіноче) у провулку Бутишовому, 11, а також у будинку № 62 в Лук'янівському провулку. Подробиці існування Третьої Київської (Бутишівської) школи прапорщиків, що упродовж 1915-1917 років містилася у Бутишовому провулку, наведені в статті Ярослава Тинченка і Тетяни Трегубової на сторінці 901 «Зводу пам'яток історії та культури України. Київ, кн. 1, ч. II, М-С. Видання 2004 року.

410. АРТИЛЕРІЙСЬКІ КУРСИ ДЛЯ КОМАНДНОГО СКЛАДУ

Дивися 387. «Миколаївське артилерійське училище» у цьому ж розділі.

411. ПРИСКОРЕНІ 4-МІСЯЧНІ КУРСИ

Дивися 390. «Перше Київське великого князя Костянтина Костянтиновича військово училище» у цьому розділі.

412. ШОСТІ КИЇВСЬКІ КОМАНДНІ КУРСИ ЧЕРВОНОЇ АРМІЇ

Дивися «Володимирський Київський й кадетський корпус» у цьому ж розділі

ХУДОЖНІ ШКОЛИ

413. БЕЗПЛАТНІ КЛАСИ МАЛЮВАННЯ І ТЕХНІЧНОГО КРЕСЛЕННЯ

їх відкрив із 15 вересня 1917 року для дорослих обох статей Київський комітет опікунства про народну тверезість при міських училищах на вулицях Святославській (нині Чапаєва), 15, Жилинській, 36 і Дорогожицькій (нині Мельникова), а також на Звиринці.

414. ІНСТИТУТ ПЛАСТИЧНИХ МИСТЕЦТВ

Засновано було цей вищий художній навчальний заклад 1922 року на базі Української Державної Академії мистецтв. Містився він на вулиці Олеса Гончара, 22-Б. 1924 року його об'єднали інститутом з Архітектурним інститутом та створили Київський Художній інститут.

415. КИЇВСЬКЕ УЧИЛИЩЕ ЖИВОПИСУ І ЛІПЛЕННЯ ІВАНА МИКОЛАЙОВИЧА ТЕРЕЩЕНКА

Те саме, що й 420. «Приватна рисувальна школа М. І. Мурашка».

416. МИСТЕЦЬКА СТУДІЯ

Мистецька студія з живописним і скульптурним відділеннями художньої секції єврейської культурно-просвітницької організації «Культурна ліга» функціонувала упродовж 1919-1924 років у будинку на вулиці Володимирській, 61-Б. У ній навчалися, зокрема, діти, батьки яких загинули під час єврейських погромів. Студія організовувала виставки у школах Києва, а 1924 року - навіть у США. 1921 року вона влаштувала у себе Музей пластичних мистецтв.

Вулиця Володимирська, 61-Б

417. НЕДІЛЬНИЙ КЛАС МАЛЮВАННЯ ДЛЯ РЕМІСНИКІВ

Дивися 5. «Імператорська Олександрівська (колишня Перша) чоловіча гімназія» у розділі «Навчальні заклади загальноосвітні».

418. ПРИВАТНА ЄВРЕЙСЬКА ХУДОЖНЯ ШКОЛА

Заснована єврейською громадською організацією «Культурна ліга», вона, разом із музеєм, існувала упродовж 1919—1924 років на вулиці Володимирській, 61-Б.

419. ПРИВАТНА РИСУВАЛЬНА ШКОЛА М. І. МУРАШКА

У 1870-х роках Києву, який міг похвалитися тоді лише двома-трьома іменами більш-менш відомих живописців, раптом засвітила перспектива стати центром художнього життя імперії. Саме тоді набули поширення чутки про ймовірність переведення із Петербурга до нього Імператорської Академії художеств, пов'язаного із несприятливим для творчої роботи кліматом північної столиці. Автор цієї ідеї меценат С. Г. Строганов пізніше відмовився від неї, натомість запропонував організувати в місті над Дніпром класи і майстерні для зимових занять у них петербурзьких художників. Проте і цей намір, через брак потрібних коштів, виявився нездійсненним. І все ж частина столичних митців таки перебралася на постійне проживання до Києва і утворила тут багаточисельну художню колонію. Її потужний творчий потенціал дозволяв передбачити перетворення нашого міста якщо й не в російські Афіни, то в російський Дрезден напевно. Не остання роль у цьому поступовому процесі відводилася також і місцевій загальнодоступній рисувальній школі.

Школу заснував 1875 року на власний ризик ентузіаст, вчитель малювання (без академічного диплома) Першого реального училища у Києві **М. І. Мурашко** з метою навчити її відвідувачів свідомо, точно і ясно малювати з естампів і моделей. У травні наступного року він звернувся за матеріальною підтримкою до Івана Миколайовича - одного з членів відомої своїм благодійництвом київської родини Терещенків. 22-річний меценат не відмовив і надав прохачеві 300 рублів одноразово та обіцяв підтримувати школу щорічною субсидією у розмірі теж 300 рублів. Ще по 50 рублів щорічно зголосився виділяти для неї також і місцевий художник **І. П. Навов**. А Київське відділення Російського музичного товариства не заперечувало проти квартирування рисувальної школи у його майбутньому будинку в Музичному провулку (не зберігся).

16 вересня 1876 року, після отримання дозволу від уряду, відбулося офіційне відкриття Київської рисувальної школи, проте заняття в ній розпочалися лише 25 жовтня 1876 року. Для неї М. І. Мурашко найняв приміщення в будинку **С. В. Тарновської** на Трьохсвятительській вулиці. Заняття в ній відбувалися щодня, навіть по неділях і святах з 10 години ранку до 6 години вечора з оплатою по 6 рублів щомісяця. Для учнів із бідних родин вона була меншою. Проте перебувала в цьому приміщенні школа недовго, позаяк Київська міська дума надала їй у власному будинку (не зберігся, містився на нинішньому майдані Незалежності) в тимчасове користування вивільнене, середніх розмірів приміщення магазину. Вона ж призначила для неї і щорічну субсидію в розмірі 300 рублів, якою школа користувалася, починаючи з 1 січня 1877 року, лише упродовж 4-х років.

У формуванні навчальної бази школи активну участь взяли як Академія художеств, надіславши їй різні посібники, а пізніше - художній інвентар, так і окремі художники, подарувавши їй засновникові власні твори. Серед останніх значилися **Шишкін, Поленов, Брюллов, Литовченко, Крочковський, Клодт, Журавльов, Максимов, Маковський, Орловський, Боткін, Постников, Богданов, Мартинович, Прахов**, князь **Горчаков** та інші, а з киян - згаданий вище **І. П. Навов**.

Школа мала спочатку 3 відділення, а саме: нижче, середнє та вище. До неї приймали всіх бажаючих обох статей і будь-якого віку незалежно від рівня художньої підготовки. Щомісячна плата за навчання в ній становила для учнів інших навчальних закладів - 3 рублі, для решти відвідувачів від 3 до 6 рублів, а з бідних не вимагали нічого. Працювала школа щоденно від 10 години ранку до 7 години вечора, а у святкові та недільні дні - від 12 години ранку до 3 години дня. Предмети для перших 40 її вихованців викладали засновник школи М. І. Мурашко та його помічник П. М. Попов.

Щорічний сукупний прибуток школи складав усього 1750 рублів та ще перепадали їй якісь гроші від художніх та історичних виставок, які влаштовували на її користь особисто М. І. Мурашко або ж В. В. Тарновський в приміщеннях Міської думи, Дворянського зібрання університету тощо. Їх постійно не вистачало, і школа гостро потребувала допомоги з боку як місцевих, так і вищих властей. Чи не з цієї, бува, причини вона не працювала у проміжок часу від 1 липня по 16 серпня 1877 року (одночасно з відновленням занять почали формувати у ній художню бібліотеку). А ось наступне тимчасове припинення занять у школі, що відбулося 1885 року, було пов'язане із відрядженням М. І. Мурашка за кордон.

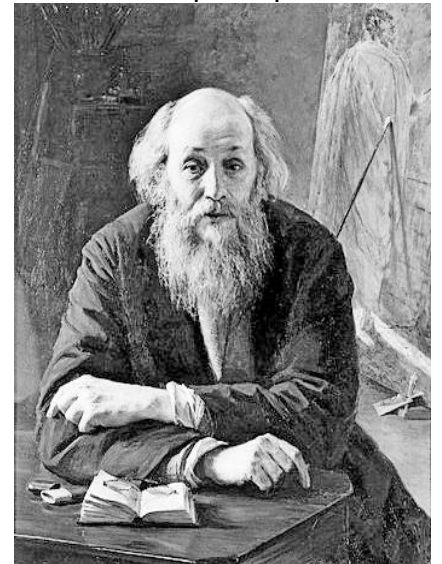
Популярність у країні Київської рисувальної школи невпинно зростала. Вже в перші роки існування її відвідали такі відомі на той час художники, як **Ге** (проводив безплатно заняття), **Орловський, Трутовський, Ізабелло, Ярошенко, М'ясоєдов** та інші. Кількість учнів у ній досягла 1879 року 76 осіб. Через тисняву в приміщенні, яке школа тоді займала, багатьом бажаючим навчатися доводилося відмовляти. На цю обставину звернуло свою увагу Петербурзьке Товариство заохочення художників, яке обіцяло надати школі допомогу. Вочевидь, не без його участі та при сприянні І. М. Терещенка вона значно поліпшила умови своєї роботи, розпочавши її 20 серпня 1880 року у новому, більш просторому приміщенні в будинку ротмістра Баланова на Афанасіївській (нині Івана Франка) вулиці. Тут було відкрито окремі класи для занять удень і ввечері, а також окрема майстерня для тих жінок, які не бажали навчатися в загальних класах. А вивільнене приміщення в будинку Міської думи планували пристосу-

вати під художньо-промисловий загальноосвітній музей для ремісників. Такі музеї існували тоді в багатьох містах Західної Європи. Щоправда, ще з 1867 року для ремісників діяв при київській Першій чоловічій гімназії недільний клас малювання, заснований на кошти поміщика **Рігельмана**.

До викладання у своїй школі М. І. Мурашко залучив молодого художника Селезньова, а також художників із Академії художеств **Платонова** і **Буткевича**, результати не забарилися. Її учні виконували замовлення на виготовлення портретів імператора Олександра III різної величини і вартості, а окремі з них стали навчатися в Петербурзькій Академії художеств і отримувати за свої твори, що демонструвалися на виставках, золоті й срібні медалі та похвальні листи. Мали місце й більш промовисті випадки. Так, **Володимира Андреева** та **Сергія Костенка**, наприклад, відправили навчатися за державний кошт за кордон, а О. О. Мурашко продовжував свої студії в московській майстерні І. Ю. Рєпіна.

Перебуваючи з 1882 року в будинку на вулиці Володимирській, 46, школа М. І. Мурашка поповнилася 1887 року навчальними посібниками, якими послуговувалися учениці щойно закритої тоді невеликої рисувальної школи Катерини Юнге (вона від'їздила з Києва), яка існувала з 1882 року, а також 23 подарованими Всеросійською Академією художеств картинами. Тоді в ній нараховувалося 186 учнів, в числі яких значилися 44 жінки. 60 учнів навчалися безплатно, багато хто платив щомісяця по 3 рублі, а решта - по 6 рублів. І в черговий раз довелося вирішувати гостре питання із приміщенням. На допомогу прийшов усе той же І. М. Терещенко, і 16 серпня 1890 року школа перебралася на 3-й поверх будинку **Ф. Г. Міхельсона** на вулиці Володимирській, 47. Вже тут у ній з'явився новий, а саме натурний клас для учнів старшої групи. А з 1 вересня 1890 року ремісники міста отримали можливість відвідувати школу по вихідних і святкових днях безплатно. У той час загальна кількість її учнів досягла цифри 232, а викладачами працювали **Пимоненко, Селезньов, Платонов, Фабриціус, Костенко** і сам **Мурашко**. За неперевіреними даними у ній деякий час навчалися Леся Українка і Ольга Форш. У роботі Ради школи брали участь **Ге, Кузнецов, Бодаревський, Врубель і Рєпін**, матеріально допомагав польський живописець **Станіславський**.

Сума грошей, які надходили від учнів, як плата за навчання, складала лише 1200 рублів на рік, в той час як загальні витрати перевищували 10 тисяч рублів. Різницю покривав, звісна річ, І. М. Терещенко. За його наполяганням 1 липня 1892 року відбулася реорганізація школи. М. І. Мурашко запропонував для неї нову назву, а саме: «Київське училище живопису і ліплення Івана Миколайовича Терещенка». Воно мало певний річний бюджет (1898 року він складав 12 тисяч рублів, із яких 9 тисяч рублів надходило від І. М. Терещенка) і штат викладачів на чолі з директором М. І. Мурашком. До предметів викладання, як от історія мистецтв, пластика, анатомія, перспектива, ліплення із глини і живопис на фарфорі добавилися короткий курс Закону Божого і церковної історії та курс загальної історії. Уперше в Російській імперії (а подібні рисувальні школи функціонували тоді в Петербурзі, Москві, Одесі, Варшаві і Вільні) тут було запроваджено метод малювання за особистими враженнями.

Микола Ге

У такому вигляді училище, в учнях якого 1895 року перебували 256 чоловіків і 70 жінок, існувало до 1901 року, коли волею **І. М. Терещенка** воно було закрито, а натомість планувалося відкриття Вищого Художньо-Промислового училища, на заснування якого щедрий меценат пожертвував 200 тисяч рублів. Воно мало складатися із художнього відділення з підвідділеннями декоративним, альфрейним і креслярським та скульптурного відділення з токарним і ювелірним підвідділеннями. А на утримання упродовж 25 років колишньої рисувальної школи він витратив біля 139 тисяч рублів. Фахівці стверджували, що значення І. М. Терещенка для Києва рівнозначне значенню братів Третякових для Москви. Важко переоцінити внесок у розвиток українського мистецтва дореволюційної доби також і М. І. Мурашка. У його школі здобували художню освіту **М. К. Пимоненко, О. О. Мурашко, С. П. Костенко, Г. К. Дядченко, І. С. Їжакевич, Г. П. Світлицький, М. І. Жук, В. Д. Замирайло, О. А. Курінний, Ф. С. Красицький, В. О. Серов** та інші. Він помер 1909 року в Бучі під Києвом і знайшов вічний для себе спокій на київському Лук'янівському цвинтарі.

А І. М. Терещенко помер 1903 року. Його вдова Єлизавета Михайлівна погоджувалася жертвувати упродовж 5 років по 15 тисяч рублів задля того, аби Художньо-Промислове училище, мрія її чоловіка, таки було відкрито хоча б у будинку колишнього ремісничого Товариства на Ірининській вулиці. У свою чергу Міська дума 1907 року начебто домовилася із військовим відомством про відведення, з метою спорудження для нього власного будинку, земельної ділянки площею 11277 кв. сажнів на Кловському узвозі. Але через наявність еспланадних обмежень ця домовленість чинності не набрала, отож та сама Міська дума відвела у червні наступного року для потреб майбутнього училища ділянку міської землі

площею 6 десятин, на Брест-Литовському шосе, нині - проспект Перемоги) навпроти Політехнічного інституту. Проте і цього разу щось стало на заваді, і вирішення питання про училище загальмувалося. До нього повернулися знову лише 1914 року, коли училищна комісія, що діяла при Міській думі, порушила перед Міністерством торгівлі і промисловості клопотання щодо відкриття у Києві цього навчального закладу. Міська влада знову ж таки пообіцяла надати безплатно землю і навіть виділяти гроші на його утримання. А в Міністерстві торгівлі і промисловості її представникові повідомили, що підготовку усіх необхідних для заснування училища матеріалів закінчено, однак певними обставинами здійснення цього проекту дещо гальмується. На перешкоді остаточного вирішення такої важливої для Києва справи стала, вочевидь, Перша світова війна, яка того року розпочалася. Поки що не вдалося з'ясувати долю курсів художньо-промислового малювання, які 1914 року планувала відкрити Художньо-Реміснична навчальна майстерня друкарської справи, що існувала при Київському відділенні Імператорського Російського технічного Товариства.

І. С. Іжакевич

420. ПРИВАТНА РИСУВАЛЬНА ШКОЛА К. Ф. ЮНГЕ

Все життя заснованіці школи **Катерини Федорівни Юнге** було пов'язане з Академією художеств, майже весь свій час вона проводила в середовищі художників, навчалася у вітчизняних і зарубіжних знаменитостей, зібрала чимало цікавих матеріалів, що стосувалися живописні ділилася ними зі своїми друзями. До заснованої нею школи приймалися переважно особи жіночої статі, але не відмовляли й чоловікам. Першого 1882/1883 навчального року у ній нараховувалося учениць - 18 і учнів - 5, наступного навчального року - відповідно 16 і 7.

К. Ф. Юнге

Школа існувала у складі трьох класів - двох підготовчих і спеціального із двома відділеннями. У першому підготовчому класі викладалися рисунки із орнаментів, рисунки орнаментів по пам'яті, складання орнаментів, короткий огляд і легкі заняття з перспективи тощо, у другому підготовчому класі - рисунки з гіпсу більш складних орнаментів, рисунки з натури і рисунки по пам'яті. У першому відділенні спецкласу викладали живопис на фарфорі, склі і фаянсі, у другому відділенні - живопис аквареллю і олійними фарбами по шовку та дереву. Про високий рівень отримуваних у школі знань свідчить той факт, що одна з учениць першого випуску зуміла поступити на навчання до Академії художеств у Петербурзі. Своє коротке існування школа припинила 1887 року через від'їзд її засновниці з Києва, яка усі навчальні посібники попередньо передала до рисувальної школи М. І. Мурашка.

421. ПРИВАТНА ХУДОЖНЯ СТУДІЯ О. О. ЕКСТЕР

Театральна художниця, білоруска за походженням **Олександра Олександрівна Екстер** (у дівочтві **Голубович**), яка працювала в кубістичному стилі, власний навчальний заклад заснувала 1918 року в будинку **Є. М. Екстера** на вулиці Фундуклеївській (нині Богдана Хмельницького), 27. Студійці брали активну участь у художньому оформленні вулиць Києва та в улаштуванні 1919 року виставки «Сучасна творчість українського села».

Із студією пов'язані імена багатьох київських художників того часу, а також письменника **І. Г. Еренбурга**. Своє існування вона припинила 1919 року за денікінщини.

422. ПРИВАТНА ШКОЛА ЖИВОПИСУ А. А. ПРАХОВОЇ І М. А. КОЗІНА

Містилася 1918 року на вулиці Олександрійській (нині Грушевського), 37-А у будинку І. Л. Іссерліса. Заняття у ній відбувалися як уранці, так і увечері.

423. ПРИВАТНА ШКОЛА ЖИВОПИСУ І ЛІПЛЕННЯ АКАДЕМІКА В. М. ГАЛІМСЬКОГО

Під назвою «Рисувальна школа» містилася у 1902-1903 роках на вулиці Велика Підвальна (нині Ярославів Вал), 41, а перебравшись до будинку **Ф. Л. Фальберга** на вулиці Львівській (нині Січових Стрілців), 14, існувала тут під назвою, зазначеною у заголовку, до радянських часів.

424. ПРИВАТНА ШКОЛА ЖИВОПИСУ, МАЛЮВАННЯ І СКУЛЬПТУРИ Я. Н. МІЛЬКІНА

Працювала в 1910—1914 роках у будинку І. Л. Іссерліса на вулиці Олександрійській, 37-А (нині вулиця Грушевського).

425. ПРИВАТНІ КЛАСИ ЖИВОПИСУ І МАЛЮВАННЯ О. О. МУРАШКА

Випускник Петербурзької Академії художеств, живописець, педагог, племінник М. І. Мурашка **О. О. Мурашко** свої класи утримував із 1913 року в будинку **Л. Б. Гінзбурга** на вулиці Інститутській, 18, а у 1916 і подальших роках - у будинку **І. Л. Іссерліса** на вулиці Олександрівській (нині Грушевського), 37-А. Загинув 1919 року на Лук'янівці від бандитського пострілу.

426. ПРИВАТНІ РИСУВАЛЬНІ КЛАСИ А. О. СОБАТОВСЬКОГО

Містилися 1913 року на вулиці Тарасівській, 6, пізніше на тій самій вулиці Тарасівській, 9.

427. ПРИВАТНІ УРОКИ АКВАРЕЛЬНОГО ЖИВОПИСУ В. А. ФЕЛЬДМАНА

1913 року надавалися в будинку **М.С. Змієвського** на вулиці Несторівській (нині Івана Франка), 5.

428. ПРИВАТНІ УРОКИ ЖИВОПИСУ Й МАЛЮВАННЯ А. Б. КОЗЛОВА

Надавалися 1913 року в будинку **Міркіних-Гецевич** на Бібіковському (нині Тараса Шевченка) бульварі, 7.

429. ПРИВАТНІ ХУДОЖНЬО-ПРОМИСЛОВІ КЛАСИ Д. З. АНАГОРСЬКОЇ

Навчальний заклад відзначався своєю багатопрофільністю. За зразком йому слугувало Строганівське училище в Москві. У ньому для дітей і дорослих обох статей викладали живопис, малювання, ліплення, акварель, креслення, картонажі, крій і пошиття, рукоділля, виготовлення штучних квітів, металопластику, тесопластику, вітражі, батик, шмельц, столярні роботи та інше. Адреса перебування курсів у 1911-1917 роках - вулиця Рейтарська, 16, кв. 4-7.

430. ПРИВАТНА ХУДОЖНЯ СТУДІЯ Т. А. САФОНОВА

Вулиця Стрілецька, 20

Дивися 432. «Приватні художньо-педагогічні курси Т. А. Сафонова» у цьому ж розділі.

431. ПРИВАТНІ ХУДОЖНЬО-ПЕДАГОГІЧНІ КУРСИ Т. А. САФОНОВА

Випускник Петербурзької Академії художеств, учень І. Ю. Рєпіна, художник і педагог **Т. А. Сафонов** заснував у Києві курси живопису і малювання, які 1901 року містилися на вулиці Пушкінській, 36. Пізніше його заклад отримав назву «Художньо-педагогічні курси, заняття на яких відбувалися у приміщенні Першого реального училища на вулиці Великій Житомирській, 2 три рази на тиждень у вечірні години і по неділях. 1920 року у своїй майстерні на вулиці Стрілецькій, 20 він заснував власну художню студію, яка існувала до 1928 року. Її відвідували по вихідних днях учні середніх шкіл.

432. ТОВАРИСТВО ДІЯЧІВ УКРАЇНСЬКОГО ПЛАСТИЧНОГО МИСТЕЦТВА

Заснувало це Товариства група київських художників і мистецтвознавців. Його установчі збори відбувалися 9-16 червня 1918 року в будинку Української Державної Академії мистецтв на вулиці Великій Підвальній (нині Ярославів Вал), 40. Там же було влаштовано й виставку творів і членів Товариства, яка тривала упродовж червня-липня 1918 року. Своє існування воно припинило 1919 року, а його члени увійшли до складу Ради у справах мистецтва Наркомосвіти УРСР.

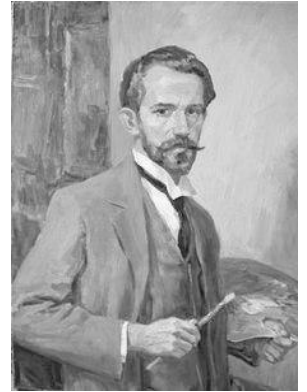
433. УКРАЇНЬСЬКА ДЕРЖАВНА АКАДЕМІЯ МИСТЕЦТВ

Заснована Центральною Радою, вона містилася із 22 листопада 1917 року у приміщенні Педагогічного музею Цесареви́ча Олексія (нині Будинок вчителя на вулиці Володимирській, 57). Її очолював спочатку Ф. Г. Кричевський, якого змінив на цій посаді Г. І. Нарбут. Згідно із затвердженням 27 липня 1919 року - Народним комісаріатом освіти УСРР - статутом вона складалася з Української Вищої мистецької школи і Вищого теоретично-мистецького органу - Ради мистецтв. До Академії приймали осіб обох статей не молодших за 14 років, які навчалися в індивідуальних майстернях, керівники яких - професори обиралися на 3 роки. У їх списку перебували такі відомі художники, як **М. Л. Бойчук, М. Г. Бурачек, М. І. Жук, В. Г. і Ф. Г. Кричевські, А. А. Маневич, Г. І. Нарбут, Л. Ю. Крамаренко** та інші. Окремі курси у ній читали Ф. Л. Ернст, М. О. Макаренко, В. Л. Модзалевський і Д. М. Щербаківський. При Академії функціонували бібліотека, музей, фотографічний архів. У 1921/1922 навчальному році кількість її студентів досягла цифри 400. У березні 1920 року та у листопаді наступного року відбулися звітні виставки членів Академії, а в грудні 1922 року - виставка творів **О.О. Мурашка**. Вихованцями цього навчального закладу були художники й мистецтвознавці **Т. Л. Бойчук, С. Г. Колос, О. Т. Павленко, І.І. Падалка, В. Ф. Сідляр** та інші. Містився він із 1918 року у будинку колишніх чоловічого і жіночого зразкових початкових училищ імені М. А. Терещенка на вулиці Великій Підвальній (нині Ярославів Вал), 40. У другій половині 1922 року його було перетворено в Київський інститут пла-

стичних мистецтв. Останній 1924 року поєднали з Київським Архітектурним інститутом та створили на їх базі Київський Художній інститут.

434. ХУДОЖНЄ УЧИЛИЩЕ

Наприкінці XIX століття все частіше точилися розмови про назрілу необхідність заснування в нашому місті відділення Імператорської Академії художеств, яка перед тим начебто збиралася перебиратися до Києва через погані кліматичні умови в Петербурзі. Поступово склалася ініціативна група, яку очолив академік архітектури В. М. Ніколаєв. До неї входили академік живопису **Х. П. Платонов**, художники **І. Ф. Селезньов**, **В. Д. Орловський**, **М. К. Пимоненко**, **В. К. Менк**, **О. І. Гусєва-Троїцька** та **М. І. Нестельберг**. Результатом їхніх зусиль стало, з дозволу попечителя Київського навчального округу, відкриття у грудні 1900 року на 4-му поверсі будинку на вулиці Софіївській, 14/13 класів живопису, малювання і креслення, до яких було прийнято 186 учнів обох статей і які невдовзі було перетворено, за згодою тієї самої Імператорської Академії художеств, в середній навчальний заклад - художнє училище. Його місцем перебування став будинок М. П. Александровича на вулиці Великій Житомирській, 29.

О. О. Мурашко

Новий 1902/1903 навчальний рік училище розпочало в новому, спорудженому за проектом київського архітектора **М. М. Казанського** будинку на вулиці Бульварно-Кудрявській, 2 у повному складі. Його підготовчий і 3 загальноосвітні класи заповнили 266 вихованців, а спеціальні класи живопису, скульптури й архітектури - відповідно 436, 9 і 70 вихованців обох статей. Дещо пізніше з'явилися класи акварельний та етюдний.

Певний час училище існувало на правах приватного навчального закладу, хоч і отримувало від усе тієї ж Імператорської Академії художеств щорічну субсидію у розмірі 5 тисяч рублів. Решта коштів для покриття щорічних витрат у сумі 35 920 рублів надходила від київської влади, учнівської плати за навчання та окремих жертводавців. Але вже 1903 року Рада училища, яку очолював згаданий вище В. М. Ніколаєв, порушила клопотання про переведення його у підпорядкування Міністерства Імператорського Двору із затвердженням відповідного статуту і призначенням необхідної для повноцінного існування суми грошей, що невдовзі і сталося.

Викладачами в училищі працювали архітектори **І. В. Ніколаєв** і **В. М. Риков**, художники **В. К. Менк**, **О. О. Мурашко**, **Г. К. Дядченко**, **І. Макуха-Макушенко**, **О. Натансон**, **Ф. Г. Кричевський**, **Ф. С. Красицький**, **М. Л. Бойчук**, **І. Ф. Селезньов**, **М. Я. Козик** та інші, а також скульптори **Ф. Балавенський** і **Е. Сала**. Перелік спеціальних предметів, що викладалися в ньому, складався з анатомії, перспективи, історії мистецтва, будівельної механіки і будівельного мистецтва. Натурщики, яких наймали, обходилися йому щорічно по 350 рублів кожний. Отож училище постійно потребувало сторонньої допомоги, яка 1905 року, наприклад, надійшла від О. М. Терещенка і Миської думи в сумі по 1 тисячі рублів. Тоді ж у ньому нараховувалося 427 учнів, яким дозволено було, з метою покращення їхнього матеріального становища, викладати малювання в інших навчальних закладах міста. Окрім того, юнаки мали ще й пільгу щодо терміну перебування в армії. 1905 року 34 особи позбавилися права навчатися в училищі через свою участь у революційних подіях. Через надмірне адміністрування В. М. Ніколаєва воно 1906 року опинилося на межі закриття. У ньому залишалося тоді біля 100 учнів, решта ж звільнилася або з примусу, або добровільно. Але згодом все стало на свої місця.

Маючи у своєму складі велику кількість вихованців, яка постійно збільшувалася і 1909 року, наприклад, досягла цифри 500, училищу ставало все тісніше у будинку, приміщення якого воно наймало. На порядок денний гостро постало питання про спорудження власного будинку. Вже 1912 року Миська дума задовольнила клопотання Ради училища з цього приводу та виділила їй на вулиці Ново-Павлівській, яка тоді тільки розпочала забудовуватися, ділянку миської землі поруч із садибою лютерансько-євангелістської лікарні (нині лікарня водників) за умови, що будівельні роботи на ній будуть здійснюватися не пізніше, ніж через 2 роки (згодом цей термін було продовжено). Кошторис будівництва вимагав витрат у сумі 400 тисяч рублів, а училище мало на той час власних лише 50 тисяч рублів. Довелося звертатися за позикою в сумі 300 тисяч рублів до Міністерства Імператорського Двору та за допомогою до Миської думи. Остання клопотання Ради училища до урядової інстанції підтримала, але в матеріальній допомозі зі свого боку відмовила.

1914 року директором училища, в якому нараховувалося вже 830 учнів, став **Ф. Г. Кричевський**, а його почесною опікуншою - княгиня **Н. Г. Яшвіль**, яка змінила на цій посаді відомого київського мецената **С. С. Могилювцева**, від якого навчальний заклад отримував щедрі пожертвування. Вони зініціювали відрахування із зарплати персоналу 5% на користь тих родин Київської губернії, чоловіки яких воювали на фронтах Першої світової війни. Одночасно до Миської думи було направлено клопо-

тання про прирізку до вже відведеної ділянки шматка міської землі з тим, щоб її довжина по фронту сягала 30 сажнів, що забезпечувало б у класних кімнатах майбутньої споруди вдосталь денного світла. Фонд на її будівництво становив 1916 року вже 60 тисяч рублів, але їх виявилось замало, отож училищна комісія, що діяла при Міській думі, вирішила асигнувати на цю справу 15 тисяч рублів та збільшила щорічну субсидію училищну до 3 тисяч рублів.

Наступного року учні училища вчинили страйк через відмову його Ради допускати їх представників до свого складу. Але шляхом переговорів між обома сторонами все швидко владналося, і Рада, незважаючи на тяжкі часи, які переживав тоді Київ, продовжувала жити майбутнім. Вона планувала, окрім мати власний будинок, влаштувати в одному із приміських лісів художню дачу- колонію, де під час літніх канікул поглиблювали б свої знання під керівництвом викладачів вихованці училища та заснувати при ньому особливі художньо- промислові класи, потреба в яких відчувалася тоді вже досить гостро. Проте здійснитися усім цим намірам не судилося. 1919 року, за денікінщини, коли училище, цей єдиний на той час спеціальний навчальний заклад, очолював пейзажист **В. К. Менк**, воно перебувало у тяжкій матеріальній скруті і змушене було в черговий раз звернутися до тодішньої влади із клопотанням про надання йому субсидії у розмірі 200 тисяч рублів, щоб хоч якось вижити. Тим не менше його Рада рішуче виступала проти продовження «насильницької» українізації та советізації.

Училище існувало до 1920 року. Його у різний час закінчували такі відомі діячі вітчизняної культури, як **А. Лентулов, О. Екстер, В. Бурлюк, О. Богомазов, А. Маневич, О. П. Архипенко** (у своїх спогадах називав його Академією образотворчого мистецтва), **М. О. Донцов, І. П. Кавалерідзе, А. Г. Петрицький, Лесь (О. К.) Лозовський, І.І. Падалка, В. Ф. Седляр, П. М. Ковтун** та інші. Замість нього з'явилося 1920 року Художньо-промислова школа, реорганізована 1922 року в Художньо-індустріальний технікум, який наступного року став Художньо-індустріальною профшколою № 1. За іншими джерелами, у будинку в 1920-1930 роках містилася школа для 65 позбавлених інтелекту глухонімих дітей.

435. ХУДОЖНІЙ САЛОН

Відкриття у Києві понад 90 років тому саме такого закладу мало помітний резонанс у тогочасному культурно-мистецькому житті міста. Енциклопедії повідомляють, що в стародавні і навіть середні віки художні виставки у їх сучасному тлумаченні не існували взагалі. Вперше невелика група французьких художників організувала виставку своїх творів у Парижі лише 1648 року. А з 1737 року подібні заходи почали проводитися у великій залі Луврського палацу, від чого й походить звична для нас назва «салон» (від італійського *salone* - велика зала).

У Росії першу художню виставку було влаштовано 1765 року в Петербурзі. Пізніше до організації їх у всіх великих містах країни, поряд з Академією художеств, прилучилося й багато інших художніх товариств, найвідомішим з-поміж яких було «Товариство пересувних художніх виставок», яке не обминало своєю увагою і місто над Дніпром. Але у ньому, тоді крупному адміністративному центрі Південно-Західного краю імперії, довгий час вважалося «Товариство пересувних художніх виставок», яке не обминало своєю увагою і місто над Дніпром. Але у ньому, тоді крупному адміністративному центрі Південно-Західного краю імперії, довгий час не існувало спеціально пристосованого для цього приміщення, що спричинювало навіть неодноразові відмови окремих петербурзьких і московських художніх організацій від проведення тут своїх виставок.

І все ж кияни не були позбавлені зовсім можливості знайомитися із цим видом мистецтва. Місцеві художники, гуртуючись між собою, використовували найменші шанси для організації у будь-яких приміщеннях виставок своїх творів, які, звісна річ, відбувалися без якогось певного плану, інколи по кілька одночасно, а інколи з великими між ними перервами, що, звичайно ж, не сприяло розвиткові стійких художніх смаків у їх постійних відвідувачів. Так, із 1899 року, наприклад, такі виставки влаштовувалися у кімнатах щойно спорудженого тоді будинку Міського музею старожитностей і мистецтва (нині Національний художній музей України на вулиці Грушевського, 6). Саме тут відбувалася на початку 1916 року чергова, вже 7-а за ліком виставка членів місцевого товариства «Художники-кияни». А їх попередня, 5-та виставка демонструвалася 1914 року в іншому - приміщенні щойно спорудженого тоді будинку Педагогічного музею імені цесаревича Олексія (нині Будинок вчителя на вулиці Володимирській, 57). Там же і того ж таки 1914 року відбувалася й виставка творів «знаменитих художників», котрі люб'язно надбали їх у тимчасове користування п організаторові - київському відділенню Всеросійського попечительства імператриці Марії Федорівни про глухонімих з метою покращення його фінансових справ. А ось для організації на початку 1916 року виставки картин львівського художника **Мечислава Корвін-Піотровського** було найнято спеціальне приміщення у будинку на вулиці Миколаївській (нині Архітектора Городецького), 11.

Доречним тут буде згадати і про таких заможних мешканців міста, як **М. А., Ф. А. та І. М. Тере-**

щенки, Б. І. та В. М. Ханенки і В. В. Тарновський, які, скуповуючи кращі твори давніх і сучасних їм художників, формували із них свої власні картинні галереї, контингент відвідувачів яких був, само собою зрозуміло, дуже обмеженим.

Чи не найзначнішим із них було зібрання художніх полотен відомого київського мецената і шанувальника мистецтв І. М. Терещенка та його нащадків, яке містилося у їх власному будинку на Бібіковському (нині бульвар Тараса Шевченка) бульварі, 34/15, і яке нерідко оглядали, перебуваючи в Києві, члени російської імператорської родини.

В. В. Тарновський

Богдан Ханенко

А частину колекції відомого київського громадського і культурного діяча В. В. Тарновського, що включала в собі 48 старовинних портретів історичних осіб України та окремі старожитності Південно-Західного краю, було виставлено 1878 року саме для широкого громадського огляду у розкішній залі будинку Київської міської думи (містився на нинішньому майдані Незалежності, не зберігся).

Отож потреба в існуванні у Києві єдиного центру художнього життя міста відчувалася упродовж уже досить тривалого часу. Але тільки на початку 1914 року групі осіб, що мали причетність до цього виду мистецтва, вдалося втілити свій задум у життя, відкривши у просторах світлих приміщеннях будинку на вулиці Хрещатик, 58 (нині Хрещатик, 52) «Художній салон» з метою ознайомлення зацікавлених осіб із художніми напрямками, що існували тоді у вітчизняному і зарубіжному мистецтві, та з доробком найбільших на той час європейських художніх центрів, якими були міста Париж і Мюнхен. Передбачалося, що тут цілорічно, без перерви будуть демонструвати свої твори, змінюючи одна одну, окремі групи художників із різних країн світу.

Перша виставка, влаштована Художнім салоном, через поспішність організаційної роботи виявилася не досить повною і не досить послідовною. Поруч із творами високої художньої цінності знаходилися картини значно нижчої вартості, що відносилися до напрямку так званого «нового мистецтва». До числа перших належали, безперечно, вражаючі батальні полотна придворного художника німецького імператора Вільгельма-В. Коссака. Його великий за своїми розмірами твір «Наполеон у Єгипті», розміщений в окремій кімнаті і ефектно освітлений, незмінно привертав до себе увагу всіх без винятку відвідувачів салону. Що стосується участі в цій виставці місцевих митців, то на ній були представлені портрети видатного майстра цього жанру Селезньова та Мальчевського, картини академіка Галімського, художника-архітектора Кричевського, Крюгер-Прахової, Підгурського, Філіпкевича і Демидова, етюди Бурачека, Романова, Вржеща і Грейна (одного з організаторів салону), пейзажі Станіславського, а також невелика кількість скульптурних робіт.

436. ХУДОЖНЬО-ПРОМИСЛОВЕ УЧИЛИЩЕ

Дивися 420. «Приватна рисувальна школа М. І. Мурашка»

437. ХУДОЖНЬО-ПРОМИСЛОВИЙ І НАУКОВИЙ МУЗЕЙ ІМЕНІ ІМПЕРАТОРА МИКОЛИ ОЛЕКСАНДРОВИЧА

Понад 100 років тому Київ збагатився чудовою громадською спорудою, зайнятою сьогодні Національним художнім музеєм України (вулиця Грушевського, 6), без якого годі собі уявити повнокровне духовне життя нашого міста. Вочевидь, цим самим проймався й професор місцевого університету імені святого Володимира (нині Національний університет імені Т. Г. Шевченка) О. П. Вальтер, коли ще далекого 1870 року висловлювався про необхідність заснування у Києві особливого історичного, археологічного та етнографічного музею на правах приватної власності, але з перебуванням під постійною опікою з боку вищих місцевих властей. Його підмурком мали стати матеріали антропологічних досліджень як самого **О. П. Вальтера**, здійснюваних ним на теренах Південно-Західного краю упродовж останніх двох десятиліть на замовлення «Комісії для опису губерній Київського навчального округу», так і антрополога-любителя, тодішнього прозектора при місцевому анатомічному театрі **Коперницького**.

Ідея створення такого музею знайшла тоді повне розуміння і підтримку з боку представників місцевої інтелігенції. Київ із його багатотисячолітньою історією та величними пам'ятками своєї давнини вже давно відчуває, вважали вони, нагальну потребу в такому закладі, де були б зосереджені залишки цієї історії як самого міста, так і всього Подніпров'я. При цьому вони наголошували ще й на тому, що будь-яке, навіть найменше містечко в західній Європі, а в Росії - повітове містечко Ростов Ярославської губе-

рнії вже мали на той час власні історичні музеї. Щоправда, існували тоді ж подібні заклади і в самому Києві. До таких відносилися, насамперед, музей старожитностей і міні-кабінет при місцевому університеті, але обидва вони носили навчально-допоміжний характер і були недоступні для широкого загалу київської людності. 1870 року було засновано церковно-археологічний музей при Духовній академії, але й він перебував у числі закладів спеціального призначення. В різний час у місті існували також і приватні музеї такі, як, наприклад, Вінтера на Бібіковському (нині Тараса Шевченка) бульварі, археолога-любителя Т. В. Кибальчича на Великій Дорогожицькій (нині Мельникова) вулиці, відставного капітана Хойновського на Безаківській (нині Комінтерну) вулиці тощо, однак кожний із них окремо не в змозі був замінити собою музей загальноміського масштабу. Проте перша реальна можливість для заснування такого музею з'явилася лише в середині 1880-х років, коли для його розміщення було передбачено частину приміщень грандіозного чотириповерхового Кирило-Мефодіївського дому, який мали спорудити за проектом академіка архітектури **В. І. Сичугова** та військового **інженера В. П. Катеринича** на Царській (нині Європейська) площі. Але погодитися з існуванням у провінційному Києві такого культурно-просвітницького закладу, задуманого в пам'ять 1000-річчя від дня смерті слов'янського першовчителя Мефодія, «північна Пальміра», звичайно ж, не могла і тому дозволу на його спорудження не надала.

Чергову і теж невдалу спробу заснувати у Києві художньо-промисловий музей із використанням для розміщення його експонатів приміщень самої Міської думи здійснив 1888 року, під час святкування 900-літнього ювілею запровадження християнства на Русі, її гласний депутат згаданий вище **Т. В. Кибальчич**. Назва музею перебувала у повній відповідності з його практичним призначенням, а саме зосередження у ньому найбільш цінних історичних, археологічних та художніх предметів, а також художніх виробів різних промислів, що слугували б зразками і посібниками для виробничої діяльності ремісників, яких налічувалася тоді у Південно-Західному краї та в самому Києві велика кількість. Свою пропозицію щодо нього невгамовний Т. В. Кибальчич повторив у Думі на початку 1892 року і на цей раз її таки почули й активно підтримали небайдужі мешканці міста, котрі започаткували широкий дійовий рух за створення такого музею і формування його майбутньої експозиції. Першими крупними жертводавцями стали все той же Т. В. Кибальчич, внесок якого становив 500 старовинних монет, медалей та інших художніх предметів і 326 відбитків із гравірувальних дошок місцевих майстрів XVII, XVIII і XIX століть, гласний Міської думи В. І. Толлі - 28 портретів і картин історичного змісту із галереї Вишневецького палацу, якийсь Богданов - 50 екземплярів старожитностей, знайдених при виконанні земляних робіт у колишній садибі князя **Трубецького** на вулиці Володимирській, 1 та інші. Упродовж лише одного 1892 року до Міської управи надійшло 1015 подарованих киянами предметів старовини й мистецтва, що їх управці байдуже складували в одному зі своїх геть не пристосованих для зберігання приміщеннях. Не сприяла подальшим зусиллям ентузіастів також і позиція київського губернатора **Л. П. Томари**, який стверджував, що «по сведениям, собранным в губернии, в учреждении подобного рода нужды не представляется».

Помітні зрушення у справі заснування нового музею розчались 1894 року, коли нею став опікуватися сам начальник Південно-Західного краю, генерал-ад'ютант граф О. П. Ігнатьєв після того, як рішуче відмежувалися від цього місцеві Товариства грамотності та народних читань. На розгляд створеної під його головуванням особливої комісії надійшло кілька пропозицій щодо можливого розміщення музейного будинку, а саме на Володимирській горі поблизу Михайлівського Золотоверхого монастиря, в Золотоверотському сквері, в садибі Першої гімназії на розі вулиць Фундуклеївської (нині Богдана Хмельницького) та Володимирської, у сквері перед Міським театром на вулиці Володимирській, у парку поблизу Марійського палацу, в Університетському (Миколаївському) сквері на розі вулиць Караваєвської (нині Льва Толстого) та Терещенківської, в Царському саду поруч із будинком Купецького зібрання (нині філармонія) та в деяких інших місцях.

Після ретельного обговорення кожної із них комісія погодилася з пропозицією Міської думи щодо безплатного надання у її розпорядження трикутної форми скверу на Олександрівській (нині Михайла Грушевського) вулиці навпроти розважального закладу «Шато-де-Флер» (нині стадіон «Динамо» імені Валерія Лобановського). Цікаво, що раніше на цьому місці в різний час планували спорудження таких мурованих будівель, як цирку Нікітіна, жіночої міністерської гімназії, театру місцевого драматичного Товариства тощо.

Ідею заснування в Києві такого музею сприйняли цього разу в урядових колах Росії з розумінням, а тому й не заборилися надати місту з метою втілення її у життя грошову субсидію в розмірі 100 тисяч рублів. Не залишилися осторонь цієї справи й такі місцеві благодійники, як брати М. А. та Ф. А. Терещенки, що пожертвували по 25 тисяч рублів кожний, брати Бродські, київський віце-губернатор Д. С. Федоров, а також П. І. Харитоненко та деякі інші землевласники Південно-Західного краю, центром якого був тоді Київ. З метою примноження одержаних таким чином коштів члени комісії влаштовували

в різних місцях міста також усілякі благодійні лотереї, виставки, читання, вечори тощо.

Уже маючи у своєму розпорядженні певну суму грошей, особлива Комісія в квітні 1896 року оголосила всеросійський конкурс на кращий проект музейної споруди з дотриманням умови, щоб її загальна вартість не перевищувала 300 тисяч рублів, а вартість першого етапу будівництва не виходила за межі 100 тисяч рублів. Незабаром на розгляд журі надійшли під девізами 13 проектів, із яких воно визначило три кращі, відмітивши їх відповідними преміями, але жодного з них не визнало придатним для втілення його в життя. Після цього Комісія вирішила повторного конкурсу не проводити, а обрала особливий Комітет під головуванням місцевого шанувальника старожитностей та мистецтва, власника одного з найбільших приватних зібрань предметів мистецтва Богдана Івановича Ханенка з метою більш детального вивчення особливостей отриманого від міста будівельного майданчика та проведення переговорів щодо виконання задуманого проекту вже з окремими архітекторами. Такими стали москвичі професор О. Н. Померанцев та П. С. Бойцов. Проект останнього Комітет визнав кращим і прийняв його до виконання. Проте пізніше з метою пристосування до особливостей ґрунтів визначеної для будівництва місцевості його дещо переробив спочатку місцевий академік архітектури В. М. Ніколаєв, а завершив теж місцевий архітектор В. В. Городецький, від чого споруда тільки виграла, ставши за рахунок додатково запроектованого 6-ти колонного портика більш монументальною.

Свого часу особлива Комісія висловила побажання відносно того, щоб майбутній музей перебував у підпорядкуванні та на постійному утриманні міських властей. Позаяк останні проти цього рішуче заперечили, в березні 1897 року з метою забезпечення хоч якихось умов для його існування було створено київське «Товариство старожитностей та мистецтв» під головуванням спочатку графині **Н. М. Мусіної-Пушкіної**, а згодом все того ж **Б. І. Ханенка**. Завдячуючи саме його виключній ерудиції та енергії непросто справу організації цього закладу вдалося довести до успішного завершення. Уже 21 вересня 1897 року відбулося закладення, а 30 грудня 1904 року й освячення спорудженого відомим київським підрядчиком **Л. Б. Гінзбургом** будинку та відкриття в ньому «Художньо-промислового і наукового музею імені імператора Миколи Олександровича».

Хоча через брак коштів і довелося обмежитися зведенням лише частини передбаченої проектом чималої, квадратної в плані, споруди, а саме її головного фасаду та одного з бічних фасадів, який виходив на Олександрівську вулицю, однак навіть у такому вигляді вона, витримана в строго класичному стилі, справляла глибоке враження своєю монументальністю і красою. До неї, розміщеної на вершині штучного пагорбу, який з боку Царської (нині Європейська) площі сприймався за гранітну скелю, вели широкі сходи, обмежені з обох боків щитами, використаними як п'єдестали для двох велетенських фігур левів. Трикутний фронтон могутнього шестиколонного портика прикрашала велика багатофігурна алегорична група, що складалася більш ніж із 20-ти фігур і мала назву «Торжество мистецтв». Над середньою частиною головного фасаду, на вершині парпету містилася ще одна алегорична група під назвою «Вінчання мистецтв»: жінка, яка стоїть і символізує собою «славу», покладає вінок на голови двох інших жінок, які сидять біля її ніг і символізують собою скульптуру і живопис. Доповнювали ліпні прикраси будинку, виконані італійським скульптором Е. Сала, фігури міфічних крилатих звірів-грифонів.

Працювати музей розпочав у складі археологічного, історичного, нумізматичного, етнографічного, художнього та художньо-промислового відділів, до яких 1912 року долучився ще й спеціальний відділ «Старий Київ», їхні експонати, серед яких значилися булави Виговського і Хмельницького, бандура Мазепи, пишаль Сагайдачного тощо, жертвували йому в різний час такі відомі тоді установи та особи як, наприклад, Імператорська Академія Художеств, голова Імператорської Археологічної комісії граф О. О. Бобринський, нащадки історика О. М. Лазаревського, професор місцевого університету Краснов, археологи В. Б. Антонович, В. Є. Гезе і В. В. Хвойка, художник В. М. Васнецов, колекціонер В. В. Тарновський, митрополит Київський Флавіан, нумізмат С. В. Бодилевський, лікар Галін, домовласник Гірич та інші. У цьому ряду особливе місце посідає київська родина Терещенків, а надто Микола Артемович, який замовив для музею 34 портрети українських гетьманів і полковників та закупив колекції предметів старовини у В. В. Хвойки, знайдених останнім при проведенні відомих розкопок у Києві і Трипіллі. Отож не випадково створеному у музеї ще 1901 року відділу старожитностей кам'яного віку було присвоєно ім'я цього благодійника, як головного жертводавця на його користь.

Через хронічну нестачу коштів відвідування музею для всіх осіб, окрім учнівської та студентської молоді, довелося зробити платним. Ця ж обставина позначилася також і на кількості його наукових працівників - ними вважалися лише директор **М. Ф. Біляшівський** та хранитель колекцій **В. В. Хвойка** (із 1914 року - **Д. М. Щербаківський**). Останні, за рішенням місцевих органів Тимчасового уряду, мали поповнитися ще й цінними предметами із київського Марійського палацу. За радянської влади музей називався по-різному, а нинішня назва тримається з 1997 року. На межі 1960-х і 1970-х років було здійснено до його споруди добудову, а останнім часом було здійснено поточні ремонти окремих приміщень. Очолюваний генеральним директором **А. І. Мельником** згуртований колектив му-

зею, збірка полотен українського образотворчого мистецтва якого є однією з найяскравіших у світі, натхненно працює над виконанням перспективної комплексної програми розвитку цього осередку культурного життя міста.

НАВЧАЛЬНІ МУЗИЧНО-ДРАМАТИЧНІ ЗАКЛАДИ

438. ДВОКЛАСНА ШКОЛА СПІВАКІВ

Започаткував її у 1810-х роках при своїй обителі відомий вчений, настоятель Михайлівського Золотоверхого монастиря архімандрит Іриней (Фальківський). Учнів школи навчали нотної грамоти, читанню й письму, їм викладали арифметику, історію та географію. Як довго вона існувала, з'ясувати поки що не вдалося.

439. ДРАМАТИЧНА КОНСЕРВАТОРІЯ

Митці-ентузіаст **Г. К. Крижицький** та **Є. П. Дерев'янка-Просветов** заснували її 1918 року з метою оновлення і поживлення театрального мистецтва. Власного приміщення навчальний заклад не мав, а залучені викладачі **С. С. Мокульський, М. П. Алексеев, В. Ф. Асмус, Г. Я. Комар, Л. Л. Лук'янов** і польський режисер **С. Висоцька** заняття зі своїми учнями проводили у вільних класах середніх шкіл та клубах. С. Висоцька встигла здійснити виставу «Сніг» С. Пшибишевського. Час існування Драматичної консерваторії виявився коротким. Її послідовницею можна вважати Театральну академію.

440. ДРАМАТИЧНА СТУДІЯ ПРИ ТЕАТРІ «СОЛОВЦОВ»

Свій театр у Києві російський актор, режисер і театральний діяч М. М. Соловйцов заснував 1 вересня 1891 року в театрі Бергоньє на вулиці Фундуклеївській (нині Богдана Хмельницького), 5. Із 1898 року працював у власному будинку на Миколаївській (нині Івана Франка) площі, 3. Сьогодні цю будівлю займає Театр української драми імені Івана Франка.

441. КОНСЕРВАТОРІЯ

Дивися 444. «Музичне училище Київського відділення Російського музичного товариства».

442. МУЗИЧНА ШКОЛА ВІДОМСТВА МІНІСТЕРСТВА ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Мала драматичне відділення. Перебувала у 1905-1906 роках на вулиці Рейтарській, 45.

443. МУЗИЧНА ШКОЛА КИЇВСЬКОГО ВІДДІЛЕННЯ РОСІЙСЬКОГО МУЗИЧНОГО ТОВАРИСТВА

Дивися 446. «Музичне училище Київського відділення Російського музичного товариства» у цьому ж розділі.

444. МУЗИЧНА ШКОЛА КИЇВСЬКОГО МАГІСТРАТУ

Заснована 1768 року на базі музикантського цеху та Київської міської капелії, школа стала першим музичним навчальним закладом у нашому місті. Її призначення полягало в підготовці музикантів для магістратського оркестру. До неї приймали дітей міщан, переважно сиріт. їм викладали тут музику, математику, історію, географію і мови. Після закінчення навчання вони мусили все своє життя працювати в міській капелії. Своє існування школа припинила 1852 року.

445. МУЗИЧНЕ УЧИЛИЩЕ КИЇВСЬКОГО ВІДДІЛЕННЯ РОСІЙСЬКОГО МУЗИЧНОГО ТОВАРИСТВА

Перша спроба заснувати у Києві музичне Товариство датується 1862 роком, коли за ініціативою однієї, відомої у місті особи, яка не мала щонайменшого відношення до музики, було влаштовано 3 концерти з тим, щоб на виручені від них гроші створити необхідний для цього фонд. Таких грошей виявилось 1800 рублів, але та сама особа витратила їх на відкриття власного фотографічного закладу.

Через рік група недосвідчених, але щирих шанувальників музичного мистецтва, яка не володіла ні коштами, ні бібліотекою, ні потрібними інструментами, ні навіть приміщенням для зібрань все ж таки створила у Києві таке Товариство. Представники польського населення сприйняло його вкрай вороже: «Хіба існує, хіба може існувати російське мистецтво? Фі, хлопські концерти! Хіба стануть порядні люди ходити до такої компанії? Там, може таке статися, дамі доведеться сидіти поруч із візником». Афіші Товариства зривали або ж на них писали образливе «хохломани», про його засновників поширювалися по місту усілякі наклепи.

Не набагато краще ставилися до Товариства також і члени київської російської громади, що звикли відвідувати концерти в Парижі і Петербурзі: «Що за гидота? Звідки вискочив цей Пфенінг німець, вчитель музики, глава великої родини, який віддав усього себе справі організації Товариства і обійняв пізніше посаду його керівника - В. Г.? Ох ці концерти! А слухали ви солістів? Ха-ха- ха!» Отож спочатку над Товариством посміялися, а затим зробили вигляд, що його взагалі не існує. А воно таки продовжу-

вало існувати і розвиватися, позбавляючись поступово недоліків і назбируючи у різні способи коштів для покриття своїх потреб. Відчутну підтримку надали йому київський генерал-губернатор О. П. Безак у вигляді одноразового пожертвування грошей у сумі 1000 рублів, граф О. О. Бобринський у вигляді щорічного внеску до його каси по 100 рублів, його покровителька велика княгиня Олена Павлівна та інші.

Завдячуючи цій допомозі у Товариства з'явилася можливість укомплектувати музичну бібліотеку, придбати деякі музичні інструменти і зацікавити непоганих солістів. А постановка 1867 року на сцені Міського театру першої російської опери «Аскольдова могила» композитора О. М. Верстовського, яку було здійснено за активного сприяння і участі його членів, послужила поштовхом для реалізації в житті їхньої давньої заповітної мрії - заснування музичної школи, користь від якого городянам бачилася вже в недалекому майбутньому.

Отож 21 січня 1868 року на квартирі, яку наймало Товариство в будинку купця **В. Гладіна** на вулиці Житомирській (нині Маложиитомирська), 7 настоятель домової церкви при місцевому університеті св. Володимира о. Фаворов відслужив молебень з нагоди початку уроків у цій школі. Після його закінчення перед окропленням приміщення святою водою один із його засновників сказав такі слова: «Заснування школи в Києві, окрім місцевого, має значення також і загальноросійське з огляду на ті багатства південноросійських народних мелодій, які в майбутньому можуть слугувати невичерпним джерелом натхнення для російських композиторів. Усі ми не пошкодуємо своєї праці для можливої з нашого боку допомоги на користь тієї справи, корисні наслідки якої нам доведеться передавати майбутньому поколінню...».

Десять перших учнів школи було розподілено по таким класам: теорія музики, співи, гра на фортепіано та гра на віолончелі, якими керували викладачі **Шаден, Пфенніг Абрамович** (для першого класу) із **Каульфусом** (для другого класу) і **Поляничевський**. Класу гри на скрипці не було через відсутність учнів, які бажали б навчатися грати на цьому інструменті. Особлива увага надавалася також хоровому співу з метою закладення в учнях міцного фундаменту для їхнього подальшого музичного розвитку з використанням багатой народної творчості.

Базою для відкриття школи стала бібліотека, яка містила тоді в собі 800 назв творів кращих композиторів, переважно подарованих приватними особами, такими, як, наприклад, колезький радник **Гаврюшкевич** із Чернігівської губернії, поміщик **М. А. Рігельман**, директор музичного Товариства згаданий вище Пфенніг та інші, а також Міська дума. Повний комплект необхідних музичних інструментів, за винятком валторн, склався завдяки пожертвуванням з боку тієї самої Міської думи, поміщика **Голєнковського** та інших.

До школи, яку з часом було перетворено в училище, приймалися особи без огляду на їхні звання, стать і вік. Від представників єврейської меншини вимагалось надання поліцейського посвідчення на право проживання їх у Києві. Щорічна плата за навчання складала 50 рублів за умови внесення грошей за півроку наперед. Заняття з кожного предмета тривалістю 1,5-2 години проводилися 2 рази на тиждень. Учні, що бажали пройти увесь шкільний курс навчання, засвоювали окрім вибраного ними спеціального предмета ще й елементарний курс теорії музики, історію музики, хоровий спів, квартетну і оркестрову гру.

Кількість учнів в училищі збільшувалося з кожним новим навчальним роком. Кияни починали усвідомлювати користь від перебування в ньому, де їхнім дітям надавалася можливість не тільки вчитися співу та грі на фортепіано і струнних інструментах, а й оволодівати теорією музики. До училища вступали молоді люди, як із малозабезпечених, так і з тих заможних родин, де добре розуміли, що домашнє виховання ніколи не може дати такого різнобічного музичного розвитку, як училище, де все було строго продумано і пристосовано для досягнення тими, хто навчався музиці, найбільших успіхів.

Утримувалося училище як за рахунок щорічної допомоги, яку надавали у розмірі 1000 рублів його покровителька велика княгиня Олена Павлівна в якості винагороди за працю директора і 100 рублів граф Бобринський, так і за рахунок незначної кількості грошей, що надходили у вигляді обов'язкових внесків від членів Товариства та дрібних пожертвувань від зацікавлених осіб, а також платні його вихованців за навчання. Цих грошей хронічно не вистачало, і тому постійною була загроза закриття цього так потрібного місту навчального закладу. Отож ще 1870 року начальник Південно-Західного краю, адміністративним центром якого був тоді Київ, князь О. М. Дондуков-Корсаков порушив перед міністром внутрішніх справ Росії клопотання про надання засновникові цього училища необхідної фінансової підтримки. Воно, за сприяння Олени Павлівни, було задоволено, але тільки у серпні 1872 року, коли надійшло урядове розпорядження про передачу останньому старого поштового будинку, що містився на Олександрійській (нині Поштова площа) вулиці на Подолі з тим, щоб на виручені від його продажу кошти (а він таки був проданий якомусь Миклашевському за 38 тисяч рублів) воно спорудило для себе у центрі міста власний будинок і назавжди було позбавлене постійної необхідності наймати непристо-

совані для занять приміщення у приватних осіб, як це було у 1872-1873 роках - на вулиці Маловасильківській (нині Шота Руставелі) та у 1873-1874 роках - на вулиці Хрещатик. Саме для цього йому ж місцевими властями було безплатно надано старий «поштовий сад», який хоч і містився на Хрещатику, в глибині садиби тодішньої поштової контори (на її місці сьогодні - будинок «Українського радіо»), проте не мав із нього до себе будь-якого проїзду.

Для виправлення ситуації музичне Товариство, заручившись підтримкою з боку все того ж **О. М. Дондукова-Корсакова**, змушене було придбати на вигідних для себе умовах у генерала Крилова його садибу на вулиці Васильківській (нині Прорізна), 6, що межувала з цим садом. Але вона виявилася недостатньо великою, і тоді в черговий раз розщедрилася Міська дума, своєю Постановою від квітня 1873 року передавши йому у вічне і безкоштовне користування сусідню ділянку своєї землі з розташованою на ній Старокиївською каланчою водопровідної мережі. Після забезпечення таким чином до колишнього «поштового саду» з боку Васильківської вулиці необхідного проїзду, названого пізніше Музичним провулком, 28 серпня 1873 року на його території відбулося закладення, а наступного року й освячення спорудженого за проектом київського архітектора О. Я. Шіле триповерхового будинку музичного училища. 1910 року його приміщення було розширено шляхом прибудови до нього триповерхового корпусу, на першому поверсі якого розмістилися канцелярія, приймальні кімнати і квартира керуючого справами училища, а на двох інших - нові класні кімнати. Тоді ж перед цим будинком було встановлено російському композиторові М. І. Глинці пам'ятник у вигляді бронзового погруддя на постаменті з лабрадориту, виготовлений за проектом місцевого архітектора **В. М. Ніколаєва**. Цікаво, що перша спроба прикрасити подвір'я училища таким пам'ятником відбулася за 20 років до цього, коли його вихованці влаштували в будинку Купецького зібрання (нинішня філармонія) концерт з метою одержання коштів, необхідних для здійснення цього задуму. Але відома своєю музикальністю київська публіка на цей раз підвела: концертна зала була майже порожньою, а всі витрати на її оренду і на вечерю для оркестрантів довелося взяти на себе одному з відомих тоді місцевих покровителів мистецтв.

На жаль, ні будинок музичного училища (з 1913 року - консерваторія) в Музичному провулку, 3, ні сам провулок до наших днів не збереглися. Причиною їх загибелі стала війна 1941-1945 років. 1955 року приблизно на місці будинку консерваторії спорудили Будинок архітектора, а повз нього, трохи вище колишнього Музичного провулку, проклали нинішню вулицю Бориса Грінченка. А пам'ятник М. І. Глинці, до речі, добре зберігся і сьогодні він є однією з прикрас Міського саду (колишній Першотравневий парк), до якого був перенесений того ж 1955 року.

Із переходом музичного училища з найманого приміщення в будинку Зейделя на Хрещатику (не зберігся, містився на нинішньому Майдані Незалежності з боку готелю «Україна») у власне проблеми, пов'язані з його тяжким матеріальним станом, не тільки не припинилися, а навпаки, загострилися ще більше. Щоб позбутися, приміром, боргів банкові взаємного кредиту, а також петербурзькому фабриканту Шредеру за придбані в нього 1874 року роялі і місцевому майстрові Шефферу воно змушене було вдатися навіть до такого крайнього заходу, як продаж за 28 тисяч рублів частини своєї садиби. І тільки після того, як на посаді директора училища Альбрехта змінив **В. В. Пухальський**, справи в нього пішли на краще. Зокрема, завдяки піклуванню представників вищої адміністрації Києва музичному Товариству було призначено щорічні субсидії в розмірі 3500 рублів від Міністерства народної освіти і 5000 рублів від Міністерства внутрішніх справ. А відтак, починаючи від кінця 70-х років XIX століття, стало розквітати та удосконалюватися і саме училище. Різко збільшилася кількість його вихованців - з 85 чоловік у 1878 році та 204 таких - у 1882 році до 900 чоловік у 1913 році, воно збагатилося новими фахівцями такими, як випускник із золотою медаллю Московської консерваторії, лауреат московського конкурсу скрипалів, що проводився 1910 року, відомий скрипаль-віртуоз М. Ерденко, артистка Імператорської московської опери Шперлінг, піаністка Є. Ерденко та інші, поповнився і його викладацький склад. Стала іншою також і щорічна плата за навчання. Так, за навчання на обраному інструменті або співу соло із теорією композиції і обов'язковим фортепіано вона становила 125 рублів, а на духових інструментах - 60 рублів.

Це був чи не найкращий період за всю історію багаторічного існування училища. Якраз тоді й зародилася в середовищі місцевої музичної громадськості думка про можливість мати в Києві свій, створений на його базі вищий музичний навчальний заклад. При цьому факт існування в ньому саме консерваторії багатьом видавався аж ніяк не розкішню, а, скоріше, нагальною необхідністю для міста, вже давно визнаного музикальним і не лише тільки тому, що в ньому всі без винятку панянки вміли грати на фортепіано, а насамперед тому, що широкі верстви київської людності щиро любили музику і ставилися до цього виду мистецтва «вміло і зі смаком».

Уперше проект перетворення музичного училища на консерваторію обговорювався членами Міського управління (виконавчого органу Міської думи) ще 1892 року після того, як київська опера, завдячуючи їх зусиллям і піклуванням, досягла значних результатів у своїй творчій роботі.

І вже тоді у них виникло бажання відмовитися запрошувати до неї артистів і музикантів зі сторони, а спробувати виховувати їх у себе вдома, у своїй консерваторії, але не в казенній, створення якої обійшлося б тоді місту надто дорого, а у приватній. До намірів киян із розумінням поставився засновник Російського музичного Товариства А. Г. Рубінштейн. Але з якихось, невідомих досі причин ці добрі наміри «батьків» міста залишилися на цей раз незреалізованими.

Удруге це питання розглядалося на засіданні Міської думи в 1909 році і тоді ж нею було прийнято постанову порушити перед відповідними органами клопотання про заснування у місті давно омріяної консерваторії. 1909 року училище відвідав директор Петербурзької консерваторії О. К. Глазунов і після ознайомлення з планами думців підтримав їх. Після цього здійснили поїздки до Петербурга Голова київського відділення Російського музичного Товариства **О. М. Виноградський** і директор училища **В. В. Пухальський**, де особисто доповіли про мету свого візиту до неї герцогині **О. Г. Саксен-Альтенбурзькій**, яка з 1908 року обіймала посаду Голови імператорського музичного Товариства після своєї попередниці великої княгині **Олександри Йосифівни**. Реакція з боку герцогині була співчутливою і водночас приховано негативною з посиланням на необхідність проведення найближчим часом загального перегляду і перезатвердження статутів усіх консерваторій, які вже існували тоді в країні. А тим часом їх кількість продовжувала збільшуватися за рахунок таких міст, як Саратов і Одеса, які з погляду рівня музичної культури вважалися менш достойними мати це благо, ніж Київ.

В. В. Пухальський

Зрештою так очікуване киянами відкриття цього навчального закладу, попри всі перешкоди, відбулося. Це сталося 3 листопада 1913 року і за часом збіглося з урочистостями, що відбувалися у місті з нагоди 50-річного ювілею місцевого відділення Російського музичного товариства. Свої вітання і поздоровлення з цією визначною в культурному житті Києва подією надіслали колективи Петербурзької, Московської та Краківської консерваторії, Королівської музичної академії в Берліні, Королівських консерваторії театру в Дрездені тощо, а також підполковник Пфенінг син першого директора Київського музичного училища. А першим директором новозаснованої консерваторії, у складі якої училище продовжувало перебувати як молодше і середнє відділення, було призначено В. В. Пухальського, який до того упродовж цілих 35 років незмінно керував діяльністю її славетного попередника. Упродовж 1914-1920 років цю посаду обіймав Р. М. Глієр. Студенти щорічно платили за навчання гри на фортепіано і арфі - 175 рублів, на скрипці і віолончелі -150 рублів, на контрабасі і дерев'яних та мідних духових інструментах - 80 рублів. Після викликаного подіями Першої світової війни перерви заняття у консерваторії відновилися 10 січня 1915 року. А 1919 року на вулиці Володимирській, 47 короткий час функціонувала заснована при ній 7-класна змішана гімназія з правами урядових чоловічих гімназій.

Нинішня Національна музична академія України імені П. І. Чайковського перебуває в стінах власного будинку, спорудженого на вулиці архітектора Городецького, 1-3/11 у 1955-1958 роках за проектом київських архітекторів **Л. Б. Катка** і **Я. Л. Красного** із використанням зруйнованого під час Великої Вітчизняної війни дуже відомого у свій час розкішного готелю «Континенталь», який існував тут із 1897 року. З музичним училищем пов'язані імена багатьох представників української музичної культури.

Вулиця Саксаганського, 112

446. **МУЗИЧНО-ДРАМАТИЧНИЙ ІНСТИТУТ імені М.В.ЛИСЕНКА**

Засновано його було 1918 року на базі музично-драматичної школи імені М. В. Лисенка. Містився спочатку на вулиці Великій Підвальній (нині Ярославів Вал), 15, у 1920-1925 роках - на вулиці Володимирській, 25, а після неї - на вулиці Воровського (нині Хрещатик), 58. Інститут готував вокалістів-виконавців, педагогів та керівників професійних і самодіяльних художніх колективів. 1925 року до його складу увійшли окремі факультети Київської Консерваторії. Серед фундаторів, викладачів і випускників цього ВНЗ - ціла плеяда видатних представників української музичної і театральної культури. Своє існування він припинив 1934 року, коли його було розділено на Консерваторію та Інститут театрального мистецтва.

447. **ОПЕРНИЙ КЛАС ПРИВАТНА ШКОЛА СПІВУ М. Г. ВРОНСЬКОГО**

Містилася на вулиці Маріїно-Благовіщенській (нині Саксаганського), 112.

448. **ПРИВАТНА МУЗИЧНА ШКОЛА П. І. ДЕМ'ЯНОВА**

Містилася 1902 року на вулиці Рейтарській, 17, а із 1903 року - на вулиці Прорізній, 22

449. ПРИВАТНА МУЗИЧНА ШКОЛА Е. А. ЗІБЕРТА

Існувала 1908 року - на вулиці Несторівській (нині Івана Франка), 21, 1910 року - на тій самій вулиці Несторівській, 26, 1913 року - в будинку В. С. Шпакова на вулиці Стрілецькій, 3. Щорічна плата (в рублях) становила за навчання співу - 115, гри на фортепіано - 100, скрипки - 90 і віолончелі - 60.

450. ПРИВАТНА МУЗИЧНА ШКОЛА М. І. ІКОННІКОВА

У 1905-1908 роках існувала на вулиці Рейтарській, 45. У її приміщенні відбувалися 1905 року зібрання членів «Руського Братства», які дотримувалися гасла «Самодержавство, православ'я і неподільність Росії».

451. ПРИВАТНА МУЗИЧНА ШКОЛА Г. Л. ЛЮБОМИРСЬКОГО

Із 1916 року існувала на вулиці Великій Житомирській, 8-А. У школі викладали **В. В. Пухальський, Б. М. Лятошинський** та інші відомі митці. 1920 року вона стала Трудовим колективом педагогів, який очолив **Г. Л. Любомирський**.

452. ПРИВАТНА МУЗИЧНА ШКОЛА А. С. НЕЛИПОВИЧ

Вона була підготовчою та упродовж 1912-1918 років займала приміщення в будинку на вулиці Великій Житомирській, 23.

453. ПРИВАТНА МУЗИЧНА ШКОЛА З. А. ОРЛОВОЇ

У 1908-1910 роках містилася на вулиці Бульварно-Кудрявській, 14.

454. ПРИВАТНА МУЗИЧНА ШКОЛА К. Р. РЕГАМЕ і Л. М. СЛАВИЧ-РЕГАМЕ

Дивися 471. «Приватний музично-педагогічний інститут Л. М. Славич-Регаме».

455. ПРИВАТНА МУЗИЧНА ШКОЛА М. А. ТУТКОВСЬКОГО

Заснована українським композитором і піаністом, «вільним художником» **Миколою Аполлоновичем Тутковським** музична школа розпочала своє життя 1893 року в будинку М. Д. Аристархова на вулиці Хрещатик, 56. Її особливість полягала в тому, що в ній, на відміну від інших приватних музичних шкіл, викладали найбільш повний курс музичних дисциплін. До класів фортепіано, співу та скрипки додався 1897 року ще й клас віолончелі. У списку викладачів школи значилися такі відомі митці, як сам **М. А. Тутковський, М. В. Лисенко, В. В. Пухальський, К. О. П'ятигорович** та інші, а серед її випускників були **М. І. Донець і В. С. Горовиць**. Вона, хоч і була відомою далеко за межами Києва у її випускники отримували гарну музичну освіту, все ж не мала свого приміщення, а у «блукала» містом, маючи такі адреси: у 1902-1903 роках - вулиця Хрещатик, 3, у 1904-1912 та в 1920-1931 роках - вулиця Олександрівська (нині Грушевського), 47 і в 1913-1918 роках - вулиця Прорізна, 18. Своє існування школа припинила 1931 року внаслідок смерті її засновника.

М. А. Тутковський

456. ПРИВАТНА МУЗИЧНА ШКОЛА ФОН ФЕЙСТА

Засновник школи звертався 1888 року до Міністерства внутрішніх справ із клопотанням про надання йому субсидії.

457. ПРИВАТНА МУЗИЧНО-ВОКАЛЬНА ШКОЛА Н. А. БЕРЕСТОВОЇ і В. С. ОЛІЗАРА

Заняття в ній мали розпочатися 8 січня 1918 року. Заяви про вступ до неї приймалися на вулиці Львівській (нині Січових Стрільців), 56, кв. 49 і на вулиці Великій Підвальній (нині Ярославів Вал), 4, кв. 13.

458. ПРИВАТНА МУЗИЧНО-ДРАМАТИЧНА ШКОЛА імені М. В. ЛИСЕНКА

Славетний український композитор **Микола Віталійович Лисенко** свою першу невдалу спробу заснувати власну мистецьку школу зробив 1899 року. Це йому вдалося лише восени 1904 року. Упродовж усього часу свого існування вона містилася в одноповерховому фасадному будинку І. О. Сікорського на вулиці Великій Підвальній (нині Ярославів Вал), 15 (не зберігся). Школа мала музичне і драматичне відділення, навчання у ній здійснювалося за програмами ВНЗ. До неї приймалися діти віком від 9 до 17 років, предмети для яких викладали, зокрема, сам **М. В. Лисенко, І. О. Мар'яненко, М. М. Старицька, Олександр Мишуга** та інші відомі митці. Випускниками цього навчального закладу були українські композитори **К. Стеценко, О. Кошиць, Л. Ревуцький, актори С. Бондарчук, О. Ватуля, С. Мануйлович, Б. Романицький, режисер М. Терещенко**. У листі до І. П. Андріанопольської засновник закладу писав: «Школа моя музикально-драматична зростає з року в рік, має добрий попит у широкій публіки... Вечори публічні відбуваються дуже людно і приймаються дуже гучно, а оперні вистави роблять цілу сенсацію в городі. Вже з моєї школи чимало співців, особливо співачок,

мають ангажементи в театрах Тифліса, Москви, Харкова...». Після смерті засновника, що сталася 1912 року, школі було присвоєно його ім'я. 1918 року її було реорганізовано в Музично-драматичний інститут імені М. В. Лисенка.

459. ПРИВАТНА МУЗИЧНО-ДРАМАТИЧНА ШКОЛА М. Я. БЛУМЕНФЕЛЬД

1900 року містилася на вулиці Золотоворітській, 3, наступного року - на вулиці Рейтарській, 9 і упродовж 1902-1903 років - на вулиці Караваєвській (нині Льва Толстого), 3.

460. ПРИВАТНА МУЗИЧНО-ДРАМАТИЧНА ШКОЛА С. М. БЛУМЕНФЕЛЬДА

Свою школу піаніст, композитор і педагог **С. М. Блуменфельд** утримував упродовж 1893-1898 років у будинку на вулиці Михайлівській, 16-а і вів у ній разом із М. В. Лисенком, клас фортепіано. Саме в ній уперше в практиці музичних навчальних закладів було відкрито 1894 року драматичне відділення. Викладачами у школі працювали відомі київські митці. Після смерті засновника, що сталася 1898 року, школа містилася до 1902 року на вулиці Караваєвській (нині Льва Толстого), 1.

461. ПРИВАТНА МУЗИЧНО-ДРАМАТИЧНА ШКОЛА П. П. ІКОННІКОВА

Короткий час існувала на вулиці Золотоворітській. Якись причини змусили Міністерство внутрішніх справ у січні 1909 року її закрити.

462. ПРИВАТНА МУЗИЧНО-ДРАМАТИЧНА ШКОЛА М. К. ЛЕСНЕВИЧ-НОСОВОЇ

Цей навчальний заклад 1894 року вже існував на вулиці Великій Житомирській, 20. Його засновницю вважали обдарованою піаністкою і не менш обдарованим педагогом. Вона не задовольнялася досягненням найближчої мети початкового навчання - засвоєнням учнями загальноприйнятих правил нормального виконання музичних творів, а вимагала від них більшого і навіть ідеального - експресії, артистичності, відтінків душевного стану. Викладачами на драматичному відділенні школи працювали видатні майстри вітчизняного театру - **М. М. Старицька, М. М. Соловцов, Є. Я. Неделін, театрознавець В. О. Чаговець**. Школа (училище) постійно змінювала адресу свого місцеперебування. У 1900-1903 роках вона містилася у флігелі на вулиці Михайлівській, 16-а, у 1903-1905 роках - на вулиці Софійській, 25, 1905 року перебралася до більш зручного приміщення в будинку на Хрещатику, 3, у 1908;-1910 роках вона вже на вулиці Прорізній, 11, а від 1910 року і до закриття за радянської влади - на тій самій вулиці Прорізній, 15. Щорічна плата за навчання у школі становила 100 рублів. Вона, вочевидь, не покривала витрат, позаяк 1899 року М. К. Лесневич-Носова зверталася до Міської думи із клопотанням про надання їй субсидії у розмірі 1200 рублів.

463. ПРИВАТНА ШКОЛА СПІВУ О. Я. БАЛИЦЬКОЇ

Перебувала 1908 року на вулиці Пирогівській, 5.

464. ПРИВАТНА ШКОЛА СПІВУ Ю. С. РУДНЕВА

Працювала у 1913-1914 роках в будинку Є. П. Хржановської на вулиці Маріїно-Благовіщенській (нині Саксаганського), 27.

465. ПРИВАТНА ШКОЛА ТАНЦІВ І. Б. БУЧИНСЬКОГО

Існувала 1913 року в будинку Х. С. Кольфмана на вулиці Маріїно-Благовіщенській (нині Саксаганського), 61.

466. ПРИВАТНА ШКОЛА ТАНЦІВ В. С. ВАСИЛЬЧЕНКО

Значилася 1889 року на вулиці Ново-Єлизаветській (нині Пушкінська), 22

467. ПРИВАТНА ШКОЛА ТАНЦІВ БАЛЕТМЕЙСТЕРА С. С. ЛЕНЧЕВСЬКОГО

Містилася 1893 року на вулиці Пушкінській, 12.

Праворуч – двоповерховий будинок – школа танців С.Б. Шкляра

468. ПРИВАТНА ШКОЛА ТАНЦІВ С. Б. ШКЛЯРА

Працювала 1909 року на вулиці Великій Васильківській, 3, а 1913 року - вже у будинку Міркіних-Гецевич на Бібіковському (нині Тараса Шевченка) бульварі, 7.

469. ПРИВАТНЕ ТЕАТРАЛЬНЕ УЧИЛИЩЕ ТОВАРИСТВА МИСТЕЦТВ І ЛІТЕРАТУРИ

Своє існування у складі 51 учня воно розпочало 11 січня 1912 року в будинку Міхельсонів на вулиці Фундуклеївській (нині Богдана Хмельницького), 10 у приміщенні, яке до цього займав спортивний клуб «Орел». Посаду його директора обіймав І. Попов, а фехтування викладав у ньому відомий скульптор Еліо Саля.

470. ПРИВАТНИЙ МУЗИЧНО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ІСТИТУТ Л. М. СЛАВИЧ-РЕГАМЕ

Подружжя **К. Р. Регаме** і **Л. М. Славич-Регаме** відкрило 1908 року в будинку на Бібіковському (нині Тараса Шевченка) бульварі, 36 власну музичну школу. К. Р. Регаме дружив із юним К. Г. Паустовським, отож останній часто відвідував цю адресу. 1 вересня 1910 року тут, у квартирі № 9 відбулося відкриття музичної школи вільного художника Лідії Миколаївни Славич-Регаме. 1915 року вона перекочувалася до будинку князя Є. М. Трубецького на вулиці Фундуклеївській (нині Богдана Хмельницького), 44, де із 1918 року існувала під зазначеною в заголовку цієї статті назвою, а в середині 1920-х років стала 4-ю державною музичною профспілковою школою.

471. ПРИВАТНІ ВИЩІ ОПЕРНІ І ДРАМАТИЧНІ КУРСИ З ОБОВ'ЯЗКОВИМ ІНСТРУМЕНТАЛЬНИМ ВІДДІЛЕННЯМ М. Ю. МЕДВЕДЄВА

Цей навчальний заклад, що користувався популярністю, заснував 1911 року відомий оперний співак Михайло Юхимович Медведєв у будинку Є. І. Свєчиної на вулиці Мерінгівській (нині Заньковецької), 8, де тримав також і власний театр. 1913 року засновник курсів і театру перебрався з ними до будинку Й. М. Розенталя на вулиці Софійській, 3. Дізнатися про подальшу їхню долю поки що не вдалося.

472. ПРИВАТНІ ВОКАЛЬНО-ІНСТРУМЕНТАЛЬНІ КУРСИ М. І. МИХАЙЛОВА

Засновані заслуженим артистом Петербурзьких Імператорських театрів М. І. Михайловим курси існували в 1912-1913 роках за адресою: вулиця Несторівська (нині Івана Франка), 34.

473. ПРИВАТНІ ЖІНОЧІ КУРСИ ІНОЗЕМНИХ МОВ І МУЗИКИ Г. О. МАКАРОВОЇ

Тривалий час, а саме упродовж 1903-1913 років перебували на вулиці Кругло-Університетській, 5. Тут же існували її пансіон і дитячий садок із підготовчими класами.

474. ПРИВАТНІ КУРСИ ОПЕРНОГО СПІВУ ПРОФЕСОРА Л. Ф. ЛОРЕНЦА

Існували 1913 року на вулиці Кузнечній (нині Горького), 55.

475. ПРИВАТНІ КУРСИ ПОЧАТКОВОЇ МУЗИЧНОЇ ОСВІТИ З.І. ХУДЯКОВОЇ

Власний навчальний заклад вихованка музичного училища **З. І. Худякова** відкрила 1887 року. У ньому викладалися сольфеджіо, гра на фортепіано і скрипці, сольний спів і у спрощеному викладі всі теоретичні, що стосувалися музики, предмети, а також існував оперний клас. Річна плата за навчання становила 90 рублів. Відомі кілька адрес перебування курсів: 1899 року - вулиця Несторівська (нині Івана Франка), 21, у 1900-1912 роках - вулиця Пирогівська, 5, 1913 року - вулиця Тимофіївська (нині Михайла Коцюбинського), 11.

476. ПРИВАТНІ КУРСИ СПІВУ В. В. ІВАНЕНКА

Вони значилися 1913 року за адресою: вулиця Софійська, 14.

477. ПРИВАТНІ КУРСИ СПІВУ Л. М. ЛЮЦЕНКО

Працювали 1913 року в будинку на площі Бессарабській, 5.

478. ПРИВАТНІ МУЗИЧНІ КЛАСИ М. І. ЯКОБІ-ПАВЛОВИЧА

Функціонували 1918 року на вулиці Інститутській, 22, кв. 26. їхній засновник - вільний художник із Петербурга.

479. ПРИВАТНІ МУЗИЧНІ КУРСИ Л. Г. АГАП'ЄВОЇ (Де Веккі)

Упродовж 1908-1910 років працювали на вулиці Великій Васильківській, 106.

480. ПРИВАТНІ МУЗИЧНІ КУРСИ Л. Б. АСТАФ'ЄВА

Працювали 1913 року на вулиці Володимирській, 3.

481. ПРИВАТНІ МУЗИЧНІ КУРСИ В. П. ГРИГОРОВИЧА-БАРСЬКОГО

Містилися 1907 року на вулиці Маріїно-Благовіщенській (нині Саксаганського), 15. їхній засновник - піаніст, лауреат Лейпцігської консерваторії.

482. ПРИВАТНІ МУЗИЧНІ КУРСИ М. М. ДІОМІДІ

Упродовж 1907-1918 років мали адресу: вулиця Жилянська, 44, кв. 3. За щорічну плату 60 рублів учні навчалися ній гри на фортепіано та знайомилися з теорією й історією музики.

483. ПРИВАТНІ МУЗИЧНІ КУРСИ А. А. КАЛАНОВСЬКОГО

Містилися 1906 року на площі Басейній, 5. У ній навчалися гри на скрипці.

484. ПРИВАТНІ МУЗИЧНО-ДРАМАТИЧНІ ТА ОПЕРНІ КУРСИ А. М. ТАЛЬНОВСЬКОГО

Вони існували в будинку на Хрещатику, 5 упродовж 1912-1920 років. Їх особливість полягала в тому, що при них діяла одна з перших в Україні кіностудія.

485. ПРИВАТНІ МУЗИЧНО-ПЕДАГОГІЧНІ КУРСИ М. В. БОРЩЕВСЬКОЇ-МУЛОВОЇ

За досить тривалий час існування вони змінили кілька адрес свого місцеперебування: 1899 року - Хрещатик, 13, у 1904-1905 роках на вулиці Боричів Тік, 25, 1906 року - на тій самій вулиці Боричів Тік, 35, у 1907-1908 роках - на Андріївському узвозі, 16, до 1910 року - на вулиці Львівській (нині Січових Стрільців), 40 і з 1911 року - на тій самій вулиці Львівській, 5.

486. ПРИВАТНІ УРОКИ МУЗИКИ А. А. КАРПІНСЬКОЇ

Працювали 1910 року на вулиці Маріїно-Благовіщенській, 61.

487. ПРИВАТНІ УРОКИ СПІВУ Є. М. ГОЛЛАНДСЬКОЇ

У 1907-1909 роках перебували на вулиці Володимирській, 89. Їхня засновниця - дружина інженера, випускниця музичних курсів Прянішнікова в Петербурзі та професора Відаля в Мілані.

488. ПРИВАТНІ УРОКИ СПІВУ С. В. ЗАВРОЦЬКОГО

Артист італійської опери С.В. Завроцький заснував їх 1915 року в будинку Л. П. Родзянка на вулиці Великий Підвальної (нині Ярославів Вал), 14.

489. ПРИВАТНІ УРОКИ СПІВУ О. ОЛЬГІНОЇ

Знаходилася за адресою у 1907-1909 роках - вулиця Стрілецька, 24.

490. ТЕАТРАЛЬНА АКАДЕМІЯ

Заснована митцями **Г. К. Крижицьким** та **В. В. Сладкопєвцевим**, вона з'явилася на світ навесні 1919 року після закриття Драматичної консерваторії. У ній викладалися, окрім спеціальних ще й загальноосвітні предмети. При академії існувала майстерня художнього слова з відділеннями кіносценаріїв, поезії, художньої критики, журнально-газетної роботи та драматургії. Вихованцями академії були актор московського театру імені Є. Вахтангова **В. В. Куза**, артистка академічного Малого театру **Н. О. Розенель** (майбутня дружина **А. В. Луначарського**), український перекладач **Є. А. Дроб'язко** та інші. Функціонувала академія на вулиці Золотоворітській, 3 до 31 серпня 1919 року, коли Київ захопили денікінці.

491. УНІВЕРСИТЕТСЬКЕ ФІЛАРМОНІЙНЕ ТОВАРИСТВО

До цієї театральної-концертної організації, що існувала упродовж 1859—1863 років, належали як викладачі, так і студенти університету св. Володимира. Її активними членами були майбутні відомі культурні діячі - композитор **М. В. Лисенко**, диригент **В. М. Вілінський**, хормейстер **В. Р. Станіславський** та інші.

ТЕХНІКО-БУДІВЕЛЬНІ НАВЧАЛЬНІ ЗАКЛАДИ

Детальна історія цього вищого навчального закладу подана в дослідженні Ірини Матяш "Перший український осередок фахової підготовки архівістів (до 80-річчя київського Археологічного інституту", яке надруковано в номері 5 журналу "Київська старовина" за 1998 рік. Задум заснування такого інституту виник у членів XI Археологічного з'їзду, який 1899 року відбувався у Києві. Знадобилося 20 років, щоб цей задум було втілено у життя. Урочисте відкриття інституту відбулося 3 листопада 1918 року в приміщенні жіночої гімназії **В. О. Перетяткович** на вулиці Володимирській, 47.

Перебуваючи у статусі приватного навчального закладу, інституту доводилося переборювати страшенні фінансові труднощі. 1918/1919 навчального року в ньому нараховувалося лише 60 слухачів, наступного навчального року їх стало на 36 осіб більше. Лекції для них читалися в приміщеннях Центрального архіву та університетської бібліотеки. Під час революційних потрясінь інститут, схоже, не працював.

Відкриваючи у другій половині 1919 року як би заново цей вищий навчальний заклад, його засновники ставили перед собою мету вивчення Росії (переважно України) в археологічному, художньому та історичному відношеннях. Пройшовши дворічний курс навчання, випускники інституту мали отримувати дипломи археологів, архівознавців, бібліотекознавців і наукових працівників музеїв. На третьому році вони мали писати дисертації. У вересні 1919 року було оголошено прийом студентів на археологі-

чне, археографічне та історії мистецтв відділення інституту (пізніше до них додалося етнографічне відділення). Тоді ж він отримав від уряду субсидію у розмірі 50 тисяч рублів і мав розміститися на першому поверсі митрополитанського будинку в огорожі Софійського собору (вулиця Володимирська, 20-22). Але його річне засідання відбулося у перших числах все того ж 1919 року у 5-ій аудиторії університету св. Володимира. Із доповідями на ньому виступили Г. Г. Павлуцький і С. О. Гіляров. У липні 1920 року інститут було закрито, але невдовзі, після реорганізації його програми та зміни керівництва, знову відкрито. Упродовж 1920-1921 років у ньому працював професором відомий український історик та громадський діяч **О. П. Оглоблін**, тоді ж робилися численні спроби його реформувати та перепідпорядкувати. Зрештою у серпні 1924 року розпорядженням Київського губернського відділу народної освіти інститут було остаточно закрито.

492. БЛИЗЬКОСХІДНИЙ ІНСТИТУТ

15 жовтня 1919 року, за денікінщини, у приміщенні Комерційного інституту на Бібіковському (нині Тараса Шевченка) бульварі, 24 розпочався прийом заяв на 1-ий курс консульського та комерційного відділень цього новоутвореного вищого навчального закладу. При цьому абітурієнти і майбутні вільнослухачі обох статей мали пред'явити довідку про закінчення ними середнього навчального закладу. Щорічна плата за навчання становила 1000 рублів. Заняття в інституті розпочалися 1 листопада 1919 року, а вже 16 грудня усе того ж 1919 року Києвом оволоділи радянські війська.

493. ІНСТИТУТ ШЛЯХІВ СПОЛУЧЕННЯ

У другому десятиріччі ХХ століття територію України покривала досить густа мережа залізничних колій. Гостро відчувався дефіцит фахівців колійної справи. Отож Міністерство шляхів сполучення і вирішило заснувати в Україні свій вищий навчальний заклад. Мати його у себе прагнули Харків і Київ.

Наприкінці жовтня 1916 року при Київській міській управі відбулася особлива нарада з цього питання. Було створено спеціальну наукову комісію у складі професорів **Г. Г. Де-Метца** і **М. М. Ришкова** та інженерів **М. В. Попова** і **М. Є. Бутенка**, яка мала зібрати всі необхідні матеріали з метою підтвердження переваг Києва перед Харковом, що в короткий термін і було зроблено.

Не залишилася осторонь цієї важливої справи також і Київська міська дума. Вона виявила готовність виділити із своїх сум 500 тисяч рублів (ще 100 тисяч рублів мали надійти від губернського земства), безплатно надати приміщення для тимчасового розміщення інституту упродовж перших двох років його існування та ділянку міської землі з метою спорудження на ній його власного будинку з варіантами: на Брест-Литовському шосе (нині проспект Перемоги) в районі зоологічного парку, біля Шостої чоловічої гімназії на вулиці Великій Дорогожицькій (нині Мельникова) і навпроти артилерійського училища, що споруджувалося тоді на Солом'янці. Перший і третій варіанти вважалися найкращими. До отримання власної оселі інститут міг би тимчасово перебувати в триповерховому будинку чоловічого міського училища імені Цесаревича Олексія на Троїцькій площі (не зберігся, містився поруч із театром оперети на вулиці Жилианської).

Представник Міністерства шляхів сполучення професор М. Д. Тяпкін, приїхавши у другій половині вересня 1916 року до Києва і ознайомившись зі станом цього питання, зауважив, що в місцевому політехнічному інституті існує інженерне відділення, яке могло б готувати інженерів-колійників. Із такою пропозицією категорично не погодилася київська влада. На засіданні міської думи, що відбулося 27 вересня все того ж 1916 року, було створено особливий комітет у складі 10-ти осіб, який мав усіляко сприяти би влаштуванню інституту, про який ідеться, саме в Києві.

Як розвивалися події далі, з'ясувати поки що не вдалося, але достеменно відомо, що окремого Інституту шляхів сполучення Київ ніколи не мав.

494. КОМЕРЦІЙНИЙ ІНСТИТУТ

У другій половині позаминулого століття залізничні колії з'єднали Київ із Одесою, Полтавою, Москвою та іншими містами тодішньої Російської імперії. Розпочалося його бурхливе зростання і перетворення із провінційного населеного пункту в торговельно-промисловий центр північно-західного регіону України. Проте широкою підготовкою фахівців для цієї сфери суспільного життя міста над Дніпром тоді ще ніхто серйозно не займався.

Про це засвідчує ось такий промовистий факт: коли 1870 року в Києві було засновано приватний комерційний банк, то навіть бухгалтера для його контори довелося запрошувати із Петербурга. Щоправда, дещо пізніше в місцевому реальному училищі з'явилося було комерційне відділення з 7-8 учнями, однак відчутного впливу на ситуацію ця подія не мала. Майже вся торгівля і більшість великих промислових підприємств продовжували перебувати в руках іноземців, які добряче наживалися і переводили значні суми грошей за кордон.

Першими на такий ненормальний стан речей зреагували київські купці. Вони зрозуміли, що благо-

словенний час паличок і зарубок безповоротно відійшов у минуле, і справжній комерсант має бути дуже добре обізнаним із політекономією, товарознавством, комерційною географією та іншими знаннями і добре володіти кількома іноземними мовами з тим, щоб остаточно позбутися поширеного серед народу стереотипу: "Российское купечество - изломанный аршин". Ці малоприємні реалії дня вимагали негайного заснування у Києві комерційного училища. Якщо б воно перебувало у статусі середнього, чи навіть нижчого навчального закладу і готувало звичайних торговельників або приказчиків, то і в цьому випадку саме місто та його купці мали б велику користь, а споживачі отримали б дешеві та якісні товари.

Вулиця Бульварно-Кудрявська, 24

Поштовхом до перших кроків у цьому напрямку стала залізнична катастрофа, якої 17 жовтня 1888 року зазнав біля станції Борки імператорський потяг і яка через щасливий збіг обставин не завдала вінценосцю Олександрові III та членами його родини будь-якої, окрім моральної, шкоди. Отож вже 20 листопада 1888 року київські купці зібралися на свої збори, на яких ухвалили капітал, зібраний ними для спорудження мурованої тріумфальної арки в пам'ять відвідання Києва царем Олександром II, використати з метою заснування комерційного училища імені цесаревича Миколая.

Таке сталося 17 жовтня 1896 року, а 30 серпня 1898 року на вулиці Бульварно-Кудрявській, 24 відбулося освячення спорудженої за проектом цивільного інженера **Г. П. Шлейфера** чудової будівлі для потреб новоствореного середнього навчального закладу. Одночасно на порядку денному стояло питання про заснування у Києві ще й вищого комерційного училища з технічним відділенням по цукровій промисловості. Воно мало готувати викладачів для комерційних училищ, урядових комерційних агентів і консулів, а для цукрової промисловості - фахівців, одним словом - комерсантів із ґрунтовною освітою. Допомогу у здійсненні цього задуму обіцяв надати міністр фінансів. Однак київське купецтво не поспішало. Воно усвідомлювало, що заповнення класів майбутнього навчального закладу не відбудеться через відсутність відповідного контингенту осіб, який може з'явитися лише після випуску вихованців у комерційному училищі.

Комерційний інститут

Такий навчальний заклад, але дещо під іншою назвою, а саме "Вищі комерційні курси" заснувала у місті група зацікавлених осіб на чолі з професором **М. В. Довнар-Запольським**. 1908 року на його трьох курсах нараховувалося 800 слухачів-випускників комерційних училищ. Предмети для них читали за досить скромну винагороду 13 професорів, 4 приват-доценти та 7 лекторів нових мов. Підпорядковувалися курси Міністерству торгівлі і промисловості. У своєму складі вони мали музей товарознавства, про необхідність якого для Києва багато говорилося ще наприкінці XIX століття.

Цікаво, що Київська Міська дума дізналася про існування курсів цілком випадково, коли їх керівництво звернулося до неї 1908 року із клопотанням про безплатне надання йому на розі вулиць Мало-Володимирської (нині Олеся Гончара) і Святославської (нині Чапаєва) або на вулиці Гоголівській земельної ділянки площею 400 кв. сажнів із метою спорудження на ній власного будинку. Невдовзі вищі комерційні курси набули статусу інституту, у складі якого перебували економічне та комерційно-технічне відділення.

1911 року на його адресу надійшло понад 800 прохань про зарахування від осіб переважно православного та іудейського віросповідань, які закінчили комерційні та реальні училища, гімназії, вчительські інститути тощо на теренах Київського навчального округу, Царства Польського, Кавказу та південних областей Росії. У пізніші роки Міністерство торгівлі і промисловості надало дозвіл навчатися в ньому вихідцям із Болгарії, Сербії і Чорногорії, відмовивши вихідцям із турецчини.

Випускники інституту отримували звання кандидатів економічних наук і комерційних інженерів 1 та 2 розрядів. А в період навчання вони здійснювали за кількома маршрутами екскурсії по Кавказу, користувалися інститутською бібліотекою тощо. 1911 року гурток студентів українського походження порушував перед радою професорів клопотання про відкриття при тій бібліотеці відділу українознавства.

Придбаного інститутом будинку Язева на Бібіковському (нині Тараса Шевченка) бульварі, 24, в якому упродовж 1878-1902 років перебувала перша в Києві приватна жіноча гімназія **В. М. Ващенко-Захарченко**, стало не вистачати, і 7 червня 1911 року в присутності багатьох запрошених осіб відбулася урочиста церемонія зачаткування будівельних робіт. Проект, складений архітекторами **О. В. Кобелевим** і **В. А. Обремським**, передбачав здійснення до старого корпусу 3-поверхової прибудови для економічного відділення, зведення з боку Несторівської (нині Івана Франка) вулиці 4-поверхової будівлі для комерційно-технічного відділення та спорудження у дворі навчального закладу з боку Пироговської вулиці невеликої аудиторії під скляним дахом. По закінченні реконструкції кількість студентів інституту досягла цифри 4000. У ньому навчався **П. Г. Тичина**. Особливої уваги керівництво інституту надавало музеєві товарознавства. З метою удосконалення його діяльності за кордон виїздив помічник консерватора Волков, якому окремі фірми та акціонерні товариства одарували безліч зразків своїх товарів.

Вітчизняну промисловість у музеї презентували експонати торф'яного виробництва, мотузки, вата, ковдри, ізоляційні матеріали, кокс, факели для захисту рослин від замерзання, підстилки для худоби тощо, а також цікава колекція виробів вологодських кустарів - живописні, вирізані з дерева групи за мотивами народних казок. Існувало в ньому також і східне відділення із японським, монгольським, палестинським, туркменським, бухарським і калмицьким відділами. Упродовж лише одного 1913 року на його адресу надійшло понад 3000 предметів, серед яких привертати до себе пильну увагу моделі парових машин і двигунів. При музеї функціонували кілька лабораторій і кабінетів.

Для експонування усього цього надбання на постійній основі бракувало місця. Доводилося обходитися влаштуванням лише окремих тематичних виставок, які відвідували тисячі киян і гостей міста. Після невдалої спроби заволодіти садибою професора **О. А. Рустицького**, яку місто отримало у спадок за його заповітом, правління інституту домовилося на початку 1914 року із домовласником щодо купівлі за 173 тисячі рублів його садиби на Бібіковському бульварі, 28 з метою спорудження на ній 4-поверхового будинку для потреб музею та ряду інших навчально-допоміжних установ. Матеріально сприяти цій акції погодилися Міністерство торгівлі і промисловості та киянин, дійсний статський радник **С. С. Могильовцев**, якого Міністерство затвердило тоді головою опікунської ради інституту. Проте здійсненню цього плану завадила Перша світова війна, яка невдовзі розпочалася.

Понад 300 студентів подали заяви про відрахування із інституту у зв'язку зі вступом до військових училищ. При самому інституті було організовано санітарні курси з метою підготовки братів милосердя для догляду за пораненими воїнами. Із них мали організувати 2 загони для роботи в Києві та в діючій армії. На курси записалися понад 100 студентів, для яких практичні заняття відбувалися в амбулаторіях і лікарнях. В одному з будинків інституту в 4-х кімнатах функціонував лазарет на 10 ліжок на кошти викладацького персоналу (зібрали між собою 2500 рублів), а догляд за хворими здійснювали курсанти.

Професорові інституту **О. О. Русову** довелося відмовитися від організації курсів з підготовки учасників перепису населення імперії, який мав відбутися 1915 року. Групі його працівників, що складалася з 9 професорів і викладачів, так само довелося відкласти наукове відрядження до Італії з метою налагодження обміну студентами для проходження ними практики. Та й сам інститут 1915 року був евакуйований до Саратова, звідки він повернувся до Києва наступного року. На стіні його актовій зали мали помістити меморіальну дошку із зазначенням прізвищ загиблих вихованців цього навчального закладу.

У березні 1917 року М. В. Довнар-Запольський подав заяву про звільнення з посади директора інституту. У ньому, паралельно з навчальним процесом, працювали ще й короткотермінові статистичні курси. На новий навчальний рік було прийнято за спрощеною процедурою 2500 першокурсників – дітей обох статей, переважно на економічне відділення, задовольнивши далеко не всі прохання про зарахування. Бували тут і Січові стрільці Євгена Коновальця, коли вони 1918 року формували свої підрозділи з метою захисту Української Центральної Ради.

1919 року, за денікінщини новим ректором інституту став професор **П. Р. Сльозкін**. Під час чергової зміни влади, коли більшовики обстрілювали Київ, у його будівлю влучили 14 снарядів, а в даху виявилось 33 пошкодження. Довелося припинити заняття і робити ремонт, по закінченні якого було прийнято 575 нових студентів.

Спадкоємцем Комерційного інституту став Інститут народного господарства імені Є. Б. Бош, заснований радянською владою 1920 року. Із 1930 року тут - один із корпусів інженерно-будівельного інституту, а у повоєнний час - Педагогічний інститут імені Максима Горького, який у роки незалежності України перетворено на Національний Педагогічний університет імені М. П. Драгоманова.

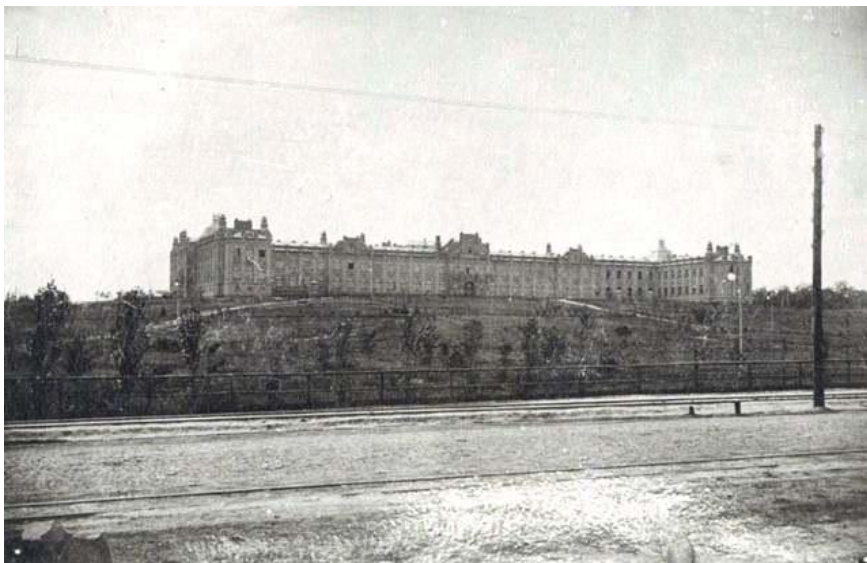
495. ПЕРШИЙ КИЇВСЬКИЙ ІНСТИТУТ ІНЖЕНЕРІВ-БУДІВЕЛЬНИКІВ

Цей вищий навчальний заклад відкрився 14 жовтня 1919 року в будинку **Б. І. Рабиновича** на вулиці Хрещатик, 1. Посаду його директора обіймав інженер **Шуммер**. Після 4-річного навчання випускники обох статей мали стати інженерами-будівельниками та фахівцями зі спорудження та експлуатації шляхів сполучення. За радянської влади він припинив своє існування.

496. ПОЛІТЕХНІЧНИЙ ІНСТИТУТ

Своїм народженням київська політехніка завдячує зусиллям саме киян, на чий кошти її було споруджено й обладнано. Вони чудово усвідомлювали, що існування у їхньому місті такого навчального закладу стане могутнім поштовхом для розвитку в регіоні як промисловості, так і сільського господарства, а це неодмінно сприятиме підвищенню їхнього добробуту. Отож згадаймо дещо з великої історії цього поважного навчального закладу.

1880 року виповнювалося чверть століття відтоді, як володарем царської корони в Російській імперії став Олександр II. Місцеві цукрозаводчики задумали були ознаменувати цю подію заснуванням у Києві вищого технічного навчального закладу і зібрали гроші в сумі 43 тисячі рублів. Проте вона виявилася занадто малою, щоб розпочинати таку велику справу. Ще одна невдала спроба зафіксована 1891 року, коли київське біржове купецьке товариство намагалося облаштувати вище політехнічне училище з тим, щоб випускники місцевого реального училища мали можливість продовжувати освіту вдома, а не їхати до столичних міст, де навчальні заклади завжди були переповнені.

Політехнічний інститут

Невідомо, скільки ще існувала б у Києві ця проблема, коли б 1896 року до її розв'язання не долу-

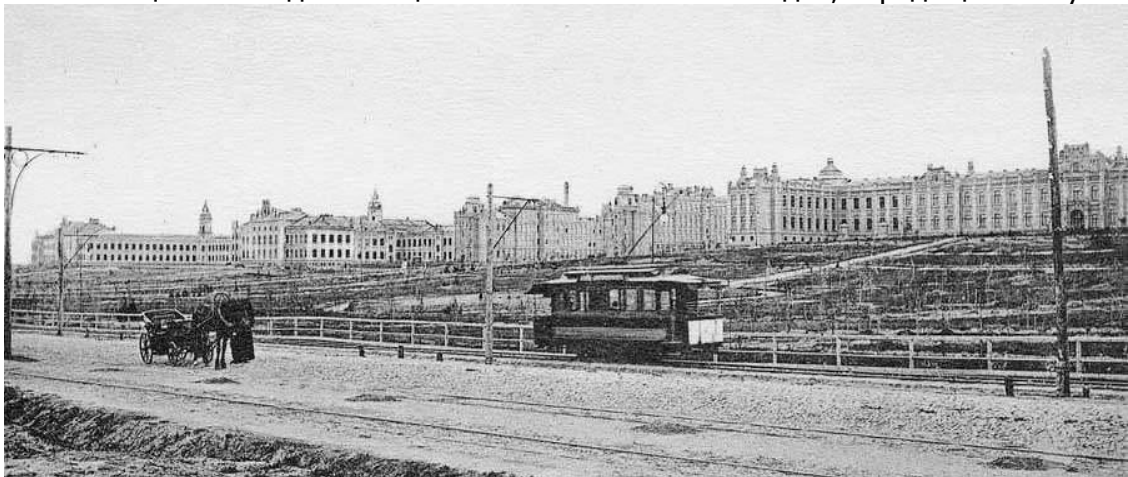
чилася Міська дума. Вона активно підтримала біржове купецьке Товариство, цукрозаводчиків і землевласників у їх готовності пожертвувати великі суми грошей на заснування Київського політехнічного інституту (КПІ) за умови, що в ньому будуть передбачені технічне та сільськогосподарське відділення. Чи не першою вона асигнувала на цю справу 300 тисяч рублів. Міський голова **С. М. Сольський** звернувся до міністра фінансів **С. Ю. Вітте** з клопотанням щодо організації підтримки і до голови ради політехнічного інституту в Ризі з проханням надати довідкові матеріали про їхній навчальний заклад.

Одночасно розпочалися інтенсивні пошуки вільної й зручної ділянки для розташування на ній КПІ. У списку пропозицій значилися: Троїцька площа (нині майдан перед олімпійським комплексом на Великій Васильківській вулиці; Древлянська площа (перетин сучасних вулиць Дегтярівської та Зоологічної) поблизу Губернської в'язниці; Печерськ - на "виноградних садах" під фортецею; Кадетське шосе (нині вулиця В'ячеслава Чорновола), де попередньо треба було знести споруджені за 200 тисяч рублів військові казарми, які приносили 12 тисяч рублів щорічно чистого прибутку; будинок **Б. С. Міллера** на вулиці Великій „Васильківській, 59-61; колишній Артилерійський двір на вулиці Діловій (нині Дмитрова), 1; Лук'янівка - поблизу Єврейської (нині обласна) лікарні; Батієва гора; садиба арештантського відділення на Бібіковському (нині Тараса Шевченка) бульварі, 27-29; садиба Анатомічного театру на вулиці Фундуклеївській (нині Богдана Хмельницького), 37; вулиця Бульварно-Кудрявська - на її перетині з вулицею Обсерваторною і міський ліс (Пуща-Водиця).

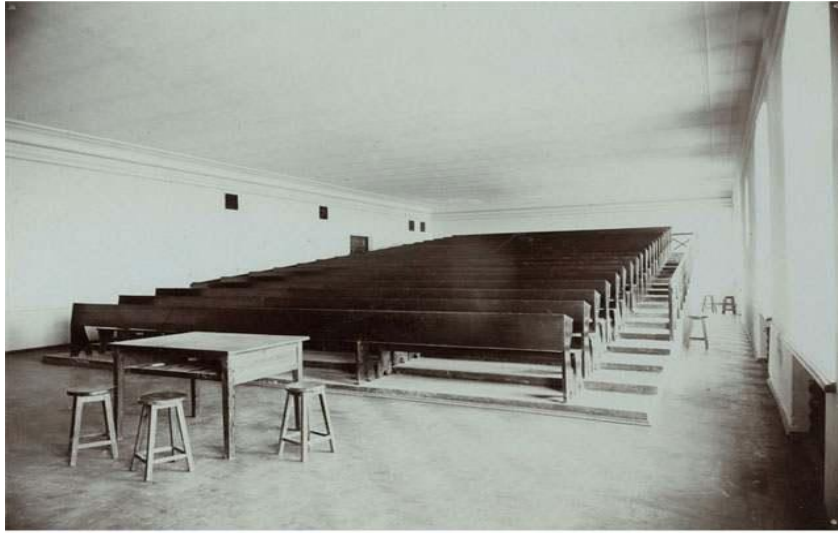
Коротше кажучи, представники кожного району Києва хотіли, аби престижний навчальний заклад містився саме у них. Міська дума спочатку надала перевагу Лук'янівці з її пісками і ярами.

Потім ще раз добре поміркувала і остаточно зупинила свій вибір на ділянці площею 38 десятин за Шулявкою. Коли це стало відомо місцевим селянам і власникам дач, їх радощам не було меж.

Політехнічний інститут

А події продовжували стрімко розвиватися. За наказом імператора Миколи II від 14 березня 1897 року було створено комітет по збиранню пожертвувальних на спорудження приміщень для КПІ з генерал-губернатором О. П. Ігнат'євим на чолі. Його членами стали професори Київського університету та представники місцевих фабрично-заводської промисловості, сільського господарства та купецтва. За досить короткий термін надійшло понад 700 тисяч рублів, що їх добровільно вносили як приватні особи, так і установи. Так, біржове купецьке товариство, наприклад, надіслало на адресу комітету 75 тисяч рублів, що становили його шкільний фонд.

Большая (1^я) Математическая аудитория.

Зазначений вище комітет розробив проект статуту КПІ, подавши його на затвердження міністру фінансів, та створив будівельну комісію під орудою керуючого Київською казенною палатою **М. В. Самофалова** і підкомісію. Остання мала забезпечити належні умови для тимчасового функціонування нового інституту в будинку комерційного училища, спорудження якого на вулиці Бульварно-Кудрявській, 24 тоді саме завершувалося. А керував діями цієї підкомісії призначений у лютому 1898 року директор КПІ вчений-механік **Віктор Кирпичов**, який до цього обіймав посаду директора Харківського інституту.

У той самий час вісім відомих архітекторів країни працювали, кожний окремо, над проектом інституту. Конкурсна комісія, створена в Петербурзі, присудила першу премію таємному радникові, архітектору-академіку, професору тамтешнього інституту цивільних інженерів **І. С. Кітнеру**. Його й було призначено головним будівничим КПІ.

Здание дано для профессоров и ассистентов.

Положення про політехнічний інститут у Києві урядові інстанції затвердили лише 22 червня 1898 року, а невдовзі близько 500 робітників, мулярів і землекопів при 100 підводах розпочали будівництво хімічного корпусу. Наглядали за ним архітектори **П. І. Реутов** та **О. В. Кобелев**.

30 серпня того ж самого 1898 року відбулася урочиста церемонія закладення головного корпусу інституту. У ній взяли участь генерал-губернатор **М. І. Драгомиров**, основні жертводавці **М. А. Терещенко** і **Лаз. І. Бродський**. А вже наступного дня в актовій залі комерційного училища, пристосованій під головну аудиторію, відбувся урочистий акт з нагоди відкриття КПІ імені імператора Олександра II. На ньому добрим словом згадували члена Державної думи **О. П. Ігнат'єва** та колишнього генерал-губернатора, міністра фінансів **С. Ю. Вітте**, внесок яких у справу заснування КПІ важко переоцінити. 1 вересня 1898 року 353 юнаки розпочали заняття на механічному, хімічному і сільськогосподарському відділеннях. А 25 серпня 1899 року стали перевозити майно із приміщення комерційного

училища до хімічного корпусу на Брест-Литовському шосе. Там же незабаром постали велетенський, у романському стилі корпус завдовжки понад 260 метрів, два чотириповерхові житлові будинки та кілька приміщень службового призначення. Між ними і Брест-Литовським шосе на початку XX століття було закладено парк.

ПОЛІТЕХНІЧНОГО ІНСТИТУТУ СТУДЕНТСЬКЕ МІСТЕЧКО

Призначеному в лютому 1899 року директорів КПІ **В. Л. Кирпичову** міністр фінансів країни **С. Ю. Вітте** запропонував зайнятися питанням влаштування на території навчального закладу студентського містечка у складі гуртожитку, їдальні, лазні тощо. Розробити проект було доручено цивільному інженерові **О. В. Кобелеву**.

За проектом гуртожиток складався із двох однакових великих корпусів, розміщених на протилежних кінцях садиби КПІ і зорієнтованих перпендикулярно до Брест-Литовського шосе (нині проект Перемоги). У кожному з них мали проживати по 300 студентів, для половини яких передбачалися кімнати одномісні, для решти - кімнати для двох і більше осіб. Функції комендантів корпусів покладалися на професорів, для яких передбачалися в них квартири. Подбали також і про культурне дозвілля для мешканців обох майбутніх гуртожитків. До їхніх послуг мали бути бібліотеки з читальними залами, приємні для відвідувачів і кімнати для занять музикою, співами та дозволеними іграми.

Визначені проектом окремі споруди призначалися для студентської їдальні на 400 місць із паровими кухнею та пральнею, двосвітної студентської церкви площею 100 кв. сажнів і з особливими хорами для півчих та лазні, в якій могли перебувати одночасно 50 осіб.

У Міністерстві фінансів до проекту О. В. Кобелева поставилися дуже співчутливо і з розумінням, але заявили, що грошей для реалізації його у життя у них немає і в найближчі роки не передбачаються. Отож довелося студентам КШ задовольнятися однією їдальнею, яку було відкрито 12 січня 1900 року на верхньому поверсі одного із будинків на території інституту, де містилися квартири його професорського персоналу. Управління нею здійснювали, під наглядом інститутського керівництва, самі студенти. Вони наймали прислугу, закуповували і зберігали продукти харчування, спостерігали за роботою кухні і за все це отримували якусь платню. Упродовж одного дня їдальня відпускала 180 обідів, середня вартість яких становила в середньому 23 копійки, а упродовж місяця студентська кишеня порожніла десь на 7,5 рублів. Вживалися заходи для зменшення вартості обідів.

497. ПІДГОТОВЧА ШКОЛА ДЛЯ ДІТЕЙ СЛУЖБОВЦІВ ПІВДЕННО- ЗАХІДНОЇ ЗАЛІЗНИЦІ

Існувала при пансіоні для цих дітей, який 1913 року містився в будинку **К. І. Садовської** на вулиці Великій Підвальній (нині Ярославів Вал), 36.

498. ПРИВАТНІ ПРОФЕСІЙНІ ТЕХНІЧНІ КУРСИ В. В. ПЕРМІНОВА

Інженер шляхів сполучення, професор Київського політехнічного інституту, статський радник **Василь Васильович Пермінов** свій навчальний заклад заснував із дозволу Міністерства торгівлі і промисловості за зразком зарубіжних технікумів з метою підготовки таких фахівців, які після навчання на курсах могли б приступити безпосередньо до практичної роботи у ролі другорядних технічних агентів на території всієї імперії. Він розпочав своє життя у вересні 1907 року в будинку **І. Г. Рудницького** на вулиці Малій Підвальній, 12. Його відвідували 200 слухачів обох статей, 40% яких були євреями.

1908 року відбулося, схоже, перезатвердження згаданим вище Міністерством статуту технічних курсів. Вони мали відділення будівельне з підвідділеннями інженерним, архітектурним і меліоративним, електротехнічне та однорічне землемірно-меліоративне і за рівнем підготовки фахівців прирівнювалися до вищих навчальних закладів. Їхньою адресою стала вже вулиця Володимирська, 92. На курси приймалися особи обох статей віком не молодші 15 років і з будь-яким освітнім цензом. З урахуванням цього цензу курс навчання тривав від 2 до 4 років. Випускники курсів отримували дипломи техніків шляхів сполучення, з будівельної справи та землемірно-меліоративної спеціальності.

Той самий В.В. Пермінов на вулиці Володимирській, 92 заснував 1910 року **приватне землемірне училище**, яке 1916 року було переведено до власного будинку на вулиці Жилианській, 34. Воно мало ті ж права, що й урядові землемірні училища межевого відомства Міністерства юстиції. На цьому негасимий інженер не заспокоївся і 1918 року за тією самою адресою відкрив власну **Першу київську нормальну школу шоферів** із гуртожитком при ній.

499. СІЛЬСЬКЕ 2-класне ЗМІШАНЕ ЗАЛІЗНИЧНЕ УЧИЛИЩЕ ПРИ СТАНЦІЇ КИЇВ-2

Воно у 1910-1912 роках містилося на Деміївці, на вулиці Саперно-Слобідській, 98, а далі - на вулиці Великій Китаївській, 8 разом із приватним середнім жіночим навчальним закладом Н. В. Дешиної і перебувало у підпорядкуванні Південно-Західної залізниці.

500. УКРАЇНСЬКИЙ КООПЕРАТИВНИЙ ІНСТИТУТ ІМЕНІ М. ТУГАН-БАРАНОВСЬКОГО

Відкрився 1 січня 1920 року, містився на вулиці Володимирській, 16.